

Ekonomik Krizin Kıskaçında İstanbul'da Geçim ve Dayanışma

Yayın Yönetimi ve İdari Koordinasyon

İstanbul Planlama Ajansı

Hazırlayan

Şehide Zehra Keleş Yüksel

İçerik Sorumluları

Esra Huri Bulduk, Murat Şeker, Zelal Yalçın

Araştırma Ekibi

Anıl Gencelli, Aysel Öztürk, Ayşe Ece Durmaz, Elanur Aksakal Demir, Elif Yıldız, Erdal Bülbün, Özge Tekçe, Şehide Zehra Keleş Yüksel

Editör

Suat Hayri Küçük

Katkı Sunan Kişi ve Uzmanlar

Prof. Alp Erinç Yeldan, Prof. Aslıhan Aykaç Yanardağ, Doç. Dr. Erdem Yörük, Hakan Özgül, Prof. Kayıhan Pala, Doç. Dr. Murat Öztürk, Dr. Nesrin Nas, Dr. Neşe Şahin Taşğın

Katkı Sunan Kurumlar

65+ Yaşlı Hakları Derneği, Harmoni Kadın Kooperatifi, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Mor Çepni Dikim Evi, Sosyal İş, Türkiye Aile Planlaması Vakfı (TAPV), Umut-SEN

Tasarım Konsepti ve Yayın Kimliği

İstanbul Planlama Ajansı İletişim Koordinatörlüğü

Kapak Fotoğraf

Erdal Bülbün

Basım Yeri ve Tarihi

İstanbul, Mart 2022

İstanbul Planlama Ajansı yayınıdır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	22
Bir Demokrasi Sorunu Olarak Ekonomik Kriz	
KRİZE DOĞRU	24
Devletin Eğretilmesi ve Kurumsal Çözülme	
Planlama Kurumlarının Çözülmesi	25
Denetleme Kurumlarının Çözülmesi	26
Yeniden Bölüşüm Araçlarının Çözülmesi	26
AMAÇ	30
YÖNTEM	32
KRİZ: BİR DURUM TESPİTİ	34
KRİZİN TEMEL GÖRÜNÜMLERİ	36
1. Bugünden Yarına Yaşamak, "Mutfağın Ötesine Geçememek"	36
Temel Gıdaya Erişim Krizi	36
Günü Kurtarmak: "Stok Yapmak İsterim ama Hangi Parayla?"	38
Güvenli ve Nitelikli Gıdadan Vazgeçiş: Akşam "Çıktısı" ve En Ucuzu	38
En Pahalı Öğün Olan Kahvaltıdan Vazgeçmek	39
Esnaf-Vatandaş Dayanışması: Hırsızlığı Görmezden Gelmek, "Helal Etmek"	40
2. Yokluğu Öldürmeyecek İhtiyaçları Ertelemek veya Farklı Erişim Stratejileri	42
"Adrese Teslim" Asgari Geçim Giderleriyle Küçülen Hane Bütçeleri: "Geri Kalan Her Şey Lüks Oldu"	42
Krizde İlk Vazgeçilenler Tablosu ve Krizin Yaşamdan "Kısıtlıkları"	44

Kasadan Dönmek	46
İkinci El Eşya Almak-Satmak	47
Elde Olanı Nakite Çevirmek, Evdeki Eşyayı Satmak, Takas Etmek	49
Hasta Olma Hakkını Ötelemek ve Sağlık Hizmetlerine Erişim	50
3. Borçluluk ve Krizin Taşıyıcısı Bankalar	51
Borçlanarak Borç Kapatan Haneler: "Allah'tan Bankalar Var, Allah'tan Kredi Kartları Var"	51
Esnaf İçin Güvenli Bir Borçlanma Kanalı: Toptancılar	52
4. Gündelik Hayatı Boğan ve Sıkıştıran Kriz	53
Mahallede, Okulda, Evde Tek Gündem: "Yine mi Zam? Her Yerde Bunu Konuşuyoruz."	53
Gençler ve Aileler Karşı Karşıya: "Akşam Haberleri Başladı mı Odama Çekilirim, Yoksa Kavga Gürültü"	54
Hareket Edememek: "TV Olmasa Yoksullar Delirir"	55
Fatura Okuryazarlığı: Bir Kriz Dönemi Becerisi	56
FARKLI KRİZ DENEYİMLERİ VE BAŞ ETME STRATEJİLERİ	58
5. Kadınların Kriz Deneyimleri	58
Hane Geliri Üzerindeki İnisiyatifin Azalması	58
Tasarruf Emeği: "Okulda Çocuğum, İşyerinde Eşim Aç Kalmasin Diye"	59
Önce Kendi İhtiyaçlarını Ötelemek, İlk Kendinden Vazgeçmek	59

Ev İçi Şiddet ya da Evde "Huzursuzluk"	60
Eve Sıkışma	61
Yalnız Anneler: Ev Sahibi Baskısı, Yoksulluk Karşısında Alternatifsiz ve Kimsesiz Olma	62
6. Gençlerin Kriz Deneyimleri	63
Refahı Devralamamak ve Krizde NEET Olmak	63
Hem Okumak Hem Çalışmak	64
Bekâr Evlerinde Açlık ve İstanbul'da "Tutunmak"	65
Krizde Aile Yanına Dönmek ve Genç Kadınlar	65
Kitaplarını, Kıyafetlerini Satmak	66
Mahalleye Sıkışmak	66
Geleceksizlik Karşısında Kolay Para Kazanma Stratejileri: Sosyal Medya Fenomenliği, Ooinler ve Al-Sat	67
Öğrenci Dayanışması: Paylaşımlı Bilgisayarlar ve Hijyenik Pedler	68
Kontör Yüklenmediği İçin Kapanan Telefonlar ve "Dışarı" Olarak İnternet	68
Bir Çay İçip Üç Saat Oturanlar: Kafelerde Ders Çalışmak	69
7. Krizde Çocuk Olmak	69
Evdeki Krize Tanıklık Etmek, "Yok"tan Anlar Olmak, Tasarrufu Öğrenmek	69
Okul Harçlığı ve Okul Gıdası: "Derse Aç Girmek"	70
Okulda Dayanışma ve Hırsızlık	71

Herkes İşteyken Evde Yalnız Kalan Küçük Çocuklar	71
Anneleriyle Birlikte İşe Giden Çocuklar	71
Okul Terki, Çalışan veya Mahalleye Sıkışan Çocuklar	72
Kreşten Alınıp Byükanneye Verilen Çocuklar	72
8. İşgücüne İtilenler ve Güvencesizler:	73
Ev kadınları, Gençler, Yaşlılar	73
Zorunlu Ev Kadınlığından Zorunlu İşgücüne: Bakım Yüğü, Güvencesiz Çalışma ve Zaman Yoksulluğu	73
Bakım Krizi Karşısında Tampon Mekanizma Olarak Sibyan Mektepleri	
Aile ve Geçim Baskısı Kıskaçında Gençler: "Git Bir Yerden Başla, Eve Destek Ol."	76
İşgücü Piyasasının İstenmeyenleri: Çalışmak Zorunda Olan Emekliler ve Yaşlılar	76
Dışarıda Kalanlar ve En Kötü İşlerde Çalışanlar	78
9. Çalışan Yoksullar	78
Aynı Anda Pek Çok İşte Çalışmak, Yaşamı İşle Boğmak	80
Kayıtdışı Çalışmayı "Tercih Etmek"	80
Asgari Ücret Zammının "Maliyeti": Aynı Ücrete Daha Fazla İş Yapmak, İşten Çıkartılmak, Hak Kayıpları	81
10. Esnaf ve Üreticilerin Kriz Deneyimleri	82
Tedarik Sorunu	82
"Döndürememe": Küçülmek, Borçlanmak ve Kepenk İndirmek	84

Zamların Sorumluluğunu Yükleme, Mahalle Öfkesini Göğüsleme	85
DAYANIŞMA, TOPLUMSAL ÇÖZÜLME VE "NERDE BU DEVLET?"	86
11. Sürdürülemeyen Dayanımlar	87
Orta Direğin Erimesi ve Yoksulluğun Anaakımlaşması	
Pandemiyle Katmerlenen Yoksullaşma ve Yalnızlaşma: "Kimsenin Bir Diğeri Gözetecek Hâli Kalmadı."	87
Dayanımların Sınırları ve Dayanımları "Hak Edenler": "İhtiyacım Var Diyene Güvenmek Çok Zor, Kimin İhtiyacı Yok ki?"	89
Uçurumlu Mahalleler: Tanış Olmadan Birlikte Yaşamak, Dayanımları Uzakta Aramak	90
Aile İçi Dayanımların Çözülmesi: Aile Apartmanında Kira Ödemek, Evlenip Geçim Derdine Düşen Çocuklar	90
Mahalle İçi Dayanımların Çözülmesi: Veresiye Alamamak, Komşudan Gıda Borçlanmak ve Parçalı Dayanımlar	91
Kır-Kent Dayanımları ve "Memleketten Gelen Ürünler"	92
12. Toplumsal Çözüm	93
Krizin "Teğet" Geçtikleri, Eşitsizlikler ve Krizi "Başkası" Üzerinden Konuşmak	94
Sınıfsal Mobilizasyon Umudunun Yitirilmesi	95
"Fırsatçılık" Algısı, "İş Beğenmeyenler" ve Krizin Gündelik Sorumluları	95
İntiharlar, Stres, Evi Terk Eden Erkekler ve Gündelik Çarpışmalar: "Tencerenin Kaynamadığı Yerde Huzur Kalır mı?"	96
Ucu Ucuna Yaşam ve Geçim Stresi: "Antidepresanla Hayatta Kalmak"	97
Asgari Ücret Zammı ve "Norm" Belli Olana Dek İşgücü Talebini Askıya Almak	97

13. Görünmez Eli Görmek	98
Krizde "Sahipsiz" Hissetmek	
Sosyal Devlete Çağrı: "Devlet Bu Duruma Neden El Atmıyor?"	98
Refah Devletinin Ensesinde: Kadınlar ve Sosyal Yardımlar	99
Krizden ve Şehirden Kaçış: Bir İmkân Olarak "Memlekete Dönmek"	99
Krizin Sorumlularını Aramak: "Dış Güçler"	100
14. Krizde Öne Çıkan Dayanışmalar	100
Bir Hanede Pek Çok Aile: Evleri Birleştirmek	101
Dayanışmaya Mecbur Kalmak: "Veresiye Vermezsen Alan Olmuyor, Bozuluyor"	102
Temel Gıda Dayanışması: "Askıda Ekmek"	102
Mahalle WhatsApp Grupları ve Bir "Yara Bandı" Olarak Hayırseverlik	102
Her Yerde "Bağış Kutuları": "Yoksul Mahallede Kim Olursan Ol Hayır Kurumu Olarak Çalışırsın"	103
İlçe Anne Grupları	103
Komşu İhbarları: "Komşuma Yardım Edin"	104
Kuşaklararası Kadın Dayanışması: Bakımveren Büyükkanneler	104
Eczane Veresiyeleri	105

SONUÇ	106
Bugün Yaşanan Kriz Toplumsal Dayanışma ve Sosyal Yardımlardan Fazlasını, Sosyal Devleti Çağırıyor!	106
Mikro Çıktılar	106
Pandemide işsizlik kaynaklı yoksulluk çok daha yaygın bir sorun hâline gelmişken, bugün ücretlerin erimesinden dolayı çalışan yoksulluğu en sıcak yoksulluk durumu olarak karşımıza çıkıyor!	107
Gün be gün artan hayat pahalılığı karşısında hanelerin döndürülmesi banka kredilerine ve kadınların tasarruf emeğine bakıyor!	107
Herkesin yoksullaştığı bir toplumda gerçek ihtiyaç sahibinin kim olduğu bulanıklaşıyor ve dayanışma da yalnızca en diptekinin "hak ettiği" bir şeye dönüşüyor!	107
Makro Çıktılar	108
Hükümetin krizden çıkış planı para politikası ve mali politikalara sıkışıyor. Krizden çıkış aynı zamanda sosyal politikalardan, istihdam, eğitim ve tarım politikalarından, kamuda liyakat esaslı güçlü kadrolaşmadan geçiyor!	108
Kriz Dönemlerinde Yerel Yönetimlere Sorumluluk Devredilirken Sorumlulukla Orantılı Yetki ve Bütçe Devredilmiyor!	109
"ÖTEKİ" İSTANBUL İÇİN ÖNERİLER VE YEREL YÖNETİMLER	110
EK-1 YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞMELER KATILIMCI PROFİL TABLOSU	112
TEŞEKKÜR	116

Fotoğraf: Taşkın Mişe

ÖNSÖZ

Emeritus Profesör Aşfe Buğra
Boğaziçi Üniversitesi

Büyük krizler, var olan ekonomik düzenin ve sosyoekonomik politika ortamının sorunlarını göz ardı edilemeyecek bir biçimde ortaya koyarlar ve bu sorunların niteliğini anlamamıza yardım ederler. Bu açıdan, krizlerin adil ve sürdürülebilir bir toplum arayışlarına ışık tutmak, böylece toplumsal dönüşüme zemin hazırlamak gibi bir potansiyelleri olduğu düşünülebilir. Kriz ortamında yürütülen araştırmalar bu yüzden çok önemlidir.

2001 ekonomik krizi, Türkiye'nin neoliberal dönemde küresel piyasa ekonomisine eklenmesinden sonra yaşanan ilk büyük krizdi. Piyasa ilişkileri ekonominin tamamına yayılırken tarım çözülmeye başlamış, kentleşme dinamikleri özellikle Güney Doğu'dan gelen zorunlu göçlerle yeni bir ivme kazanmış, istihdam ilişkilerindeki değişmelerle emeğin metalaşması süreci belirginleşmiş ve yoksulluk yeni bir biçim almıştı. O kriz döneminde İstanbul'da yaptığımız bir araştırma, bize "yeni yoksulluk" olarak adlandırdığımız bu olgu hakkında önemli ipuçları sağlamıştı.¹

O zamandan bugüne kadar geçen 20 yıl boyunca, bu yeni yoksulluk olgusu hakkında pek çok şey öğrendik. Araştırmaların yanı sıra, sosyal politika kurumları ve önlemlerinde de önemli gelişmeler oldu. Özellikle sosyal yardım alanında hem harcamalar arttı, hem de yeni politika önlemleri devreye girdi. Bununla birlikte, elimizdeki bu yeni çalışmada sorunun yeni boyutlarla hâlâ karşımızda olduğunu görüyoruz.

Ekonomik Krizin Kiskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma, İstanbul'un 11 mahallesinde, farklı yaş gruplarından kadın ve erkeklerle, bunun yanı sıra belediyeye bağlı kuruluşlarda veya gönüllü olarak alanda çalışan kimselerle, cami dernekleri veya cemevlerinde çalışanlarla, geçim sıkıntılarını gün be gün bire bir gözlemleyen esnafla yapılan görüşmelere dayanan, konuyla ilgili araştırmalardan ve araştırmacıların görüşlerinden yararlanan geniş kapsamlı bir araştırma. Bize hem yoksulluk sorununun niteliği, hem de nasıl bir politika değişikliğine ihtiyaç olduğu konusunda önemli ipuçları veren çok yararlı bir çalışma oldu.

Bu çalışmada, geçim sıkıntılarının son zamanlarda yaşadığımız büyük enflasyon artışıyla birlikte nasıl ürkütücü bir boyut kazandığını çok açık bir biçimde görüyoruz. Geçim sıkıntısı, doğal olarak öncelikle en yoksul kesimi etkilese de sadece onları etkilemiyor. Fiyatların baş döndürücü bir biçimde arttığı bugünkü ortamda, yoksul olarak nitelendirilemeyecek insanlar da yoksulluk tehdidiyle karşı karşıya kalıyorlar. Bütün dar gelirli kesimlerin yiyecek harcamalarını bile kısmak zorunda kaldıkları bir durumda, esnaf da kendini gayet zor bir durumda buluyor. Yoksulluk bugün orta sınıfın dışında olduğu bir durum değil.

Bugün ciddi bir kriz ortamında gerçekleştirilmiş olan bu çalışma, aynı zamanda yoksulluğun gelir boyutuna indirgenemeyecek çok boyutlu bir sosyal dışlanma sorunu olduğunu gösteriyor ve yoksullukla mücadele konusuna bu sorun bağlamında yaklaşılması gerektiğine işaret ediyor. Dikkat çektiği önemli bir nokta, bu konudaki yaygın ön kabullerin aksine, yoksulluğun sadece işsizlikle bağlantılı olarak düşünülemeyeceği ve "çalışan yoksul" olgusunun önemi. Araştırma kapsamında görüşülen bir cami derneği mensubunu gayet net bir şekilde ifade ediyor: "Mahallede boş gezen bulamazsın kızım. Kimin kapısını çalsan genciyile, kadınıyla, erkeğiyle istedir. Ha, ona iş der misin bilmem. Ama kimse geçinemiyor."

Mesele gerçekten de işlerin niteliğinde. Kriz ortamında düşük ücretlerle birden çok işte çalışma, kadınların evde gelir getiren işler yapmaları, kayıt dışı istihdam, sigorta primlerini elden alma gibi pratikler iyice yaygınlaşmış görünüyor. Son dönemdeki asgari ücret artışı ise enflasyonun etkisini dengelemediği gibi, emek arz ve talep davranışlarını etkilemiş gibi görünüyor. Bu artışın kayıt dışı istihdama kaçışın yanında, iş yükünün artması, yol ve yemek ücretlerinin ücrete dâhil edilmesi gibi sonuçlarından da söz ediliyor.

Çalışma hayatının bu sorunları sadece kriz dönemine özgü değil. Krizin göz ardı edilemeyecek bir biçimde ortaya koyduğu şey, çalışma hayatının niteliği ve büyük bir kesimin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tanımıyla "insana yakışan iş" bulma imkânına sahip olmaması. Krizden etkilenen geniş bir halk kesimi için çalışmanın ne anlama geldiğini de düşünmek gerekiyor. Bunu düşünürken, özellikle kadın istihdamını bakım politikalarıyla birlikte değerlendirmek gerekiyor. Kadınların çalışma hayatına katılmalarını engelleyen ya da evde veya eve yakın bir işletmede güvencesiz

¹ Buğra, A. and Keyder, Ç. (2003), *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey*, Ankara: UNDP.

çalışmaya razı olmalarına yol açan temel unsurun, kres ve okul öncesi eğitim olanaklarının kısıtlılığı olduğunu, bu alandaki politikaların eksikliği ve sorunlarını, kriz öncesinde de biliyorduk. Şimdi çok daha iyi görüyoruz.

Çalışmada, geçim galesinin bireyler ve toplum üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu da görüyoruz. Metinde çok rastladığımız bir kelime "sıkışmışlık". Temel ihtiyaçların karşılanmasında karşılaşılan zorluklarla mücadelenin insanların hayatına nasıl hâkim olduğunu, insanların nasıl başka bir şey düşünemez hâle geldiğini, küçük çocukların bile "yoksulluktan anlar" hâle geldiğini görüyoruz. Geçim zorlukları yüzünden ev dışında sosyal hayata katılamayanlar için hayatın eve sıkıştığını ve geçim galesinin hane içi ilişkileri gerginleştirdiğini, kavgaya ve bazen şiddete yol açtığını, özellikle kadınların bundan nasıl etkilendiğini, gençlerin nasıl bunaldığını görüyoruz. Eğitimde olan gençlerin aileye yardım etmedikleri için kendilerini suçlu hissettiklerini, eğitimlerini sürdürmek için çaba harcamaya veya okulu bırakmayı seçerek bir şekilde çalışmaya başladıklarını görüyoruz. Gençlerin sosyalleşme imkânlarını kaybettiklerini ve "gençliklerini yaşayamadıklarını" görüyoruz. Bunlar, içinde bulunduğumuz kriz döneminin dışında da düşünülmesi gereken sorunlar.

Yoksulluğun insanları a-sosyal davranışlara, hatta suçta iten bir "düzen sorunu" olduğu yüzyıllardır tartışılan bir konu. *Ekonomik Kriz Kışkacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma* araştırmasında bu konu yeniden karşımıza çıkıyor. Esnafın nasıl bir çaresizlik yüzünden yapıldığının farkında olarak zaman zaman görmezden gelmeyi seçtiği küçük hırsızlıklar, bu konuyla ilgili. Araştırma kapsamında görüşülen bir pazarcı kadının "Hırsızlık yapar aç kalan insan, ne yapar oğlum?" sözünün, yüzlerce yıllık bir tartışmayı özetlediğini düşünebiliriz. Ama yoksulluğun toplumsal ilişkileri tehdit eden niteliği sadece bununla sınırlı değil. Geçinememek, sosyal ilişkileri ve insan davranışlarını etkileyen bir sorun; insanların toplum hayatına katılmasını engelleyen, aile yaşamında büyük gerginliklere yol açabilen bir sorun. İnsanların toplum hayatına katılarak anlamlı bir hayat yaşamalarına imkân vermeyen çalışma biçimlerinden kaçma çabalarının alabileceği biçimler de aynı tablonun başka bir parçası. Bulabileceği işin kendisine nasıl katlanılması zor bir hayat getireceğinin farkındalığıyla, gerçekçi hatta yasal olmayan hayaller kurmaya başlayan gençleri anlamak ve onların geleceğini düşünmek de gerekli görünüyor.

Araştırmanın en önemli katkılarından biri, toplumsal dayanışmanın anlamı sorusunu gündeme getirmesi. İçinde bulunduğumuz kriz gibi bir durumda ağırlaşan yoksulluk karşısında, aile ve komşuluk bağları, bireysel veya sivil toplum örgütleri tarafından yapılan yardımlar önem kazanıyor. Ama kriz, aynı zamanda, devlet politikası ve kurumları dışındaki dayanışma ağlarının sınırlarını da ortaya koyuyor. Araştırma, insanların başkalarının yoksulluğu karşısında duyarsız olmadığını göstermekle birlikte, karmaşık bir kent toplumunda ne aile bağlarının ne de yardımseverlik duygularının yoksullukla mücadelenin asli unsuru olamayacağını da ortaya koyuyor.

Araştırmada, bir kadının, "İnsanlardan bir şey istemekten bıktım. Ben sadece kendime yetmek istiyorum. Devletten yardım bekliyorum" dediğini okuyoruz. Bu çok ciddiye alınması gereken bir cümle çünkü devletin vatandaşlara karşı sorumluluklarıyla informal dayanışma biçimleri arasındaki, haklarla insani yardımlar arasındaki farkı gündeme getiriyor. Eğer üzerinde biraz düşünülürse, insanın kendine yetmesi için gerekli olan devlet yardımının ne olması ve nasıl yapılması gerektiği sorularına da uzanıyor.

Bu sorular, Türkiye'de 2001 krizinden beri artmış olan yoksul yardımlarının niteliğiyle de ilgili. İhtiyaç tespiti yöntemleriyle "hak eden" yoksulları hedefleyen, sosyal politika literatüründe "asgariyetçi" olarak tanımlanan bu yardımlar, çok boyutlu bir sosyal dışlanma sorunu olarak yoksullukla mücadelede ne ölçüde etkili olabiliyor? Bu yardımlar, insanların "kendilerine yeterek" topluma katılabilmelerini sağlayabilecek nitelikte mi? Bu sorulara olumlu cevap verebilecek bir durumda olduğumuzu zannetmiyorum. "Hak eden yoksul" tanımının dışında kalan çok daha geniş bir kesimin yoksulluk tehdidiyle karşı karşıya olduğunu görmeden, düzenli bir asgari gelir desteği politikasını devreye sokmadan, aynı zamanda yoksulluğu gelir boyutunun ötesinde, çalışma hayatının, bakım politikalarının, her düzeyde eğitim sisteminin sorunlarıyla birlikte düşünmeden, devlet politikalarına da yansıyan hayırseverlik mantığı çerçevesinde yapılan sosyal yardımlarla adil bir toplum düzenine ulaşmak pek mümkün görünmüyor. Bu tespit karşısında kaynak yetmezliği meselesini gündeme getirenlere de, devlet harcamalarındaki öncelikler ve var olan vergi sistemi üzerine ne düşündüklerini sormak gerekiyor.

YÖNETİCİ ÖZETİ

1. Antidemokratikleşme devleti kriz karşısında dayanıklı kılacak en kritik kurumların kapasitesinin sınırlandırılmasına alan açtı.

Rapor, 1980'li yıllar itibariyle devletin ekonomideki düzenleyici rolünün sınırlandırılmasına dayanan neoliberal politikalarla süreklilik arz eden bir başka eğilimi, 2000'li yıllarda Türkiye'de anti-demokratikleşme süreciyle ilişkili olarak devletin kurumsal kapasitesinin zayıflamasını bugünkü ekonomik kriz karşısındaki dayanıksızlığın en temel sebebi olarak öne sürmektedir. Türkiye 2018'den bu yana şiddetlenen ekonomik krize dayanıksız yakalanmıştır çünkü 1) planlama kurumları, 2) denetleme kurumları ve 3) yeniden bölüşüm araçları (vergi sistemi ve sosyal koruma) işlevini yerine getirmemektedir. Ekonomik krizi bir demokrasi sorunu olarak ele alan rapora göre devletin kurumsal ve mali kapasitesinin zayıflaması ülkeyi krizlere dayanıksız hale getirmektedir, yeniden bölüşüm alanında küçülen devlet özgürlükler alanında sınırlayıcı bir güç olarak büyümektedir. Örneğin, Covid-19 pandemisi sosyal harcamalara ayrılan bütçe paylarına dair pek çok ülkede kırılmaya sebep olmuş, kamu harcamalarını arttırmıştır. Ancak, Türkiye dünyada pandemiyle mücadelede nakit desteğine en az pay (%1,1) ayıran iki ülkeden biri olmuştur. Türkiye'nin Covid-19 krizini yönetebilecek yeterli sosyal koruma altyapısı bulunmuyordu ve bugün yaşanan ekonomik kriz bu tablonun üstüne bindi.

2. Krizin ilk görünümüleri İstanbul'un en yoksul mahallelerinde ve farklı yoksulluk profillerinin deneyimleri ile ortaya kondu, "nasıl bir yeniden bölüşüm?" sorusu etrafında analiz edildi.

Bu araştırmayla Türkiye'nin içinden geçtiği ekonomik kriz sürecinin İstanbul'da farklı toplumsal kesimler tarafından nasıl yaşandığı, İstanbulluların krizi nasıl algıladığı, kriz karşısında kime veya neye güvenildiği, İstanbul'da kimlerin nasıl yoksullaştığı ve bu yoksullaşmanın hak ve hizmetlere erişimi nasıl etkilediği, mahallede, okulda ve hanede nasıl yoksulluk görünümüleri oluştuğu, yoksullaşma karşısında İstanbulluların nasıl geçim ve dayanışma stratejileri izlediği, neyden nasıl tasarruf edildiği ve bunun kadınlar, gençler, çocuklar, yaşlılar, engelliler açısından neye mal olduğunu anlamak amaçlanmıştır. Ortaya çıkan fotoğraf ile krizin ilk görünümüne ışık tutmakla birlikte sosyal devleti ve sosyal demokrasi düşüncesini yeniden canlandıracak "Nasıl bir yeniden

bölüşüm?" sorusunu hem yerel yönetimlerin hem de hükümetin gündemine taşımak arzu edilmektedir.

Araştırma yöntemi ve veri kaynakları:

- I. 572 İstanbul sakini ile telefon destekli anket (CATI)
- II. İstanbul'un yoksulluk verilerine göre belirlenmiş 11 öncelikli ilçede² yerel öznelerle 113 yarı yapılandırılmış görüşme³
- III. İstanbul'un farklı yoksulluk profilleri⁴ ile odak grup görüşmeler (8 görüşmede toplam 48 katılımcı)
- IV. İBB'nin yoksulluk alanına dokunan personelleri⁵ ile odak grup görüşmeler ve SEDEP personel anketi (220 personel)
- V. SEDEP personelleri yoluyla ulaşılan ev kadınlarına anket uygulaması (238 ev kadını)
- VI. Uzman ve kurum görüşleri

3. İstanbullular içinden geçilen ekonomik krizi ülkenin yönetilme biçimine bağlıyor.

İstanbulluların %88'ine göre Türkiye'de ekonomik bir kriz yaşanıyor ve bu kriz büyük oranda (%61) ülkenin yönetim biçimine bağlıyor. Türkiye'nin bir ekonomik krizden geçtiğini düşünsün ya da düşünmesin, görüşülen kişilerin %61'i son üç ay içerisinde geçinebilecek kadar para kazanamadığını ifade etti. Katılımcılara göre İstanbul'da kirada yaşayan iki çocuklu bir hanenin geçinebilmesi için ayda en az 6.087 TL kazanması gerekiyor.

4. Kriz temel gıda düzeyinde seyrediyor.

Krizin en temel görünümü artan fiyatlarla birlikte gıdaya erişimin herkes için büyük bir sorun haline gelmesi oldu. Araştırmaya katılanların %62,4'ü son

dönem fiyat artışları sebebiyle gıda harcamalarını azalttığını ifade etti. Görüşülen ev kadınlarının %62'si temel gıda ürünleri dışında gıda alışverişi yapmayı kesmiş durumda. Ayrıca, kadınların %42'si taneyle ve gramla alışveriş yapmaya başladığını, ancak bu şekilde temel gıda ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini belirtti. Görüşülen pazarcıların tümü akşam pazarıyla birlikte "çıktı" diye tarif edilen ve çürümeye yüz tutmuş ürünleri en uygun fiyata, hatta çoğu zaman ücretsiz bir şekilde almaya gelenlerin sayısının son 6 ay içerisinde belirgin bir şekilde arttığını söylüyor. Görüşülen her iki ev kadından biri akşam pazarlarında "kalan" bu ürünleri çok ucuz fiyata aldığını ifade etti. Yaşanan temel gıdaya erişim krizinin en görünür olduğu alan kahvaltılık ürünler oldu. Tam da bu nedenle, yardım kuruluşları artık "kahvaltı kolisi" olarak tanımladıkları destek paketleri dağıtıyor. Artan fiyatlar sebebiyle hanelere giren gelirin büyük bir kısmı ancak yaşamı en yalın hâliyle döndürmeye yetiyor. Eline geçen nakdi bu giderlere yatıranlar diğer bütün ihtiyaçlar arasında bir hiyerarşi kurmak zorunda kalıyor ve pek çok ihtiyaç ya öteleniyor ya da farklı erişim stratejileri ile karşılanıyor. Normalde doğalgazın kullanıldığı evlerde sobaya geçilmesi veya doğalgaz ve sobanın birlikte kullanılması kriz döneminde başvurulan en yaygın geçim yöntemlerinin başında geliyor. Temel gıda ürünlerinin dışındaki et, balık, tavuk, kuruyemiş, meyve vb. ürünler; kadınlar için temel bir ihtiyaç olan hijyenik ped başta olmak üzere diğer hijyen ürünleri, kişisel bakım ürünleri ve medikal malzemeler, kıyafet, oyuncak, kitap, destekleyici eğitim materyalleri, ev eşyası hemen hemen herkes tarafından kriz döneminde ilk vazgeçilenler arasında sayıldı.

² 1. Avcılar Yeşilkent Mahallesi, 2. Küçükçekmece Kanarya Mahallesi, 3. Bahçelievler Zafer Mahallesi, 4. Başakşehir Güvercintepe Mahallesi, 5. Sultangazi Esentepe Mahallesi, 6. Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi, 7. Maltepe Fındıklı Mahallesi, 8. Arnavutköy Anadolu Mahallesi, 9. Bağcılar Demirkapı Mahallesi, 10. Pendik Kavakpınar Mahallesi, 11. Çekmeköy Nişantepe Mahallesi

³ Bakkallar, Eczacılar, Kasaplar, Halk Ekmek Büfesi işletmecileri, Pazarcılar, Kantinciler, Muhtarlar, Zincir market çalışanları, Spotçular, Yoksulluk alanında çalışan sivil toplum kuruluşları/mahalle hayırseverleri, Camii dernekleri, Cemevleri

⁴ Ne İstihdamda Ne Eğitimde Gençler (Fatih), Bakımveren büyükanneler (Kağıthane), Asgari ücretli çalışan anneler (Sultangazi, Sultanbeyli), KYK borçluslu gençler (Ümraniye, Küçükçekmece, Kağıthane, Sancaktepe, Gaziosmanpaşa), Mavi yakalı kadınlar (Okmeydanı), Üniversite öğrencisi genç kadınlar (Beyoğlu), Çalışan yoksullar (Kartal, Arnavutköy, Kadıköy, Şişli, Maltepe), Yalnız yaşayan ve sosyal güvencesi olmayan yaşlılar (Avcılar, Küçükçekmece, Eyüpsultan, Fatih)

⁵ SEDEP, Halk Süt, Bölgesel İstihdam Ofisleri, İSADEM

5. Faturalar artık titizlikle okunuyor, dar gelirlinin üstüne binen vergi yükü sorgulanıyor.

Kriz döneminde faturalar daha incelikli okunmaya başlayınca vergi yükünün dar gelirli üzerine binmesi de sorunsallaştırılmaya başladı. Emekliler, işsizler, asgari ücretle geçinenler ve borca batmış esnaf faturalar üzerinden doğrudan tahsis edilen vergi oranının yüksekliği karşısında krizin maliyetinin kendilerine yüklendiğini düşünüyor.

6. Geçinmek için evdeki eşyalar satılıyor, aynı sosyal yardımlar nakde çevriliyor.

Evdeki eşyaları satmak, aynı sosyal yardımları çeşitli yöntemlerle nakde çevirmek ve eldekini başka bir ürünle takas etmek oldukça yaygın geçim stratejileri arasında. Bu stratejiler çoğu zaman yalnızca asgari geçim giderleri olan kira ve faturaları karşılamaya yarıyor. Bakkallar tüm esneklikleriyle dar gelirli öncelikli ihtiyaçlarına göre ellerindeki takas etmeleri için önemli bir uğrak oluyor. Krizle birlikte eldekini nakde çevirme stratejisinin engelliler için en temel medikal ihtiyaçlar düzeyine kadar düştüğünü söylüyor.

7. Ekonomik kriz sağlık krizini derinleştiriyor.

Zaten erişim sorunu yaratan sağlık politikaları ekonomik kriz koşullarıyla da üst üste binince özellikle dar gelirli, yani devlet hastanelerinden randevu almak dışında bir alternatifi olmayanların ciddi hak ihlalleri yaşadığı ortaya çıktı. Devlet hastanelerindeki uzun kuyrukları bekleyemeyecek kadar akut durumda olanlar, özellikle çocuklu aileler kredi kartlarına yüklenerek özel hastanelerden hizmet almaya yöneliyorlar. Kredi kartları gerektiğinde özel hastanelerden hizmet alınmasını biraz olsun mümkün kılsa da, dar gelirli için bu ancak "en acil" durumda başvurulacak bir alternatif. Benzer şekilde, eczaneler de devlet tarafından ödenen miktarın azalması sebebiyle reçetede yazan "en acil" ilaçlar dışındakilerin kasada bırakıldığını belirtti. Hastanelerde randevu bulmak zorlaştı ve eskiden bizzat hastane mekanında oluşan kuyruklar yerini telefonun ucunda bekleyen milyonlarca insana bıraktı.

8. Krizin tampon kurumu bankalar, yüklenicisi ise kadınlar.

Araştırma süresince yaşanan ekonomik krizin tampon

kurumunun bankalar olduğu görüldü. Yapılan hane anketlerinde katılımcıların %34'ü, yani en az üç kişiden biri acil bir ihtiyaç durumunda ilk çalacağı kapının bankalar olduğunu belirtti. Neredeyse her beş kişiden biri acil ihtiyaç durumunda kapısını çalacağı bir yer olmadığını söyledi. Görüşülenlerin büyük bir kısmı kredilere bağımlı ve borçlu yaşamının kriz sonrasında da kalıcılışacağını düşünüyor. Yükselen enflasyonla birlikte kredi kartlarının limitleri de yükseliyor ve ödeme gücüyle kredi kartı limitleri arasında kriz döneminde ciddi bir açılma görülüyor. Diğer yandan, görüşülen ev kadınlarının %84'ü son 6 ay içerisinde sadece kendileri için hiç harcama yapmadıklarını belirttiler. Görüşülen her beş ev kadınından biri son 6 ayda geçinebilmek için eve iş almıştı. Kadınlar krizde daralan hane bütçesini tasarruf emekleriyle genişletiyor, bu nedenle krizde daha fazla ev içi emek harcıyorlar. Görüşülen ev kadınlarının %42'si çocukları için, %25'i eşleri için her gün evde beslenme hazırladığını belirtti. Görüşülen ev kadınlarının %34'ü sadece kendileri evde olduğu zaman doğalgazı komple kapatıyor, %41'i gerekmedikçe dışarı çıkmıyor.

9. Gençler için eğitimin ve istihdamın anlamı değişiyor, sınıf mobilizasyon umudu kayboluyor.

Emekli olmayı hayal edemeyen, hayatı boyunca çalışmak zorunda olacağını öngören, tamamen çıplak bir şekilde işgücü piyasasına atılmış, en iyi ihtimalle asgari ücretle çalışabilecek gençler bugünün en temel refah sorunlarından biri olarak öne çıkıyor. Bir önceki nesle göre daha nitelikli olan fakat işgücü piyasasında daha az şansı olan bu gençlerin ne istihdamda ne de eğitimde tutunamamış olmaları kriz döneminde aile baskısını arttırıyor. NEET gençler krizle birlikte ailelerin daha fazla "gözüne batmaya" başladı ve artan geçim derdiyle daha fazla genç sorumluluk hissederek işgücü piyasasına en güvencesiz işlerle de olsa girmeye çalıştı. Üniversite okumayı ve hatta "bildiğimiz anlamda" bir işe girmeyi ücret politikaları ve çalışma koşulları sebebiyle "mantıklı" bulmayan pek çok genç ise "kolay" para kazanmanın yollarını aradı.

10. Ev kadınları, 65+ ve NEET gençler güvencesiz çalışmaya itiliyor, maaş haczi korkusuyla kayıt dışı çalışma artıyor.

Ziyaret edilen mahallelerin tamamında bir süredir çalışmayan veya emekli olan 65 yaş üstü kişilerin, daha önce hiç çalışmamış ev kadınlarının ve gençlerin

pandemi ve krizle birlikte işgücü piyasasına çekildiği görüldü. Ayrıca, yapılan görüşmelerde kayıt dışı çalışmayı "tercih" eden pek çok kişiyle karşılaşıldı. Özellikle pandemiye yaşanan işsizlik süreçlerinde asgari geçim giderlerini karşılamak için çekilen banka kredilerinin ödenememesi sonucunda, bugün pek çok insanın bankanın maaşa el koyması korkusuyla "gönüllü" bir şekilde kayıt dışı çalıştığı görüldü.

11. Krizin bir takım fırsatçılar ve dış güçler sebebiyle derinleştiği düşüncesi devletin hala kimsesizlerin kimi olduğu inancını canlı tutmaya yarıyor.

Kriz dönemlerinde ortaya çıkan bir takım "fırsatçılar" olduğu kanısı oldukça yaygın. Taksiciler, ev sahipleri ve esnafın kriz dönemlerinin öne çıkan "fırsatçıları" olduğu yaygın bir şekilde kabul görüyor. Doğal afetlerde, terör olaylarında ve ekonomik kriz dönemlerinde ortaya çıkan "fırsatçıların" krizi derinleştiği düşünülüyor. Tam da bu nedenle, fırsatçılığın önlenmesi ve denetlemelerin artırılması bir devlet sorumluluğu olarak öne çıkartılıyor. Krizi yaratan, derinleştiren ve devletin "elini kolunu bağlayan" dış güçler düşüncesi de devletin hala yoksuldan yana ve "kimsesizlerin kimi" olduğu inancını canlı tutmaya yarıyor.

12. Orta direk eriyor, geçim derdi anaakımlaşıyor, dayanışmaya güç yetmiyor.

Görüşülen muhtarlar bu dönemde ilk defa sosyal yardıma muhtaç olanların sayısının oldukça fazla olduğunu söylüyor. Orta direğin erimesi, yoksulluğun anaakımlaşması, pandemiyle kriz üst üste bindiğinde hem yalnızlaşmanın hem borçlanmanın yaygınlaşması bugün dayanışma imkanlarını ortadan kaldıran başlıca faktörler olarak sıralanabilir. Dayanışmaya güç yettirmek de gün be gün artan fiyatlarla daha küçük bir grubun ayrıcalığı haline geldi çünkü "verilen borç bile geri gelmiyor". Mevcut durumda "ihtiyaç sahibi değilim" diyebilecek kimsenin kalmadığı düşünülüyor, dolayısıyla kimin destekleneceğine dair ciddi bir kafa karışıklığı bulunuyor.

13. Ekonomik kriz toplumu çözüyor, şiddet, intiharlar ve antidepresan kullanımı artıyor.

Ziyaret edilen 11 mahallenin üçünde son 6 ay içerisinde ekonomik sebeplerle intihar vakalarının yaşandığı aktarıldı. Görüşülen eczacıların %43'ü son dönemde ilaç talebinde en fazla artış görülen hastalıkların

ruh ve sinir hastalıkları olduğunu belirtti. Muhtarlar da hane içerisindeki ekonomik sıkışmanın ev içi şiddeti arttırdığını gözlemliyor.

14. Bugün yaşanan kriz toplumsal dayanışmadan fazlasını, sosyal devleti çağırıyor.

Hükümetin krizden çıkış planı para politikası ve mali politikalara sıkışıyor fakat çıkış yolu aynı zamanda sosyal politikalarından, istihdam, eğitim ve tarım politikalarından, kamuda liyakat esaslı güçlü kadrolaşmadan geçiyor. Kriz dönemlerinde yerel yönetimlere sorumluluk devredilirken sorumlulukla orantılı yetki ve bütçe devredilmiyor. Devletin planlama, denetleme ve sosyal koruma gibi güçlü olması gereken alanlarda olabildiğince eğreti kalması, hak ve özgürlükler gibi küçülmesi gereken alanlarda ise müdahaleci rol üstlenmesi çok temel bir demokrasi ve sosyal adalet problemi ortaya çıkartıyor. Evrensel kamu hizmetleri temelli makroekonomik dönüşümlere ve güçlü bir sosyal devlete ihtiyaç olduğu gibi, sosyal demokrat belediyeciliğin de hem krizin yaralarını sarmak hem de dönüşümün fitilini yerelde oluşturduğu iyi örneklerle ateşlemek gibi bir gücü bulunuyor.

EXECUTIVE SUMMARY

1. Antidemocratization has paved the way for the limitation of the capacity of the most crucial institutions that would make the state resilient in the face of the crisis.

The report argues that what has undermined the state's resilience in face of the current economic crisis is another trend which has been walking arm in arm with neoliberal policies based on the limitation of the state's regulatory role in the economy since the 1980s: anti-democratization process in the 2000s and weakening of the institutional capacity of the state. Turkey has been vulnerable to the intensifying economic crisis since 2018 because 1) planning institutions, 2) supervisory institutions, and 3) redistribution tools (tax system and social protection) are not functioning. According to the report, which considers the economic crisis as a problem of democracy, the weakening of the institutional and financial capacity of the state makes the country vulnerable to crises. For example, the Covid-19 pandemic has caused a break in the budget shares allocated to social expenditures in many countries and increased public expenditures. However, Turkey has been one of the two countries in the world that allocates the least share (1.1%) to cash support in the fight against the pandemic. Turkey did not have an adequate social protection infrastructure to manage the Covid-19 crisis, and the economic crisis experienced today has overtaken this picture.

2. The first manifestations of the crisis were revealed in the poorest neighborhoods of Istanbul and the experiences of different profiles of poverty, then analyzed around the question of "what kind of redistribution we need today?"

In this research, it was aimed to reveal how the economic crisis process has been experienced by different social groups in Istanbul, how the people of Istanbul perceive the crisis, who or what is trusted in the face of the crisis, how people have become impoverished in Istanbul and how this impoverishment affects access to rights and services. Moreover, it was also aimed to understand how poverty appears in neighborhoods, schools and households, how the people of Istanbul follow strategies of livelihood and solidarity in the face of deepening poverty, and what the retrenchments cost for women, young people, children, the elderly and the disabled. The resulting picture sheds light on the first appearances

of the crisis, as well as revitalizing the idea of the welfare state and social democracy. It is desired to bring the question of redistribution to the agenda of both local governments and the government.

Research method and data sources:

- I. Telephone-assisted survey (CATI) with 572 Istanbul residents
- II. 113 semi-structured interviews with local subjects in 11 districts with priority determined according to the poverty data of Istanbul
- III. Focus group interviews with different poverty profiles of Istanbul (48 participants in 8 interviews)
- IV. Focus group interviews with the personnel of IMM who work with different profiles of poverty and a survey with 220 SEDEP personnel
- V. Survey with 238 housewives
- VI. Expert and institution opinions

3. Istanbulites attribute the current economic crisis to the way the country is governed.

According to 88% of Istanbul residents, there is an economic crisis in Turkey and this crisis is largely (61%) attributed to the way the country is governed. Whether or not they think that Turkey is passing through an economic crisis, 61% of the interviewees stated that they could not earn enough money to live on in the last three months. According to the participants, a household with two children living on rent in Istanbul needs to earn at least 6,087 TL per month in order to survive.

4. The crisis is at the level of food security.

The most apparent aspect of the crisis was that access to food has become a big problem for everyone with the rising prices. 62.4% of the respondents stated that they reduced their food expenditures due to the recent price increases. 62% of the housewives interviewed have stopped shopping for food other than basic food products. In addition, 42% of women stated that they started shopping with grains and grams because only in this way they could meet their basic food needs. All stallholders interviewed said that the number of those who buy the products that are described as "çıktı" at evenings or the rotting products at the most affordable price, often even free of charge, has increased significantly in the last 6 months. One out of every two housewives interviewed

stated that they also buy these products at very cheap prices. Where the crisis of food security becomes most visible is breakfast products. For this very reason, aid organizations are now distributing packages, which they describe as "breakfast boxes". Those who invest their income in the basic expenses of the household have to establish a hierarchy among all other needs so many needs are either suspended or met with different access strategies. Using stoves in houses where natural gas can also be used is one of the most common strategy during the crisis. Meat, fish, chicken, nuts, fruit, etc., other than basic food products, hygiene products, personal care products, food supplements, clothes, toys, books, supportive education materials, household goods were mentioned as suspended needs during the crisis by almost everyone.

5. Bills are now meticulously read and the tax burden on the low-income is questioned.

In the crisis period, when the bills began to be read more delicately, the burden of tax on low-income people began to be problematized. The retirees, the unemployed, those living on the minimum wage and the tradesmen who are deep in debt think that the cost of the crisis is put on their shoulders through the high taxes directly allocated with bills.

6. Household goods are sold to live on, in-kind benefits are converted into cash.

Selling household goods, cashing out in-kind social benefits through various strategies, and exchanging are quite common livelihood strategies. These strategies often only serve to cover the minimum living expenses: rent and utility bills. Grocery stores, "bakkallar", with their all flexibility, become a crucial place for low-income people to exchange and cash out what they have in their hands. It is said that disabled people have to cash out their basic medical tools to live on during the crisis.

7. The economic crisis deepens the health crisis.

When health policies which already created access problems overlapped with the conditions of the economic crisis, it was revealed that especially those with low income, that is, those who have no alternative except public hospitals, experienced serious access problems. When the health problems are too acute not to wait in the long queues at public

hospitals, especially families with children tend to get services from private hospitals by relying on their credit cards. Although credit cards make it possible to get services from private hospitals when necessary, this is an alternative only in the "most urgent" situation for low-income people. Similarly, pharmacies stated that due to the reduced amount paid by the government, only "the most urgent" drugs prescribed are bought in these days. It has become difficult to find an appointment in public hospitals, and the queues that used to be seen in the hospitals have been replaced by millions of people staying on hold.

8. The buffer institution of the crisis is the banks, and the contractors are women.

During the research, it was seen that the buffer institution of the economic crisis was the banks. In the household surveys, 34% of the participants, that is, at least one out of three people, stated that the first door they would knock on in case of an urgent need was the banks. Nearly one in five people said they had no one to apply in case of urgent need. Most of the interviewees think that being dependent on loans and being in debt will become permanent after the crisis. With the rising inflation, the limits of credit cards are also increasing, and a serious divergency is seen between the ability to pay and credit card limits during the crisis period. On the other hand, 84% of the housewives interviewed stated that they did not spend money for themselves in the last 6 months. One out of every five housewives interviewed had starting home-based working to earn a living in the last 6 months. Women are expanding the household budgets which have extremely narrowed in the crisis with their saving labor, so they spend more domestic labor in the crisis. 42% of the housewives interviewed stated that they prepare food at home every day for their children and 25% for their spouses. 34% of the housewives interviewed turn off the natural gas completely when they are alone at home, 41% do not go out unless it is necessary.

9. The meaning of education and employment for young people is changing, the hope of class mobilization is undermined.

Young people who cannot dream of retiring, who foresee that they will have to work all their lives, who are thrown into the labor market completely naked, who work for minimum wage at the best,

seem as one of the most basic welfare problems of today. These young people, who are more qualified than the previous generation but have less chance in the labor market and been able to hold on to neither in employment nor in education, face with family pressure in the crisis period much more. With the crisis, NEET youth has begun to "come to their families' attention" more and more, and with increasing impoverishment, more young people felt responsible and tried to enter the labor market, albeit with the most precarious jobs. Many young people who did not find it "reasonable" to study in university or even to get a job due to current wage policies and working conditions pursue the ways of earning money easily.

10. Housewives, +65 and NEET youth are being pushed into precarious work while informal work is increasing for fear of garnishee of wages.

In all of the neighborhoods visited, it was found that people over the age of 65 who have not worked for a while or retired, housewives and young people who have never worked before were pushed into the labor market during the pandemic and crisis. In addition, many people who "prefer" to work informally were encountered during the interviews. As a result of the inability to pay the bank debts run into during the unemployment processes experienced with the pandemic, it has been seen that many people work informally today "voluntarily" due to the fear of banks' garnishee of wages.

11. The thought that the crisis has deepened due to some "opportunists" and "external forces" helps to keep the belief that the state is still pro-poor alive.

It is widely believed that there are some "opportunists" that emerge in times of crisis. It is generally accepted that taxi drivers, homeowners and tradesmen are the prominent "opportunists" of crisis periods. It is thought that the "opportunists" that emerge in natural disasters, terror incidents and economic upheaval periods deepen the crises. It is precisely for this reason that the prevention of opportunism and the increase of supervisions have been brought forward as primary state responsibilities. The idea of external powers that created and deepened the crisis and "tied the hands of the state" also helps to keep alive the belief that the state is still the state of the poor as well.

12. The middle class is melting, the problem of poverty is becoming mainstream, solidarity is not affordable.

The mukhtars interviewed say that the number of people in need of social assistance for the first time in this period is quite high. The impoverishment of the middle class, the mainstreaming of poverty, and the spread of both isolation and indebtedness when the pandemic and the economic crisis overlap can be listed as the main factors that eliminate the possibilities of social solidarity today. Being able to afford solidarity has become the "privilege" of a smaller group due to the prices increasing day by day and while "even the loan given doesn't come back". Currently, it is thought that there is no one left who can say "I am not in need", so there is serious confusion about who should be supported.

13. The economic crisis is causing the dissolution of the society; violence, suicides and antidepressant use are increasing!

It was reported that in three of the 11 neighborhoods visited, there have been cases of suicide in the last 6 months due to economic reasons. 43% of the pharmacists interviewed stated that the diseases with the highest increase in drug demand recently were mental and nervous diseases. The mukhtars also observe that domestic violence has increased in the last 6 months.

14. The crisis experienced today calls for the welfare state, it requires more than social solidarity.

The government's exit plan from the crisis is restricted with monetary and fiscal policies, but the way out also goes through social policies, employment, education and agricultural policies, and a strong bureaucratic cadres assigned on the basis of merit. While responsibilities are delegated to local governments in times of crisis, authority and budget shares are not proportionately transferred. The state remains indifferent where it should be strong, such as planning, supervision and social protection whereas it takes an intervening role in areas that need to be relatively autonomous from state authority such as rights and freedoms. This tension creates problems of democracy and social justice. Just as there is a need for macroeconomic transformations based on universal public services and a strong social state,

social democratic municipalism has the power to relieve the destructive effects of crises and lead the transformation by creating good practices.

GİRİŞ

Bir Demokrasi Sorunu Olarak Ekonomik Kriz

Yoksulluk ve açlığı bilmedik düşmanların biçtiği bir tuzak, bir takım iktisadi prensiplerin olağan ve karşı konulmaz sonucu olmaktan çıkarıp; yoksulluğu yöneten bir aygıt olarak devlet ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi herkes için anlaşılır kılma ihtiyacı bugün açık ortada. Her gün daha da karartılan ve manipüle edilen bir resmî, içinden geçtiğimiz krizin çeşitli görünümelerini herkes için okunaklı hâle getirmek amacıyla yapılmış bu araştırma; kamuyu öncelikle krizin adını koymaya, daha sonra en hızlı şekilde kriz karşısında sorumluluk almaya çağırılmaktadır. Ünlü devlet etnografı Akhil Gupta yoksulluğu "yapısal şiddet" olarak tanımlar, çünkü yoksulluk "mücadele edilebilir" bir problemdir, fakat pek çok devlet onu bitirmeyi değil yöneterek sürdürülebilir kılmayı "politik olarak" tercih eder.⁶ Ekonomik krizler özellikle otoriter yönetimler için rejim krizleriyle kol kola gelir ve Pepinsky'nin de dediği gibi, bu yönetimler için "ekonomik uyum politikaları ve rejimi ayakta tutma çabası ekonomik kriz dönemlerinde iç içe geçer".⁷ Pepinsky Endonezya ve Malezya'da ekonomik darboğaz dönemlerinde otoriter rejimlerin çeşitli koalisyonlar kurma hamleleriyle hem ekonomik krizi hem de kendi rejim krizlerini nasıl yönetmeye çalıştığını ve sonunda nasıl başarısız olduklarını etraflıca analiz etmiştir. Buna göre, otoriter rejimler ekonomik kriz dönemlerinde krizle topyekûn mücadeleden ziyade krizin kendi taraftarlarını "teğet geçmesi" için çeşitli ekonomi politikaları hayata geçirmeye odaklanır. Hem en yoksullardan hem de en ayrıcalıklılardan beslenen iktidarlar ise birbirleriyle tutarsız, hatta birbirinin altını oyan pek çok politikayı aynı anda hayata geçirebilir çünkü menfaatleri çatışan, "kaderleri bir olmayan" toplumsal kesimlerin desteğini aynı anda kazanmaya çalışır. Bugün yaşanan kriz karşısında asgari ücrete yapılan %50 zamla kur getirisi mevduat kazancının üstüne çıktığında aradaki farkın yatırımcılara devlet tarafından ödenmesi gibi devletin sınıfsal karakterini bulanıklaştıran ekonomi politikalarının birbirini takip etmesi bu çerçevede içerisinde son derece anlamlıdır. **Ekonomik kriz dönemlerinde kamu tarafından kimin korunacağı, devletin sermayeden görelî özerkliğiyle doğrudan ilişkilidir.**

⁶ Gupta, A. (2012). Red tape: Bureaucracy, structural violence, and poverty in India. Duke University Press.

⁷ Pepinsky, T. (2009). Economic Crises and the Breakdown of Authoritarian Regimes: Indonesia and Malaysia in Comparative Perspective. Cambridge: Cambridge University Press.

“Yeni hayata geçirdikleri kur korumalı mevduat programı enflasyonist bir programdır. Devletin bilançosu da kısmen dolarlaşacaktır. Hazinesinin iç piyasadan döviz ve altın cinsinden borçlanması nedeniyle kamu borcunda dövizli borçların oranı on yıl öncesine göre çok artmıştır; bu nedenle Hazine kur riskini fazlasıyla üstlenmektedir. Bu sistemin kontrolden çıkması hâlinde ve/veya olası bir büyük kur şokunda kamu maliyesi ağır darbe yer, bunun sonucunda ülke risk primi iyice artarak kur şokunu daha da derinleştirir. Peki ilerleyen aylarda sonuç ne olacak? Hazine kur farkı ödemek için borçlanacak, füze gibi fırlayan enflasyona paralel bir faizle hem de. Sonuçta faizi düşürerek, fezaya çıkmış faizle borçlanan bir Hazine fotoğrafı ortaya çıkacak.

Dr. Nesrin Nas

”

Acemoğlu ve Robinson özgür ve eşitlikçi toplumların “güçlü bir sivil toplum ve güçlü ama sınırlandırılmış bir devletin birbirini dengelemesiyle”, bu dengeyi bir süreç içerisinde yerleşip kurumsallaşmasıyla mümkün olduğunu tespit etmiştir.⁸ Güçlü kurumların ve otoriterleşmeye karşı kendini koruyabilecek hareketlilikte bir toplumun, krizlerden çok daha az zararlı çıkabileceğini ortaya koyan Acemoğlu ve Robinson “dar koridor” olarak tanımladıkları bu güç dengesinin hangi koşullarda bozulduğunu açıklarken şu göstergelere başvurur: “Toplumda giderek artan kutuplaşma, seçkinler ve halk arasında derinleşen ayırım, kurumların sorunları çözmekte yetersiz kalması ve istikrarsızlığı arttıran ekonomik şoklar.” Acemoğlu'na göre Trump ABD'sinin koronavirüs kriziyle mücadelede başarısız olmasının en önemli sebebi otoriterleşmeyle birlikte devletin kurumsal kapasitesinin zayıflamış olmasıdır. Antidemokratik yönetimlerin devlet kadrolarında liyakati esas alması, sebep oldukları bürokratik çürüme, tek seslilik ve bu tek sesliliği garanti altına almak için bilhassa denetleme kurumlarını işlev dışı bırakmaları krizle nasıl başa çıkıla(maya)cağını büyük oranda belirlemektedir. **Sözün özü: Ekonomik kriz başlı başına bir sosyal adalet**

ve demokrasi problemi yarattığı gibi, krizle nasıl baş edildiği de hükümetin antidemokratik karakterinden bağımsız değildir.

“Türkiye sadece ekonomik bir kriz değil, topyekûn bir kriz yaşıyor. Bir siyaset krizi, bir yönetim krizi yaşıyor. Bütün bunların arkasında da rejim krizi yatıyor. Bu 'yönetememe krizi' her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da kendini gösteriyor. Ekonomi alanındaki kriz göstergeleri nedir? Yüksek enflasyon, bununla bağlantılı olarak liranın değer kaybı, para piyasalarında dengesizlik, kısa dönemde merkez bankasının uyguladığı faizler ile orta uzun dönemde yatırımcıları, üreticileri, vatandaşları ilgilendiren ve kredi kullanım faizlerinin yatırım kararlarına ilişkin olan uzun dönemli faizlerin yükselmesi. Tahminin aksine, Türkiye çok yüksek faiz politikasına sürüklenmiş durumda. Bütün bunların uzantısı olarak da alım gücünün düşmesi, reel ücretlerin gerilemesi, yatırımcılar-üreticiler için öngörülebilir bir faiz maliyeti, döviz maliyeti ve ekonomik istikrara ilişkin öngörülerin sarsılması, neticesinde yatırımların gerilemesi veya spekülative alanlara üretici sabit sermaye yatırımları değil finansal rant oyunlarının aktarılması. Sonuç ise yeni istihdam sahaları açacak, işgücünü daha üretken kılacak yatırımlara değil, spekülative kısa dönemli rant oyunlarına alan açılması.”

Prof. Alp Erinç Yeldan

”

⁸ Acemoglu, D. & Robinson, J.A. (2020), The narrow corridor: States, societies, and the fate of liberty, Penguin. The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty, By Daron Acemoglu and James A. Robinson. New York: Penguin Press, 2019.

KRİZE DOĞRU

Devletin Eğretiliştirilmesi ve Kurumsal Çözülme

Ekonomik krizler sosyal devletin, kamu harcamalarının ve güçlü kurumsallaşmanın önemini yeniden hatırlanmasını sağlamaktadır. Covid-19 pandemisi tüm dünyada işgücü piyasalarını ters yüz ettikten ve hem toplumlarda hem de uluslar arasında eşitsizlik ipini daha da gerdikten sonra Dünya Ekonomik Forumu ülke ekonomilerinin sürdürülebilirliği için "Büyük Sıfırlama" gündemini duyurmuştur.⁹ Burada, pandeminin yıkıcı etkileri karşısında sosyal korumaya ayrılacak kamu bütçesi toplumların çözülmesinin önüne geçmenin yegâne yolu olarak tanımlanmıştır. Sosyal demokratlığıyla bilinmeyen İngiltere ve ABD'nin dahi bu süreçte oldukça yüksek oranlarda sosyal harcama yaptığı görülmüştür.¹⁰ **Devletlerin kurumsal ve mali kapasitesini topluma, kamuya, vatandaşlığa ve haklara başka türlü bir bakışla yeniden düzenlemesi genellikle krizlerin ve büyük yıkımların gölgesinde olmuştur.** Örneğin, refah devletinin altın çağı olarak bilinen Keynesyen dönem "Büyük Depresyon"un gölgesinde hayata geçmiştir.¹¹ Liberal ekonomisiyle ünlü ABD'de dahi 1930'lu yılları vuran büyük ekonomik kriz sonrası devletin ekonomiyi düzenleyici bir rol üstlendiği, kamu harcamalarını arttırdığı biliniyor.¹²

⁹ Bilgen, A. (2021). "Neoliberal kalkınma paradigması ve depolitizasyon ilişkisi üzerine: Araçlar, mekanizmalar ve yansımalar", Praksis.

¹⁰ Akçay, Ü. (2007). Kapitalizmi planlamak: Türkiye'de planlama ve DPT'nin dönüşümü (Vol. 14), SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı.

¹¹ Uçar, A. (2016). "Türkiye'de Stratejik Planlamanın Kuruluş Süreci Üzerinden Planlamada Dönüşümün Çözülmesi", Mülkiye Dergisi, 40 (2), s. 5-42.

¹² Poulantzas, N.A. (1973). Political power and social classes, London: NLB, Sheed and Ward.

Türkiye'de de sarsıcı bir yeniden doğuş süreci olan Cumhuriyetin ilk döneminde (1933-1950) devlet öncülüğünde kalkınma modeli uygulanmıştır.¹³ Ancak, karşılaşılan krizleri yönetmek için başvurulan kamucu modeller çok geçmeden terk edilmiştir. Krizler kendi koşullarını dayattığında toplumsal çözülmenin önüne geçmek için devletler bir süre o koşullara teslim olsa da kurumsal kapasitesini yitirmiş ve eğretilmiş devletlerin dayanıklı çözümler üretmesi mümkün görünmemektedir. Pandeminin ilk evresinde Türkiye'nin önde gelen 60 sosyal bilim insanının kamuoyuyla paylaştığı **"Kamuculuk Çağrısı" da bir nevi "Büyük Sıfırlama" çağrısıydı: "Kamuculuk, planlama, toplumsal dayanışma gibi kavramların tekrar benimsenmesinin zamanı geldi de geçiyor."**¹⁴

Planlama Kurumlarının Çözülmesi

1980'li yıllardan itibaren devletin ekonomideki düzenleyici rolünün sınırlandırılmasına dayanan neoliberalizm planlama anlayışında da dönüşüme sebep oldu. Dünya Bankası'nın 1980'li yıllar boyunca "minimal devlet", daha sonra da "yönlendirici devlet"¹⁵ olarak tanımladığı; dolayısıyla tüm ekonomi yerine yalnızca yatırımları planlayan, bunu da eşitleyici bir sorumluluk gütmekten gerçeğe geçiren, düzenleme yerine koordinasyon ve danışmanlık yapan, makro planlama yerine seçilen alanlara yönelik teşviklere odaklanan¹⁶ bir yönetsel yaklaşım öne çıktı. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) gibi kritik planlama kurumlarının işlevsizleştirilmesi ve kamucu planlama anlayışıyla birlikte tasfiye edilmesi ile birlikte bugün hakim olan "stratejik planlama" perspektifi planlama alanını "ölçeği, aktörleri, içeriği ve yöntemi ile dönüştürdü"¹⁷ ve Türkiye'yi kriz karşısında daha dayanıksız bıraktı. **Antidemokratikleşme devleti kriz karşısında dayanıklı kılacak en kritik kurumların kapasitesinin sınırlandırılmasına alan açtı.**

“ Türkiye gibi bir ülke her zaman periyodik olarak bu tarz krizlere giriyor, girer. Yarı çevre diye tarif ettiğimiz ülkeler olan Arjantin, Brezilya, Endonezya ve bizim gibi ülkeler dünya sisteminin bir neticesi olarak son 150 yıllık tarihte 10-15 yıllık periyodlarla bu tarz krizlere girmiştir çünkü sorun yapısal. Türkiye ekonomisinin 2002'den 2010'lara kadar çok hızlı büyümesinin sebebi de dünya ekonomisindeki dönüşümdü. Amerikan Merkez Bankası'nın faizleri düşük tutma politikasıyla beraber küreselleşme olarak adlandırdığımız süreçte dünyadaki akışkan para Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere aktı. Buralar yarı çevre dediğimiz, hem ucuz emek gücünün hem de yetişmiş bir insan nüfusunun olduğu yerler. Dolayısıyla, buralara bol miktarda para geldi ve 10 yıllık bir süreçte zenginleştik. Bu çok kof bir zenginleşmeydi. Böyle paralar zamanında Güney Kore'ye de aktı. Güney Kore gibi bir ülke bunu kalıcı ekonomik yatırımlara dönüştürebilirken Türkiye'de bu para savuruldu. Belli sektörlerle, en önemlisi inşaat sektörüne, hızla açılan AVM'lere, borçlanmaya ve tüketime dayalı bir model inşa edildi.

Doç. Dr. Erdem Yörük

”

¹³ Anadolu Ajansı (Kasım 2021). Zincir marketlere verilen ceza kartelleşme suçundan verildi; <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/rekabet-kurumu-baskani-kule-zincir-marketlere-verilen-ceza-kartellesme-sucundan-verildi/2412587> (15.01.2022)

¹⁴ FIRAT, E. (2013). "Ekonomik kriz ile mücadelede maliye politikasının rolü", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), s. 298-313.

¹⁵ Gök, M. ve Akar, A.G.S. (2008). "Küresel Mali Krizin Vergi Sistemleri Üzerine Etkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme"; http://www.maliyesempozyumu.org/wp-content/uploads/2017/10/Maliye-Sempozyumu_28_111_138.pdf (15.01.2022)

¹⁶ Çelik, A. (2004). "AB ülkeleri ve Türkiye'de gelir eşitsizliği: piyasa dağılımı-yeniden dağılım", Çalışma ve Toplum, 3, s. 53-91; <https://www.calismatoplum.org/makale/ab-ulkeleri-ve-turkiyede-gelir-esitsizligi-piyasa-dagilimi-yeniden-dagilim> (15.01.2022)

¹⁷ Yılmaz, V. ve Gurbuzturk, A. (2021). "No Common Ground? Public Knowledge about Welfare Spending in Turkey and its Social Divisions", Social Policy and Society, s. 1-15.

Denetleme Kurumlarının Çözülmesi

Poulantzas kapitalist devletin yalnızca ayrıcalıklı sınıflara hizmet eden veya belirli çıkar gruplarının aralarında parsel parsel bölüştüğü bir kaynak olarak kolay(cı)lıkla yorumlanmasına karşı "devletin görelî özerkliği" kavramsallaştırmasını ortaya koyar.¹⁸ Buna göre, sınıfsal karakterini apaçık ortaya koymaması, yani "görelî özerkliği" devlete sınıf ilişkilerini ayrıcalıklılar lehine yöneltme alanı açan şeyin ta kendisidir. Kimi önceleyeceğine ve koruyacağına dair sınıfsal bir karar vermiş olan devletlerin hemen hemen hiçbiri zenginlerin, tokların, ayrıcalıklıların yanında duracağını bu netlikle beyan etmez. **Ancak, ekonomik kriz dönemleri devletin sınıfsal karakterinin çok daha görünür olduğu süreçlerdir.** Bu dönemlerde, iyi işleyen düzenleme ve denetleme kurumları toplumsal çözülmeye sebep olacak bir şekilde adalet duygusunun zedelenmesinin önüne geçebilecek mekanizmalardır. Bugün Rekabet Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu gibi denetleyici ve düzenleyici yetkisi olan kurumların işlevini yerine getirmemesi ekonomik krizi hem doğuran hem derinleştiren antidemokratikleşme eğiliminden bağımsız değildir. Örneğin, Rekabet Kurumu Mayıs 2020'de yükselen ürün fiyatları karşısında zincir marketlere soruşturma başlatmış, yaklaşık bir yıl süren soruşturma kapsamında yakın zamanda birtakım perakendecilerin "doğrudan veya ortak tedarikçiler aracılığıyla dolaylı temaslar yoluyla satış fiyatlarının ve fiyat artışlarının koordinasyonunu sağladığı" saptanmış ve idari ceza uygulanmıştır.¹⁹ Bugün her siyasi görüşten vatandaşın en müşterek ve akut sorunu olan hayat pahalılığı birkaç market ve tedarikçinin yaptığı manipülasyonla ilişkilendirilerek krizin gerçek sebepleri perdelenmiştir.

“Bütün bunların ardında anayasa denetiminin olmadığı bir hükümet sistemi ve başıboş, rastgele alınmış, günlük siyasi çıkarları gözetken kararlar silsilesi var. Bütün bu durumların başlangıcı 1980'lerde başlayan neoliberal dönüşüm, Türkiye'nin artık planlı kalkınma deneyiminden vazgeçip piyasaya, piyasa koşullarına geçişidir. Macaristan, Güney Afrika, Brezilya, Polonya'da benzer otokratik hükümetler durgunluk ve kriz sarmalından kurtulmuş değiller. Türkiye'de denetim mekanizmalarının ortadan kaldırılarak, bürokrasinin ve uzman kadroların çalışmasını tahrip eden bu süreç çok daha şiddetli yaşanacak.

Prof. Alp Erinç Yeldan

Yeniden Bölüşüm Araçlarının Çözülmesi

İçinden geçtiğimiz ekonomik kriz karşısındaki dayanıksızlığın bir diğer sebebi yeniden bölüşüm araçlarının da diğer pek çok sistem gibi kurumsal işlevini yerine getirmemesidir. Türkiye'de 1980'den itibaren yaşanan üç büyük ekonomik krizin tamamında gelir dağılımındaki eşitsizliklerle birlikte vergi yükündeki eşitsizliklerin de derinleştiği, vergi yükünün büyük oranda asgari geçim düzeyinde yaşayanların üstüne bindiği görülmüştür.²⁰ Dolaysız vergilerin azalması, sosyal güvenlik kesintilerinin ve dolaylı vergilerin ise artması 2008 krizinin yeniden bölüşüm alanında sebep olduğu eşitsizliklerin başında geliyordu.²¹ Vergi politikaları hem muhtemel krizlerle baş etmede kurumsal kapasiteyi önemli ölçüde belirler, hem de kriz dönemlerinde ekonomik

¹⁸ DİSK-AR. (2021). "Dünyada ve Türkiye'de Covid-19'un Sosyal ve Ekonomik Etkileri ile Mücadeleye Ayrılan Kaynaklar"; <http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/02/Covid-19-Harcamalar%C4%B1-Raporu-OCAK-2021.pdf> (15.01.2022)

¹⁹ OECD, "Social Expenditure Database"; <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm> (15.01.2022)

²⁰ Habertürk (Kasım 2020), "Sosyal koruma harcamalarının payı azaldı"; <https://www.haberturk.com/sosyal-koruma-harcamalarinin-payi-azaldi-2883067-ekonomi> (15.01.2022)

²¹ Demir, E. (Ocak 2021). "Pandemi sürecinde sosyal güvenlik ve sağlığın finansmanı"; <https://www.istabip.org.tr/6430-pandemi-surecinde-sosyal-guvenlik-ve-sagligin-finansmani-ergun-demir.html> (15.01.2022)

aktörlerin hareketlerini yönlendirmenin en kritik araçlarından biridir. Aziz Çelik'in de vurguladığı gibi, gelir adaletsizliği karşısında yeniden bölüşüm alanına müdahalenin en önemli araçları vergi politikaları ve sosyal harcamalardır.²² Dar gelirlilerden ve kriz karşısında korunaksız olanlardan daha az vergi alarak harcanabilir gelirlerini arttırmak, yüksek gelir gruplarından daha fazla vergi almak ve vergilerin de dâhil olduğu kamu gelirlerini sosyal harcamaları arttırmak için kullanmak mümkündür. Kriz karşısında yakın zamanda alınan belli başlı önlemler bir yeniden bölüşüm aracı olarak vergilerin hayati önemini yeniden ortaya koymuştur. Örneğin, 13 Şubat 2022 tarihli karar ile toptan veya perakende farketmeksizin tüm gıda teslimlerinde doğrudan tahsis edilen KDV oranı %8'den %1'e inmiştir ve bu müdahalenin raflara yansımaları beklenmektedir.

“*Türkiye’de yoksul ve yoksun diye tanımlananların oranı Avrupa Birliği veri tabanına göre her 10 kişiden 4’ü. Buna karşılık, sosyal koruma harcamalarının gayri safi yurtiçi hâsıladan aktarılan miktar yüzde 12 gibi bir oranla OECD ortalamasının çok altında. OECD ortalaması ise %20. Bu koşullarda bir yandan yoksul sayımız çok yüksek, diğer yandan sosyal koruma harcamalarımız çok düşük. O zaman hiç değilse derin yoksulluğu engelleyebilecek bir bütçe yapılanmasına, bunu uygulayacak siyasi iradeye ihtiyaç var.*

Prof. Kayıhan Pala

”

Türkiye aynı zamanda bir ekonomik kriz olan pandemi de “en kırılgan olanlar” için dahi yeterli sosyal harcama yapmış görünmüyor. Diğer yandan, halk arasında Türkiye’nin kaynaklarının ne kadarını sosyal harcamalara ayırdığına ve kamu bütçesinin nasıl bölüşüldüğüne dair tahminler bu gerçeklikle uyumuyor.²³ DİSK’in açıkladığı verilere göre Türkiye dünyada pandemiyle mücadelede nakit desteğine en az pay (%1,1) ayıran iki ülkeden birisidir.²⁴ Yapılan ekonomik desteklerin %89’u ise özel şirketlere ve bankalara yöneliktir. OECD’nin Sosyal Harcamalar Veritabanı’na göre, Türkiye pandemiye girerken GSYH’nın %12’si olan sosyal koruma bütçesi ile 37 ülke arasında 35. sırada yer alıyordu.²⁵ Sağlık harcamalarına %3,3, aile destekleri için %0,5, işsizlik için ise %0,3 oranında bütçe payı ayrılmıştı.²⁶ Sosyal Güvenlik Kurumu’na göre 2020 yılında sosyal sigorta kapsamı dışındaki nüfus oranı %13’tü, 18 yaşını doldurmuş ve ne eğitimde ne istihdamda olup sosyal güvencesi olmayan yaklaşık 11 milyon kişi vardı²⁷ ve Genel Sağlık Sigortası kapsamında olup pirimlerini ödeyemediği için borçlanan 6 milyon vatandaş bulunuyordu.²⁸ Dünya Bankası’nın (2021) Türkiye raporuna göre pandemi de yoksulluk içerisinde yaşayanların oranı bir yıl içinde %10,2’den %12,2’ye çıkmıştı ve ne sosyal yardım ne istihdam politikaları bu krizin uzun vadeli etkilerini hafifletecek gibi görünmüyordu.²⁹ **Özetle, Türkiye’nin Covid-19 krizini yönetebilecek yeterli sosyal koruma altyapısı bulunmuyordu ve bugün yaşadığımız ekonomik kriz bu tablonun üstüne bindi.**

²²Gazeteduvar (Ocak 2021). “GSS borcunu ödemeyen 6 milyon kişi sağlık hizmeti alamayacak”; <https://www.gazeteduvar.com.tr/gss-borcunu-odemeyen-6-milyon-kisi-saglik-hizmeti-alamayacak-haber-1510660> (13.01.2022)

²³Dünya Bankası (2021). “Türkiye Ekonomi Monitörü: Dalgalar Arasında Yön Bulmak”; Turkey-Economic-Monitor-Navigating-the-Waves%20(1).pdf

²⁴1. Avcılar Yeşilkent Mahallesi, 2. Küçükçekmece Kanarya Mahallesi, 3. Bahçelievler Zafer Mahallesi, 4. Başakşehir Güvercintepe Mahallesi, 5. Sultangazi Esentepe Mahallesi, 6. Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi, 7. Maltepe Fındıklı Mahallesi, 8. Arnavutköy Anadolu Mahallesi, 9. Bağcılar Demirkapı Mahallesi, 10. Pendik Kavakpınar Mahallesi, 11. Çekmeköy Nişantepe Mahallesi

²⁵İBB’nin sosyal destek kartı olan İstanbulkart üzerinden her ay düzenli olarak yüklenen tutarla dar gelirli vatandaşların geçerli marketlerden alışveriş yapabildiği sosyal yardım programıdır.

²⁶İBB’nin iş arayan ile işvereni bir araya getirerek İstanbul’un en önemli sorunu olan işsizliğin çözümüne ve istihdama katkıda bulunmak amacıyla geliştirdiği hizmet merkezleridir.

²⁷İBB’nin bulunduğu ilçe sınırlarında ikamet eden her yaş grubuna (çocuk, genç, yetişkin) ruh ve beden sağlıklarını koruma ve yaşam koşullarını geliştirme konularında grup eğitimi, bireysel danışmanlık, tarama ve etkinlik hizmetleri veren merkezlerdir.

²⁸Gazeteduvar (Ocak 2021). “GSS borcunu ödemeyen 6 milyon kişi sağlık hizmeti alamayacak”; <https://www.gazeteduvar.com.tr/gss-borcunu-odemeyen-6-milyon-kisi-saglik-hizmeti-alamayacak-haber-1510660> (13.01.2022)

²⁹Dünya Bankası (2021). “Türkiye Ekonomi Monitörü: Dalgalar Arasında Yön Bulmak”; Turkey-Economic-Monitor-Navigating-the-Waves%20(1).pdf

“ Türkiye'nin yaşamakta olduğu ekonomik ve siyasi kriz, tarihsel ve yapısal bir krizdir. İthal bağımlı, yeterli döviz kazanamayan, düşük katma değerli ekonomi; dengesiz gelir ve servet dağılımı sermaye birikiminin 1960, 1970, 1980, 1994, 2001, 2009 ve 2018 yılında yaşanan krizlerde olduğu gibi sık sık tıkanmasına neden oluyor. Toplumsal yapıda var olan sosyal sınıfların ve farklı kimliklerin talep ve beklentilerini karşılayamayan siyasal sistem de ekonomik krizle birlikte bir tıkanma yaşıyor. Ekonomik ve siyasal tıkanmışlık karşısında radikal bir alternatif geliştirilmediği için yaşanan krizlere geçici çözümler bulunarak yapısal sorunlar bir sonraki krize kadar erteleniyor. Bu esnada ekonomiye de topluma da büyük maliyetler yükleniyor.

Doç. Dr. Murat Öztürk

”

Türkiye'nin refah rejiminin doğurduğu yapısal sorunların en belirgin olduğu, krizlerin de en şiddetli yaşandığı kentin İstanbul olduğunu tahmin etmek zor değil. Örneğin, sadece 2017-2018 yılları arasında bir puanın üzerinde gerileyen işsiz sayısı döviz kurunda ciddi artışların yaşandığı 2018-2019 yılında yüzde 15'e tırmanmıştır. İstanbul'da pandemiyle birlikte istihdam oranı düşerken işsizlik büyük bir hızla artmıştır. İstanbul, 2020 yılı itibarıyla Türkiye'deki işgücü ve istihdamın %20'sine karşılık gelmektedir. Yani çalışan veya iş arayan her beş kişiden biri İstanbul'dadır. İstanbul işgücü ve

istihdamının Türkiye'den aldığı pay genel olarak 2004-2020 arası paralel seyrederken, aynı tablo işsizlik için söz konusu olmamıştır. İstanbul'daki işsizler, 2004 yılından itibaren genel olarak Türkiye'deki işsizlerin %20'sinden fazlasını oluşturmuş, bu oran 2015-2018 yılları arasında %25'in üzerine çıkmıştır. 2020 yılı itibarıyla Türkiye'deki işsizlerin %23'ü İstanbul'da yer almaktadır. Yani, ülke genelinde neredeyse her dört işsizden biri İstanbul'dadır. Türkiye'de işgücünde yer alan her 4 gençten birisi işsizdir ve İstanbul'da 15-24 yaş arası 552 bin genç ne eğitimde ne de istihdamda yer almaktadır. En fazla çalışan da en fazla işsiz de İstanbul'dadır.

İstanbul Planlama Ajansı'nın yapmış olduğu "İstanbul'da Yaşam Maliyeti" araştırmasına göre, İstanbul gelir eşitsizliğinin en fazla olduğu ildir. İstanbul'da yaklaşık 2 milyon 673 bin kişi yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. İstanbul'da Gini katsayısı 2020 yılında bir önceki yıla göre 0,041 puan artış ile 0,451 olmuştur. İstanbul'da geliri daha yüksek olan son yüzde 20'lik grubun, geliri düşük olan ilk yüzde 20'lik gruba göre toplam gelirden aldığı pay³⁰ 2014 yılında 6 kat iken, 2020 yılında bu oran yaklaşık 2,5 kat artmış ve 8,6 olmuştur. İstanbul'da gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderek kalcılaştığını söylemek mümkün görünmektedir. BİMTAŞ'ın İstanbul Kalkınma Ajansı desteği ile yürüttüğü "Covid-19 Salgını ile Mücadele Sürecinde İstanbul Kırılganlık Haritası" araştırmasında, pandemide ortaya çıkan kırılganlığın mekânsal yayılımını da büyük oranda mevcut eşitsizliklerin belirlediği görülmüştür. Pandemide İstanbul'un yoksul mahallelerinde kırılganlık artmış, bu tablonun üstüne yüksek enflasyon ve bugünkü kriz binmiştir.

³⁰TÜİK (2020) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları.

Fotoğraf: Erdal Bülbün

AMAÇ

Bu araştırma ile Türkiye'nin içinden geçtiği ekonomik kriz sürecinin İstanbul'da farklı toplumsal kesimler tarafından nasıl yaşandığı, İstanbulluların krizi nasıl algıladığı, kriz karşısında kime veya neye güvenildiği, İstanbul'da kimlerin nasıl yoksullaştığı ve bu yoksullaşmanın hak ve hizmetlere erişimi nasıl etkilediği, mahallede, okulda ve hanede nasıl yoksulluk görünümleri oluştuğu, yoksullaşma karşısında İstanbulluların ne tür geçim ve dayanışma stratejileri izlediği, neyden nasıl tasarruf edildiği ve bunun kadınlar, gençler, çocuklar, yaşlılar, engelliler açısından neye mal olduğunu anlamak amaçlanmıştır. Ortaya çıkan fotoğraf ile krizin ilk görünümlerine ışık tutmakla birlikte sosyal devleti ve sosyal demokrasi düşüncesini yeniden canlandıracak "Nasıl bir yeniden bölüşüm?" sorusunu hem yerel yönetimlerin hem de hükümetin gündemine taşımak arzu edilmektedir.

Fotoğraf: Erdal Bülbün

YÖNTEM

13-18 Aralık 2021 tarihleri arasında 572 İstanbul sakini ile CATI (telefon destekli anket) yöntemiyle görüşmeler yapıldı. Araştırma bulguları büyük oranda 2-21 Ocak 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş kapsamlı bir saha çalışmasına dayanıyor. İlk olarak, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne gelen sosyal yardım başvurularının mekânsal analizi ile hazırlanan "İstanbul Yoksulluk Haritası" referans alınarak seçilmiş 11 öncelikli mahalle³¹ ve çevresinde aşağıdaki özneler ziyaret edildi:

- Bakkallar
- Eczacılar
- Kasaplar
- Halk Ekmek Büfesi işletmecileri
- Pazarcılar
- Kantinciler
- Muhtarlar
- Zincir market çalışanları
- Spotçular
- Yoksulluk alanında çalışan sivil toplum kuruluşları mahalle hayırseverleri
- Cami dernekleri
- Cemevleri

11 mahallede toplam **113** kişiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapıldı.

Ayrıca, İBB'ye gelen sosyal yardım başvurularına binaen İstanbul'un her köşesinde en yoksul evlere giren ve yoksulluk durumuna bizzat hanelerin içinde tanıklık eden SEDEP (Sosyo-Ekonomik Destek Programı)³² personelleri, pandeminin başlarından itibaren işsizlik ve güvencesizlik koşullarını direkt olarak gözlemlene fırsatı bulan Bölgesel İstihdam Ofisleri³³ personelleri, özellikle

³¹ 1. Avcılar Yeşilkent Mahallesi, 2. Küçükçekmece Kanarya Mahallesi, 3. Bahçelievler Zafer Mahallesi, 4. Başakşehir Güvercintepe Mahallesi, 5. Sultangazi Esentepe Mahallesi, 6. Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi, 7. Maltepe Fındıklı Mahallesi, 8. Arnavutköy Anadolu Mahallesi, 9. Bağcılar Demirkapı Mahallesi, 10. Pendik Kavakpınar Mahallesi, 11. Çekmeköy Nişantepe Mahallesi

³² İBB'nin sosyal destek kartı olan İstanbulkart üzerinden her ay düzenli olarak yüklenen tutarla dar gelirli vatandaşların geçerli marketlerden alışveriş yapabildiği sosyal yardım programıdır.

³³ İBB'nin iş arayan ile işvereni bir araya getirerek İstanbul'un en önemli sorunu olan işsizliğin çözümüne ve istihdama katkıda bulunmak amacıyla geliştirdiği hizmet merkezleridir.

kadınların ve çocukların ihtiyaçlarına dair güçlü bir saha deneyimi olan İSADEM³⁴ personelleriyle odak grup görüşmeleri gerçekleştirildi. Bu kapsamda, yoksulluk alanında çalışan toplam **28** İBB personeliyle bir araya gelindi. Görüşülen personeller İstanbul'un Bağcılar, Sultangazi, Esenyurt, Küçükçekmece, Sarıyer, Kâğıthane, Esenler, Bahçelievler, Pendik, Kartal, Beyoğlu, Ümraniye, Sancaktepe, Başakşehir, Fatih, Büyükçekmece, Eyüpsultan, Avcılar, Zeytinburnu, Gaziosmanpaşa, Çekmeköy, Beykoz, Beylikdüzü, Sultanbeyli, Arnavutköy, Maltepe, Tuzla, Şişli, Çatalca, Üsküdar, Kadıköy, Bayrampaşa ve Silivri ilçelerinde görev yapmış kişilerden oluşuyordu.

Krizin İstanbul'da yoksulluğun en şiddetli ve yaygın biçimde yaşandığı mahallelere nasıl yansımaları anlamaya yönelik kapsamlı saha çalışmasına paralel olarak, İstanbul'un farklı yerlerinde farklı yoksulluk profilleriyle odak grup görüşmeleri ve ev/saha ziyaretlerinde bir araya gelindi:

- Ne İstihdamda Ne Eğitimde Gençler (Fatih)
- Bakımveren büyükanneler (Kâğıthane)
- Asgari ücretli çalışan anneler (Sultangazi, Sultanbeyli)
- KYK borçlusunu gençler (Ümraniye, Küçükçekmece, Kâğıthane, Sancaktepe, Gaziosmanpaşa)
- Mavi yakalı kadınlar (Okmeydanı)
- Üniversite öğrencisi genç kadınlar (Beyoğlu)
- Çalışan yoksullar (Kartal, Arnavutköy, Kadıköy, Şişli, Maltepe)
- Yalnız yaşayan ve sosyal güvencesi olmayan yaşlılar (Avcılar, Küçükçekmece, Eyüpsultan, Fatih)

Odak grup görüşmeleri ve ev/saha ziyaretleriyle toplam **48** kişiye ulaşıldı.

Tüm bunların yanı sıra, İstanbul'un farklı ilçelerinde görev yapan **220** SEDEP personelinin sahadaki kriz gözlemlerini tespit etmeye yönelik bir anket çalışması uygulandı. Yine SEDEP personelleri yoluyla ulaşılan dar gelirli hanelerdeki ev kadınlarına krizde ayakta kalma stratejilerine yönelik mini anket yöneltildi. Bu anket ile toplam **238** ev kadınına ulaşıldı.

Son olarak, **8** uzman ve **7** kurumun krizi doğuran sebepler, krizin farklı toplumsal kesimler tarafından nasıl yaşandığı ve krizden çıkış yollarına dair görüşleri alınıp derlendi. Elde edilen bilgilerin tamamı ekonomik krizin hem yoksullar hem de Avrupa 2020 Stratejisi'ndeki tanımlamayla "yoksulluk veya sosyal dışlanma riski olanlar" (ARÖPE) için neye mal olduğuna ışık tutacak şekilde analiz edildi.

³⁴ İBB'nin bulunduğu ilçe sınırlarında ikamet eden her yaş grubuna (çocuk, genç, yetişkin) ruh ve beden sağlıklarını koruma ve yaşam koşullarını geliştirme konularında grup eğitimi, bireysel danışmanlık, tarama ve etkinlik hizmetleri veren merkezlerdir.

KRİZ

Bir Durum Tespiti

CATI araştırmasıyla ulaşılan katılımcıların **%88'**ine göre Türkiye'de ekonomik bir kriz yaşıyor ve katılımcıların **%61'i** yaşanan ekonomik krizin en önemli sebebinin ülkenin yönetim biçimi olduğunu düşünüyor. Görüşülen İstanbulluların **%74'ü** Türkiye'nin izlemiş olduğu ekonomi politikalarını başarılı bulmadığını belirtti. TÜİK Aralık ayında yıllık enflasyon oranını **%36** olarak açıklamış olsa da, katılımcılara göre yıllık gerçek enflasyon oranı **%77,2'**ydi. Katılımcıların **%62'si** Merkez Bankası'nın uyguladığı faiz düşürme hamlesinin ne kısa ne de uzun vadede Türkiye'yi refaha ulaştıracağını düşünmüyordu. Türkiye'nin bir ekonomik krizden geçtiğini düşünsün ya da düşünmesin, görüşülen kişilerin **%61'i** son üç ay içerisinde geçinebilecek kadar para kazanamadığını ifade etti. Katılımcılara göre İstanbul'da kirada yaşayan iki çocuklu bir hanenin geçinebilmesi için ayda en az **6.087 lira** kazanması gerekiyor.

“Tüm dikkatini ve önceliğini büyümeye veren iktidar, büyümenin niteliği ile ilgilenmemiş, Türkiye'nin 2010 yılında sanayi ülkeleri listesinden düşmesine yol açmış, seçtiği agresif özelleştirme yoluyla, eski teknolojilerin yenilenmesini değil, fabrikaların arsalarının değerlendirilmesi yöntemini öne çıkarmış ve özelleştirilen birçok kamu kuruluşu tasfiye edilerek, değerli arsalar AVM'ler vb. rant yaratan projelere tahsis edilmiştir. 2015'ten sonra Türkiye, bitmeyen bir seçim sürecine girmiş, popülist politikalar ve harcamalar kaynakları giderek daha kıt ve pahalı hâle getirmiş, referandum ile hayata geçen hibrit başkanlık rejimi Türkiye'nin hem demokrasisine hem ekonomisine, hem iç barışına hem de dış ilişkilerine ağır bir darbe vurmuştur. Sonuç olarak bizi bugün yaşadığımız ve giderek buhrana dönüşen kriz ortamına taşıyan 2018 yılına gelinmiştir. 2018 Ekonomik Krizi, mevcut koşullarıyla literatürde uzun ve yapışkan olarak tanımlanan ekonomik kriz sınıfına girmektedir. Bu kriz modeli safhalar hâlinde devam eden ve her bir safhası bir öncekinden daha ağır seyreden bir yapıya sahiptir. İçinde bulunduğumuz safha yüksek enflasyon-yüksek kur-düşük büyüme safhasıdır. Krizin oluşturduğu sistematik zarar o kadar büyüktür ki; sanayi ve ticaret sektörü önemli bir darbe almış, işsizlik son yıllarda görülmedik düzeye ulaşmış, reel harcanabilecek gelirler düşmüş ve tüketici harcama arzusundan vazgeçmiştir.

Dr. Nesrin Nas

”

İstanbul Planlama Ajansı İstatistik Ofisi'nin yaptığı "İstanbul'da Yaşam Maliyeti" araştırmasının sonuçlarına göre İstanbul'da hayat pahalılığı bir yılda **%50,18** oranda arttı.³⁵ Bu artış en fazla temel gıda ürünlerinde görüldü. CATI araştırması kapsamında görüşülen katılımcıların **%62,4'**ü son dönem fiyat artışları sebebiyle gıda harcamalarını azalttığını ifade etti. Derin Yoksulluk Ağı'nın İstanbul'un pek çok ilçesinde yoksulluğu en şiddetli hâliyle yaşayanlarla görüşerek yaptığı araştırma da bugünkü krizin çok yaygın bir gıdaya erişim sorunu olarak yaşandığını ortaya koyuyor. Döviz kurundaki dalgalanmanın önüne geçmek için Aralık ayında açıklanan "Yeni Ekonomi Modeli" ile kısmen kur düşüşü yaşansa da, vatandaşın markette gördüğü fiyatlarda bir düşüş gerçekleşmemesi karşısında İstanbul Ticaret Odası başkanı zincir marketlere etiketleri değiştirme çağrısı yaptı³⁶ fakat bu çağrı cevapsız kaldı. Pande-mide tanzim satış kuyrukları,³⁷ bugün ise Halk Ekmek kuyrukları, marketlerde ürün bulunamaması³⁸ ve kritik ürünlerin satışına kota konulması³⁹ krizin temel gıdaya dayandığını gösteren en çarpıcı kareler oldu.

³⁵İPA (Aralık 2021). "İstanbul Yaşam Maliyeti"; [https://ipa.istanbul/istanbulda-yasam-maliyeti-raporu-yayimlandi/\(16.01.2022\)](https://ipa.istanbul/istanbulda-yasam-maliyeti-raporu-yayimlandi/(16.01.2022))

³⁶Hürriyet (Aralık 2021). "Fiyatları indirin çağrısı: Sıra etiketlerde! 'Fiyatlar roket gibi çıkıp paraşüt hızında inmemeli"; <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/fiyatları-indirin-cagrisi-41966702> (16.01.2022)

³⁷Gazeteduvar (Aralık2021). "İstanbul'da onlarca metrelilik ekmek kuyrukları"; <https://www.gazeteduvar.com.tr/istanbulda-onlarca-metrelilik-ekmek-kuyruklari-haber-1545181> (12.01.2022)

³⁸Millî Gazete (Kasım 2021). "Tarım Kredi Market'te ayçiçeği yağıkalmadı, şeker kotası geldi!"; <https://www.milligazete.com.tr/haber/8325277/tarim-kredi-markette-aycicek-yagi-kalmadi-sekere-kota-geldi> (12.01.2022)

³⁹Gazeteduvar (Aralık 2021). "Marketlerde bazı ürünlerin satışına kota"; <https://www.gazeteduvar.com.tr/marketlerde-bazi-urunlerin-satisina-kota-haber-1545180> (12.01.2022)

KRİZİN TEMEL GÖRÜNÜMLERİ

Yapılan kapsamlı saha araştırması krizin hem ekonomik hem sosyal hayatta büyük bir sıkışmaya sebep olduğunu, asgari geçim ve temel gıdaya erişim düzeyinde sıkışan yaşamın ancak "bugünden yarına" öngörülebildiğini gösterdi. Pandemi hâlihazırda yoksul olanları açlık sınırına çekmiş, geçim kaynaklarını aşındırmış, işgücü piyasalarını ters yüz etmişken ve henüz pandeminin yıkıcı etkileri sönmelenmemişken yaşanan ekonomik kriz özellikle dar gelirli haneler için çok daha sancılı geçiyor. Kira, faturalar ve temel gıda; yani erteleme veya farklı stratejilerle bertaraf etmenin mümkün olmadığı asgari geçim masrafları hanelerin en sıcak gündemi ve kriz en temel ihtiyaçlar düzeyinde seyrediyor. Evin içinde, mahallede, markette, pazarda, eczanelerde, camide, işyerinde, okulda, sağlık ocağında; kısacası kamusal alanın her köşesinde enflasyon ve zamlar konuşuluyor. Gündelik hayat geçim kaygısı, hareket edememek, ucu ucuna yaşamak ve bu istikrarsızlık içerisinde neyi nereye ne için ödediğini anlamaya çalışmak etrafında dönüyor, adı konmamış fakat hayatın tam ortasında duran kriz gündelik yaşamı sıkıştırıyor.

1. Bugünden Yarına Yaşamak, "Mutfağın Ötesine Geçememek"

“ Türkiye’de bugün bir hiperenflasyon yaşanıyor. Dünya ortalamasının çok üstünde bir enflasyon biçimi hiperenflasyondur. Covid pandemisine rağmen dünyada “yüksek” diye algıladığımız enflasyon %6 ile %10 düzeyinde. Türkiye’de bunun tüketici fiyatlara göre 3,5 misli, üretici fiyatlarında 8 buçuk misli bir enflasyon var. Üretici fiyatlarında, alüminyum, demir, enerji, doğalgaz, elektrik için girdi olarak kullanılacak üretici mallarında %80 düzeyinde enflasyon yaşanıyor olması bir sonraki aylarda yüksek bir tüketici enflasyonu ile karşımıza çıkacaktır. Halkı en yakın ilgilendiren mal kümesi kuşkusuz gıda. Bugün resmi rakamlara bile göre gıda fiyatlarında %47’lik bir artış var. Her ay giderek şiddetlenen ve ortalama resmi enflasyon rakamının üstünde seyreden bir gıda enflasyonu var. 2018 Temmuz ayından itibaren, yani Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçtiğimiz tarihten bugüne alırsanız gıda fiyatlarındaki enflasyon %100’ü aşıyor.

Prof. Alp Erinç Yeldan

”

Temel Gıdaya Erişim Krizi

“ Mutfağın ötesine gidemiyorsun. Temel ihtiyaçlar dışında bir şey yapma şansın yok, mecbur kaldıkça kıyafet alamazsınız. Çocuğumla rahatlıkla dışarı çıkıp eğlenebilmem lazım. Bu lüks değil, bu bir ihtiyaç. Ama mutfağı kurtarayım diye düşünmenin ötesine gidemiyorsun. Bi dışarı çıkıp nefes alamıyorsun. Çocuğuna test kitabı alamıyorsun, harçlık veremiyorsun.”

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultangazi

“ Krizin varlığı Halk Ekmek'e olan rağbetten anlaşılıyor. Kriz olmasa yaşlılar, bebekli kadınlar bir buçuk lira ucuza ekmek almak için günde 3 kere 100 kişilik sira girer mi?

Halk Ekmek Büfe İşletmecisi, Sultangazi

Krizin en temel görünümünün artan fiyatlarla gıdaya erişimin herkes için büyük bir sorun hâline gelmesi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Görüşülen pazarcuları meyve sebzelelerin "taneyle" alınmaya başladığını, pazara gelen kişi sayısında bir değişiklik olmasa da satış biriminin açıkça küçüldüğünü ifade etti. Benzer bir durum bakkallarda da yaşanıyor:

“ Vatandaş 3-4 lirayla ne yapabilir ki? Kira mı ödemiş, elektrik, doğalgaz mı ödemiş? Bana mı getirsin? Yumurtayı tane tane alıyorlar, peyniri-zeytini 50 gr-100 gr alıyorlar. Onlarda olmayınca bizde zaten olmuyor. Şu anda giderlerimizi dahi karşılayamıyoruz. Geçen sene ile bu sene arasında dükkânda %50 mal azalması var. Bilmiyorum nasıl olacak.

Bakkal, Avcılar

Gıda ürünlerine gelen zamlar gıdaya erişim sorununu hanelerin gündeminin tam ortasına düşürdü. Kiloyla alanların gramla almaya başlaması, taneyle alınan sebze meyveler, dolmayan pazar arabaları ve eve giren gelirin giderek daha büyük bir kısmını sadece aç kalmamak için harcamak ülkede bir kriz yaşandığını düşünsün ya da düşünmesin herkesin dilindeydi. Öyle ki, meyvelerin evdeki çocuk sayısına göre alınmaya başlandığı, hatta bazen çocuklar arasında seçim yapılması gerektiği görüldü:

“ Önceden 3-5 kilo aldığımız meyveyi şu an sayılı bile alamıyoruz. Kişi sayısınca birkaç çeşit meyve aldım ve 95 lira ödeyip çıktım. Çocuk sayısınca muz aldım, nar aldım. Kendini zaten hesaba bile katmıyorsun. Küçük çocuklara alıyorsun, bu kez büyükler "Biz de çocuğuz, bize niye yok?" diyorlar. Kim hastaysa ona veriyorsun meyveyi ya da.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultangazi

İstanbul'un tüm ilçelerinde en yoksul evlere giren SE-DEP personellerinin %94'ü son 6 ayda girdikleri hanelerde en şiddetli yaşanan sorunun gıdaya erişim olduğunu belirtti. Bir SEDEP personeli gittiği mahallelerde pandemi boyunca en yüksek sesle dillendirilen sorunun işsizlik olduğunu fakat son 6 aydır gıdaya erişimle ilgili şikâyetlerin yerini aldığını ifade etti:

“ Geçen sene işsizlikten yakınılırken bu sene ekmek alamıyoruz, yağ alamıyoruz, meyve alamıyoruz... Bunlar o kadar arttı ki. Şimdi daha çok gıdaya yönelik, açlığa yönelik bir şey arttı.

SEDEP Personeli, Pendik

Ev kadınları ile yapılan anketin sonuçlarına göre, görüşülen 238 ev kadınının %62'si temel gıda ürünleri dışında gıda alışverişi yapmayı kesmiş durumda ve %37'si her gün neredeyse aynı malzemelerle yemek yapıyor. Ayrıca, görüşülen ev kadınlarının %42'si taneyle ve gramla alışveriş yapmaya başladığını, ancak bu şekilde temel gıda ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini söylüyor. Kadınlar akşam pazarlarına çıkıyor, bebek bezlerini taneyle alabilecekleri mahalle bakkallarını kullanıyor. Market ve pazarlarda yaşanan küçülme, gıdaya yalnızca "en temel ihtiyaç" düzeyinde erişebilme kasaplarla yapılan görüşmelerde de öne çıktı:

“ 100 gram eti yazdırmak isteyen var. 5 liralık tavuk kıyması alan kadın oldu geçen. Bunu koysan ne, koymasın ne dedim. Olsun, kokusu yeter dedi. Eskiden kiloyla alınırdı. Bir kilo, iki kilo, olmadı yarım kilo mal isterlerdi. Şimdi lirayla alınıyor. Beş liralık, on liralık ver diyor. Elde ne kadar para varsa ona göre mal istiyorlar.

Kasap, Sultangazi

Yeni doğum yapan annelerin yeterli beslenememesi sebebiyle anne sütünün yetersiz olması, anne sütünün olmadığı durumlarda da yenidoğanlar için formül mama satın alınamaması hem Derin Yoksulluk Ağı'nın bulguları arasındaydı hem de esnafa yapılan görüşmelerde tekrar gün yüzüne çıktı. Bebek mamalarına gelen zamlarla yenidoğan bebeklere kendilerine uygun olmayan besinlerin verilmesi ekonomik krizin yoksul hanelerdeki çocuklar açısından nasıl bir sağlık krizine dönüştüğünü gösteriyor:

“Bebek bezi, bebek maması gibi birçok bebek bakım ürünün fahiş fiyatlı olması durumunda özellikle kırsalda yaşayan aileler ve yoksul ailelerde bebeklerin gelişimi olumsuz etkileniyor. Örneğin, yeterli beslenemeyen annenin sütü bebeğe yetmiyor ve bu nedenle bebeğe erkenden ek gıda vermek durumunda kalınıyor. Bu da bebeğin gelişiminde hasara sebep olabiliyor. Anne sütü yetersiz kaldığında bebeği besleyebilmek için yaşına uygun olmayan besinlerin verilmesine çok fazla rastlanıyor.

Türkiye Aile Planlaması Vakfı

Günü Kurtarmak: "Stok Yapmak İsterim ama Hangi Parayla?"

Çok kapsamlı bir saha araştırması ile görüşülen herkese yöneltilen "stokçuluk" sorularına karşı, medyaya yansıyan boyutlarda bir stokçuluk yaşanmadığı görüldü. Gün be gün artan fiyatlar karşısında fiyatların daha ne kadar artabileceğini kestiremeyen dar gelirliiler özellikle bazı kritik ürünleri (yağ, şeker, tuvalet kâğıdı vb.) mevcut fiyat üzerinden fazlaca alıp depolamak istediklerini belirtti fakat ellerindeki parayla böyle bir stratejiyi hayata geçiremedikleri ortadaydı. Stokçuluk kriz döneminde rasyonel tüketici davranışı ve bir "eğilim" olarak sık sık anılsa da "fiilen" stokçuluk yapabilmeyen ancak belirli bir gelirin üstündeki haneler için mümkün olduğu görüldü:

“Stok için para lazım, birikimin yoksa stok yapamazsın. Deterjan her zaman lazım mesela. Pahalalanıyor. Pahalanaacağı için fazla alıp kenara koymak isterim ama koyamıyorsun ki. Birini alsan diğerine para kalmıyor zaten. Günlük alışveriş yapıyorum, 5 litre yağ alırsam meyve alamadan çıkıyorum.

Asgari ücretli çalışan anne, Sultangazi

Yapılan görüşmelerde az da olsa stok yapanlara rastlandı fakat fiilen yaygın olan stokçuluk tek bir ürüne yönelmişti: Ayçiçeği yağı. Fiyatı giderek artan pek çok ürün stoklanmak istense de tek gerçek stokçuluğun yağ stoklamak olduğu görüldü. Ev kadınlarıyla yapılan anketin sonuçlarında da stokçuluğun fiilen yaygın olmadığı ortaya çıktı. Kadınların yalnızca %14'ü son 6 ay içerisinde ürün stokladığını belirtti. Krizde yaşam genellikle bugünden yarına kuruluyor, uzun vadeli stratejilere dayanan tüketici davranışı geliştirmek bu koşullarda mümkün görünmüyor.

Güvenli ve Nitelikli Gıdadan Vazgeçiş: Akşam "Çıktısı" ve En Ucuzu

Görüşülen pazarcılarının tümü akşam pazarıyla birlikte "çıktı" diye tarif edilen ve çürümeye yüz tutmuş ürünleri en uygun fiyata, hatta çoğu zaman ücretsiz bir şekilde almaya gelenlerin sayısının son 6 ay içerisinde belirgin bir şekilde arttığını söylüyor. Öyle ki, pek çok esnaf ülkede bir ekonomik kriz yaşandığının en temel göstergesinin akşam çıktısı toplamaya gelenlerdeki artış olduğunu düşünüyor:

“Siz buraya akşam yedide gelin. İnsanlığımdan utanıyorum. Tezgah altından, çöpten meyve sebze toplayan insanları görünce anlarsınız kriz var mı yok mu! Bari yerlerde sürünmesinler diye bir kenarda topluyorum satılamayacakları.

Pazarıcı, Gaziosmanpaşa

“Eskiden kalitesine göre ayırmadığımız malları şimdi ayırıyoruz yoksa satılmıyor, zarar ediyoruz. Ben satılmayacak gibi ürünlerini tezgâh altına atmıyorum kenara ayırıyorum ayrı sepete. Akşam gelenlere onları veriyorum. Bir de yerlerde aranmasınlar.

Pazarıcı, Bahçelievler

Görüşülen her iki ev kadınından biri akşam pazarlarında "kalan" bu ürünleri çok ucuz fiyata aldığını ifade etti. SEDEP personellerinin ise %58'i akşam "çıktısı" için akşam pazarına çıkan kadınlara son 6 ay içerisinde daha fazla rastladığını belirtti. Güvenli ve nitelikli gıdadan vazgeçildiği, temel gıdaya erişimin dahi büyük bir krize dönüştüğü kadınlar tarafından pek çok kez dile getirildi:

“ Marketlerin çıkma ürünlerini takip ediyorum, indirimleri yakalamak için zorluyoruz. Geçen hafta pazara gittim, sadece yeşillik alıp çıktım. En kötüsünü, eziğini büzüğünü alacaksın ki paran yetsin. Kalitesine göre sınıflandırıyorlar mesela, farklı fiyatlar koyuyorlar. Ben hep en ucuzunu alırım, o da en kötüsüdür zaten. Olsun.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

Bu durum esnaf tarafından da sık sık gözlemleniyor ve ekonomik krizin nasıl bir halk sağlığı krizine dönüştüğü şöyle anlatılıyor:

“ İnsanlar karın doyuracak kadar ürün alabilmek için kalitesiz ürüne yöneliyor. En çok onlar satılıyor.

Bakkal, Sultangazi

“ Pazarda kahvaltı tezgâhi çalıştırıyorum işte. Yumurta bir şekilde sayıyla da olsa alınıyor ama peynir, zeytin, bunlar lüks oldu. Her çeşidin en ucuzu en çok satan ürün oluyor. En ucuzunu alıyor, ne tadını soruyor ne kalitesini.

Pazarıcı, Sultangazi

“ Eskiden insanlar bir şey alırken kaliteye bakıyordu, şimdi sadece fiyata bakıyor. Sadece kemik ve benim dana kaburgadır şudur budur çöpe attığımız, daha çok firmaların şampuan üretimi için parayla topladığı ürünler... Şu an millet bunları 2 liraya bana verir misin demeye başladı.

Kasap, Avcılar

“ Eskiden çocuğuyla gelen anne-babalar çocuğuna hadi sen de bir şey seç gidelim dendi, şimdi bulduğu en ucuz şeyi çocuğa alıveriyor konuyu kapatıyor.

Bakkal, Küçükçekmece

Tam da bu nedenle, esnaf ürünleri kalitesine göre sınıflandırıp ücretlendirmeye özen gösteriyor, aksi takdirde yüksek fiyatlar sebebiyle ürün elde kalıyor. Güvenli ve sağlıklı gıdadan vazgeçmek zamlar sebebiyle yaşanan temel gıdaya erişim krizi ile doğrudan ilişkiliyken; "tencere" kaynatması mümkün olmayanlar, tüm gününü dışarıda geçiren öğrenciler ve çalışanlar için bu sorun çok daha katmerli yaşıyor:

“ Bulduğumuz en ucuz şeyi yiyoruz tüm gün dışarıda olunca. Ne yediğimi Allah biliyor valla ben bilmiyorum. Birkaç kez evden yapıp taşıyayım dedim ama onun için de para harcaman lazım, kaliteli bir yemek termosun, sefer tasın falan olacak. Seni insanlara mahcup etmeyecek çantandan çıkardığında falan filan. Birkaç yıl önce üç liraya dürüm yiyip zehirledim yordum şimdi 15 liraya dürüm yiyip zehirleniyorum. Kalite aynı. Allah'a emanetiz artık ne diyeyim.”

NEET Genç, Fatih

En Pahalı Öğün Olan Kahvaltıdan Vazgeçmek

Yaşanan temel gıdaya erişim krizinin en görünür olduğu alan kahvaltılık ürünler oldu. Bir yandan en uygun fiyatlı kahvaltılık ürünlere, kimsenin duymadığı markalara, son kullanma tarihi yaklaşmış peynir, zeytin, salam, tereyağı ve diğer ürünlere rağbet artarken; diğer yandan kahvaltıyı bir öğün olarak gündelik beslenme rutininin komple çıkartmak da oldukça yaygın bir eğilimdi. Bu durum Derin Yoksulluk Ağı'nın "Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim" araştırmasında da tespit edilmişti.⁴⁰ Öğün atlamak ve öğünleri birleştirmek bir gıda krizi olarak yaşanan ekonomik krizle baş etmek için bulunan başlıca stratejiler olarak öne çıkıyor. Görüşülen pazarıcılar arasında da kahvaltılık ürün satanlar çok büyük iş kaybı yaşayanlardı. Kahvaltı saatlerinde çalışan erkeklerin ve okula giden çocukların evde olmaması sebebiyle evde yalnız kalan kadınlar sadece kendileri için kahvaltılık ürün masrafı yapmaktan bilhassa kaçınıyordu:

⁴⁰Derin Yoksulluk Ağı (2020). "Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim Araştırması: Yerel Yönetimlere Kriz Dönemi Sosyal Destek Programları İçin Öneriler", Erişim Linki: <https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2020/11/Pandemi-doneminde-derinyoksulluk-ve-haklara-erisim-arastirmasi-Yerel-Yonetimlere-Kriz-Donemi-Sosyal-Destek>. (16.01.2022)

“Adam zaten erkenden çıkıyor. Çocuğu da okula ben bırakıyorum, bütün gün yok. Sadece ben varım. Bir peynir olmuş 40 lira. Kaşar peynir hele, artık unuttuk. Tost yapardın en kötü durumunda, onu bile yapamazsın kaşar peynir alıp. Marketlerde o camdan dolaplar var ya, orayı direkt atlıyorum. Evde sadece ben varım kahvaltı yapacak, bir kişi için onca masrafa değer mi? Temizlik falan derken öğleni buluyor zaten, geçiyor vakit.

Ev kadını, Fatih

Torununa bakan babaanne ve anneanneler arasında da yalnızca çocuklar için kahvaltılık ürün almak oldukça yaygındı:

“Çocuk için az az kestiriyorum peyniri, kaymağı. Kahvaltılık çikolata alıyorum ona özel, bal falan. Ama ona kadar alırım sadece. Hatta eşime yasak koydum, dedim torun yiyecek bunları sana yumurta kızartayım. Çocuktur bu, büyüme evresinde, yemesi lazım. Bir kalıp peynir kaç lira olmuş. Gidip kötü şeyi de yediremezsin çocuğa, günah. Ne yapalım, o yesin yeter.

Babaanne, Kâğıthane

Kahvaltının en pahalı öğün hâline gelmesi ve dar gelirli lilerin sofrasından kalkması mahallelerde aktif çalışan yardım kuruluşlarının gündemine “kahvaltılık kolisi”ni sokmuştu. Özellikle İHH'nın klasik erzak kolilerine ek olarak artık kahvaltılık kolileri dağıtmaya başladığı görüldü.

Esnaf-Vatandaş Dayanışması: Hırsızlığı Görmezden Gelmek, “Helal Etmek”

Esnaf lar ve zincir market çalışanları ile yapılan görüşmelerde son bir yıl içerisinde özellikle temel gıda ürünlerine yönelik hırsızlık vakalarının arttığı sık sık dile getirildi.

“Hırsızlık vakaları çok arttı. Yakın zamanda iki kişiyi kaşar, şeker gibi ürünler çalarken yakaladık. Kozmetik hep çalınırdı, ama artık ton balığı, çay, kaşar gibi ürünler çalınmaya başladı. Çikolata çalan çocuklar da oluyor.

Zincir Market Çalışanı, Erkek (23), Avcılar

Bazı mahallelerde hırsızlığa pek rastlanılmamıştı fakat “ufak tefek” hilelere denk geliniyordu:

“Hırsızlık yok ama “Şu taraftan aldım” diyerek kandırmaya çalışıyorlar kaliteli malı ucuza almak için. Mesela mandalınanın kilosu 8 lira olanı da var, 4 lira olanı da. Pahalı yerden alıyor tartıya geliyor. “Nereden aldın abla?” diyorum “Şu taraftan” diyor.

Bakkal, Arnavutköy

Çalınan veya bir şekilde “hileye” başvurarak alınan ürünlerin büyük oranda temel gıda ürünü olması esnafın nezdinde “gerçek” bir ihtiyaca binaen hırsızlık yapıldığı, hatta hırsızlık yapmaya “mecbur kalındığı” kanaatıyla tolere ediliyor. Bazen bir paket süt, bir bisküvi, bir kalıp peynir veya bir kilo mandalina raflardan/tezgâhtan eksiliyor fakat “abartılmadığı sürece” esnaf bunu bir tür dayanışma ilişkisi kurarak “Helal” ediyor:

“Kim kime yardım edecek? Var ya öyle bir şey olacak ki hırlı hırsız çoğalacak. Kötü hareketler olacak. Nasıl yardımlaşma olabilir şu durumda? Aç kalırsan ne dersin? Kime gidersin? Hırsızlık yapar, aç kalan insan ne yapar oğlum?”

Pazarıcı kadın, Çekmeköy

“İnsanlarda helal haram kavramı kalmadı geçim derdinden. Mecbur kalmış, ne yapısın?”

Pazarıcı, Arnavutköy

“Öncesinde yokken son iki aydır, zamlarla birlikte hırsızlık vakaları görülmeye başladı. İhtiyacı olan insan tenezzül etmiyor çalmaya. İhtiyacı olana da biz destek oluyoruz zaten. İki ekmek bir süt alıp çıkan adam ihtiyaçlıdır.

Zincir Market Çalışanı, Erkek (26), Sultangazi

Çoğu zaman tolere edilse de temel ihtiyaçlar düzeyindeki bu hırsızlık vakalarının artması esnafta gerçek anlamda bir kriz yaşandığı düşüncesini güçlendiriyor:

“ Tepedekilere sorsak her şey güllük gülistanlık, büyüdü. Gel de bir gör arkadaşım, neresi güllük gülistanlık? Domates olmuş 8-9 lira. Nasıl olacak, nereye kadar gidecek? Ben esnaf olarak elektriğimi ödeyemiyorum, bu vatandaş ne yapsın ya! Artık kendimizden vazgeçtik, ama o adam ne yapacak? O adamın bana da zararı var. Ya benim malıma canıma zarar verecek, mecbur kalacak buna çünkü yok. Olmayan adam hırsızlık da yapacak. Artık bunlar da olacak el atılmazsa.

Bakkal, Avcılar

2. Yokluğu Öldürmeyecek İhtiyaçları Ertelemek veya Farklı Erişim Stratejileri

Mahallelerde yokluğa ve temel geçim düzeyinde seyreden gündelik koşturmacaya gömülü erişim stratejileri çok berrak görünüyordu. Bu stratejiler kira ve faturaların, yani direkt olarak "adrese teslim" edilen, ertelenemeyen ve kaçılmayan, başka hiçbir ihtiyaca alan tanımayan asgari geçim masraflarının sıkıştırdığı hane bütçelerinde biraz olsun alan açıyor. Yine de, geçim stratejilerinin de erişemediği alanlar oluyor ve bir mahalle sakinin ifadesiyle "yokluğu öldürmeyen" her şey kriz döneminde askıya alınıyor.

“ Toplumun her kesimi ekonomik krizden etkileniyor. Çalışanlar ücretlerin enflasyona karşı erimesi sonucu yoksullaşılıyor. Emekliler hem emekli aylıkları hem de varsa birikimleri değer kaybettiği için yoksullaşılıyor. Bunun dışında ekonomik olarak aktif olmayan kesimler dışarıdan gelen desteklerin küçülmesi, kamu harcamalarındaki daralmadan ötürü yoksullaşılıyor. Bu tür ekonomik kriz anlarında hanelerin ilk refleksi eğitim ve sağlık giderlerinden kısmak oluyor, çünkü barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçları incelemek zorunda kalıyorlar.

Prof. Aslihan Aykaç Yanardağ

"Adrese Teslim" Asgari Geçim Giderleriyle Küçülen Hane Bütçeleri: "Geri Kalan Her Şey Lüks Oldu"

Yapılan görüşmeler gösteriyor ki, artan fiyatlar sebebiyle hanelere giren gelirin büyük bir kısmı ancak yaşamı en yalın hâliyle döndürmeye yetiyor. İstanbul Planlama Ajansı'nın gerçekleştirdiği Konut Araştırması'nda da ortaya çıktığı üzere, kiralalar özellikle dar gelirli haneler için en büyük masraf kalemini oluşturuyor ve İstanbul'da kiralalar bir yıl içerisinde %66 artış gösterdi.⁴¹ Buna yüksek vergilerle daha da kabaran faturalar eklendiğinde bir haneyi döndürebilmek için gerekli olan asgari giderler asgari ücretin en iyi ihtimalle yarısına tekabül ediyor. Eline geçen nakdi bu giderlere yatırırlar diğer bütün ihtiyaçları arasında bir hiyerarşi kurmak zorunda kalıyor ve pek çok ihtiyaç ya öteleniyor ya da farklı erişim stratejileri ile karşılanıyor. Normalde doğalgazın kullanıldığı evlerde sobaya geçilmesi veya doğalgaz ve sobanın birlikte kullanılması kriz döneminde başvuru alan en yaygın geçim yöntemlerinin başında geliyor:

“ E biz bir de soba yakıyoruz. Ev müstakil. Etrafı açık, 40 yıllık müstakil bir bina. Doğalgazı yakıyoruz, bina ısınıyor ama biz ısınmıyoruz. Doğalgaza yetişemeyip soba yakıyoruz. Eş zamanlı olarak, kendimizi ısıtmak içinse soba yakıyoruz, soba takviyeli olduğu hâlde, bu şekilde bile doğalgaz geçen ay 580 lira geldi, 200'ün altında elektrik gelmiyor.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

Kiralalar geciktiğinde ev sahiplerinin sıkıştırmamasından, faturalar geciktiğinde ise hızlıca elektrik ve doğalgaz kesimlerinin olmasından endişe duyulduğu için maaş alınır alınmaz bu masraflara yatırılıyor, elde kalan az miktarda parayla ise ay sonu getirilmeye çalışılıyor. Yapılan görüşmelerde pek çok kişi İstanbul'da kira ödemeyenlerin bugün yaşanan krizi çok daha hafif atlattığını düşünüyordu:

⁴¹ İPA (Eylül 2021). "Konut Sorunu Araştırması: İstanbul'da Mevcut Durum ve Öneriler"; <https://ipa.istanbul/konut-sorunu-arastirmasi-istanbulda-mevcut-durum-ve-oneriler-raporu-yayimlandi/> (08.01.2022)

“ İstanbul'da yaşamak güzel ama kira ödeyen insanlar için çok zor bir yer. Burada yaşamak için gece gündüz çalışmak zorundasın. Benim ailemden de emekli olan yaşlılar bile çalışmak zorunda kalıyor bu kiralar yüzünden.

KYK Borçlusuz Genç, Ümraniye ”

Bir muhtar mahallesindeki kriz fotoğrafını şöyle özetliyor:

“ Kiraların artmasından dolayı gelirin yarısı kiraya gidiyor. Kalanlarla geçinilmeye çalışıyor. Elektrik ve kira borcu var çoğunun bu mahallede. Birikimleri varsa da pandemide bitmiş. Doğalgazı elektriği kesilmiş insanlar çok fazla.

Bir diğer muhtar ise aynı tabloyu kendi mahallesinden şöyle aktarıyor:

“ Kiralar arttı. En çok ondan etkilendiler. Kira olmasa bir paket makarnayla gününü çevirecek ama kiralar, zamlar çok sıkıntı yaşıyor. Son 6 ayda arttı bunlar.

Krizde engellilerin hayatlarını kolaylaştıracak medikal ürünlerin dahi lükse dönüştüğü görüldü. Engelliler ve yaşlılar en temel ihtiyaçlarını ötelemek zorunda kalıyor, ötelenemeyecek olan sağlık ihtiyaçlarında ise tam anlamıyla yaşamsal bir kriz ortaya çıkıyor:

“ Engelliler ilk önce gıda maddelerine ve temel yaşam malzemelerine ulaşmayı tercih ediyor. Bundan arta kalırsa hayatını kolaylaştıracak medikal cihazlara ulaşmaya çalışıyor. Bundan da arta kalırsa çocuğunun eğitimini veya kendi yaşamını güçlendirmek için kaynak ayırmaya çalışıyor. Sana çok acı bir şey söyleyeyim. İşitme engelli olan kişiler pil alamadıkları için cihazlarını kapatıyorlar. Duymuyorlar, duymadan yaşıyor. Hasta altı bezi kullanan bazı insanlar 4 saatte değiştirilmesi gereken bezi 8-10 saat kullanıyor.

Hakan Özgül ”

Yükselen kiralar ve kabaran faturalar sebebiyle hane bütçesi sıkışıyor ve “geri kalan her şey lüks” oluyor.

“ Kuruyemişler öncesinde satılırdı, artık hiç satılmıyor, “olmazsa olmaz” şeyler alınıyor. Yoğurt, un, şeker, yağ falan.

Zincir Market Çalışanı, Erkek (30), Küçükçekmece ”

“ Sıvıyağ, tuvalet kâğıdı, kâğıt havlular, peynir çeşitleri vatandaşın almakta en zorlandığı ürünler oldu, satışları çok düştü. Parası varsa da öncelikle bütçe ayırdığı ürünler un, pirinç, süt, yoğurt gibi ürünler. Kuruyemişler hiç SKT'ye düşmezdi, son zamanlarda sürekli tarihleri geçiyor, mecburen fireye girip çöpe atıyoruz. Çünkü insanlar almamaya, daha doğrusu alamamaya başladılar.

Zincir Market Çalışanı, Erkek (23), Avcılar ”

“ Sigortanın karşıladığı ilaçları alabiliyorum ama kemiklerim zayıf olduğu için verilen vitamin ilaçları ve takviyeleri alamıyorum. Dizlerim için bazı ilaçlar var, alamıyorum.

Kadın (67), Avcılar ”

Gerekirse “makarna” yiyip bugünleri atlatabilmeye razı olan dar gelirliler kira ve faturaların hiçbir şekilde ertelenememesi ve maaşın büyük bir kısmını alan bu gider kaleminin ortadan kaldırılamaması sebebiyle geçinemediklerini pek çok kez dile getirdiler.

Krizde İlk Vazgeçilenler Tablosu ve Krizin Yaşamdan "Kısıtları"

Dar gelirli, en iyi ihtimalle asgari ücretin girdiği hanelerde kira, faturalar ve temel gıda ürünlerinden geriye kalan bütçenin kısıtlılığı sebebiyle diğer tüm ihtiyaçlar sıkıştığında birtakım ihtiyaçlar ilk gözden çıkartılanlar oluyor ve öncelik listesinde giderek aşağı düşüyorlar. Temel gıda ürünlerinin dışındaki et, balık, tavuk, kuruyemiş, meyve vb. ürünler; kadınlar için temel bir ihtiyaç olan hijyenik ped başta olmak üzere diğer hijyen ürünleri, kişisel bakım ürünleri ve medikal malzemeler, kıyafet, oyuncak, kitap, destekleyici eğitim materyalleri, ev eşyası hemen hemen herkes tarafından kriz döneminde ilk vazgeçilenler arasında sayıldı. Ayrıca, kuaföre ve hastanelere yine ekonomik kaygılarla daha az gidildiği görüldü. Krizin eve ve mahalleye kapanma, iş ile ev arasında geçen bir hayata sıkışma, hafta sonları dahi nefes alacak bir fırsat bulamama gibi büyük bir alternatifsizlik yarattığı, sosyalleşme olanaklarını kısıtladığı herkesin dilindeydi. Ulaşım ve dışarıda yeme-iç-

me masrafları dışarı çıkmayı zorlaştırırken, Anne Kart kullanıcısı kadınların pandemide çocuklarıyla birlikte nefes alma fırsatını görece daha rahat yakaladığı çok net bir şekilde aktarıldı. Sosyalleşmenin sınıfsallaşması gençler tarafından çok daha sarsıcı yaşanıyor. Gençler okul dışı etkinliklere katılmıyor, arkadaş ortamlarına dâhil olamıyor, sosyal ilişkilerini sürdürüyorlar:

“ Kız arkadaşım kafede çalışıyor, ben de çok yoğun çalışıyorum. Bir yerde oturmaya zaten el vermiyor, cebinde para olsa bile harcamıyorsun o şekilde. Biz bayadır görüşemiyoruz, bu çok canımı sıkıyor. Şimdi o parayı oraya vereceğime eve bir şey alırım, bütün ev yeriz diyorsun.

22, Fatih

Engelliler ise kendi hayatlarından, hayatlarını kolaylaştıracak medikal malzemelerden vazgeçmek zorunda kalıyor. Özetlemek gerekirse, kriz dar gelirli kriz yaşamından ilk önce şunları kısıyor:

Krizde İlk Vazgeçilenler Tablosu

Ötelenen İhtiyaç	Veri Kaynağı	En Çok Etkilenen Grup	Sonuç
Et, balık, tavuk, kuruyemiş vb. gıda ürünleri	Muhtarlar, bakkallar, kasaplar, ev kadınları, mavi yakalı çalışan kadınlar, gençler, çalışan yoksullar	Çocuklar, yaşlılar, engelliler, kronik hastalığı olanlar	Güvenli ve nitelikli gıdaya en çok ihtiyaç duyan gruplar krizde niteliksiz besleniyor, bu gruplar için sağlık riski artıyor.
Hijyen ürünleri ve kişisel bakım ve medikal malzemeler	Bakkallar, eczacılar, ev kadınları, mavi yakalı çalışan kadınlar, genç kadınlar	Çalışan kadınlar, gençler, çocuklar, engelliler	Çocuklar için özel çocuk şampuanlarına güç yettirilemiyor, ucuz yetişkin ürünleri kullanılıyor. Bebek bezinin pahalılığı sebebiyle çocukların altı daha uzun aralıklarla açılıyor. Gençler, bilhassa genç kadınlar hijyenik ped stoklamak zorunda kalıyor. Çalışan kadınlar iş ortamına uyum sağlayacak bir görünümü korumak için kuaföre gitmeyi bıraktı, arzu ettikleri işlemleri kendileri evde yapmaya başladı. engelliler sık olarak değiştirmesi gereken sarf malzemelerini daha uzun süreli kullanıyor. Yine hayat kalitesini doğrudan etkileyecek sarf malzemeleri ve medikal malzemelerde ucuz ürün tercih ediliyor veya hiç alınmıyor.

Sosyalleşme	Gençler, genç kadınlar, ev kadınları, çalışan yoksullar, mavi yakalı çalışan kadınlar, muhtarlar, mahalli yardım kuruluşları, cemevleri, esnaf	Çocuklar, ev kadınları, gençler	Ulaşım ve dışarıda yeme-içme masrafları sebebiyle kriz döneminde haftasonları dahi evde geçiyor. Özellikle ev kadınlarının ve çocukların hayatları eve sıkıştı. Gençlerin birbirleriyle tanışacak ve paylaşımında bulunacak sosyalleşme imkanları ciddi ölçüde sınırlandı.
Kıyafet	Ev kadınları, muhtarlar, mavi yakalı çalışan kadınlar, çalışan yoksullar, NEET gençler, KYK borçlusu gençler	Kadınlar, genç üniversiteli kadınlar, NEET gençler, çalışan gençler	Kıyafet ihtiyacı temel ihtiyaçların gölgesinde kalıyor ve kriz döneminde önceliğini kaybediyor. Çocukların kıyafet ihtiyacı için hala ikinci el eşya paylaşımı yaygın olsa da özellikle doğum sebebiyle kilo alıp veren ve beden ölçüsü değişen kadınlar için kıyafet önceliğini koruyor. Gençler ise giyim kuşamın sosyal ilişkilerini belirlediğini düşünüyor.
Oyuncak	Ev kadınları, muhtarlar, mavi yakalı çalışan kadınlar, SEDEP	Çocuklar	Oyuncak kriz döneminde ilk vazgeçilen ürünlerin başında geliyor. Ucuzluk marketlerinin oyuncak satması dar gelirli hanelerde çocukların kısmen oyuncuğa erişmesine imkan tanıyor. SEDEP personelleri ziyaret ettikleri evlerde çocukların oyun imkanlarının olmadığını görüyor.
Isınma	Çalışan yoksullar, mavi yakalı çalışan kadınlar, ev kadınları, yaşlılar, muhtarlar, NEET gençler, İSADEM personelleri, SEDEP personelleri	Ev kadınları, çocuklar, yaşlılar	SEDEP personelleri "dışarıdan daha soğuk evler" ile çok sık karşılaşmaya başladı. Pek çok evde doğalgaz olduğu halde kriz döneminde kömür sobası kuruldu. Ev kadınları sadece akşamları, diğer aile üyeleri işten/okuldan döndüğünde doğalgazı açıyor, tüm gün evdeki soğukla baş başa kalıyor. Çocuklar evler yeterince ısınmadığı için bu kış daha çok zature oldu ve özellikle yalnız yaşayan yaşlılar doğalgaz kullanmayı neredeyse bıraktı. Gençlerin paylaşım evlerinde de doğalgaz faturaları ödenmiyor.
Ev eşyası	Spotçular, ev kadınları, mavi yakalı çalışan kadınlar, muhtarlar	Ev kadınları	Kırılan veya bozulan ev eşyalarının yerine yenisinin alınması kriz döneminde en çok ertelenenler arasında. Kırılmış, bozulmuş ve gündelik hayatı zorlaştıran bu ev eşyaları/aletleri özellikle ev kadınlarının işini zorlaştırıyor.
Sağlık hizmetleri ve psikolojik destek hizmetleri	Çalışan yoksullar, yaşlılar, kadınlar, İSADEM personelleri, gençler	Çocuklar, yaşlılar, engelliler, kronik hastalığı olanlar	Hem sağlık kurumlarından randevu almanın giderek zorlaşması hem de yapılan kesintiler sebebiyle hasta olmak kriz döneminde bir lüks haline geliyor. Sağlık hizmetlerinden düzenli bir şekilde yararlanması gereken gruplar ve çocuklar çok büyük bir erişim sorunu yaşıyor. Kronik işsizlik ve gelecek kaygısı yaşayan gençler ise krizde psikolojik desteğe daha çok ihtiyaç duyuyor fakat erişemiyor.

Kitap, eğitim materyalleri	Gençler, anneler, İSADEM personelleri, muhtarlar	Çocuklar, gençler	Kitap ve eğitim materyalleri kriz döneminde öncelik listesinde giderek alt sıralara düşüyor. Gençler kitaplara güç yettirmede için fotokopiye başvuruyor, sınavlara hazırlananlar kaynak kitap alamıyor. Çocuklar ise öğretmenlerin istediği destekleyici eğitim kaynaklarına erişemiyor. Aileler çocuklarına "test kitabı" almakta zorlanıyor fakat bu desteği sağlayan herhangi bir kurum bulamıyor.
Okul harçlığı	Kantinciler, mavi yakalı çalışan kadınlar, çalışan yoksullar (babalar)	Çocuklar	Okul harçlıkları kriz döneminde ya giderek budandı ya da tamamen ortadan kalktı. Çocuklar bu dönemde daha az parayla okula gittiği gibi ellerindeki parayla artan fiyatlar sebebiyle daha az ürün almaya başladı. Anneler genellikle okul harçlığı vermek yerine çocuğun çantasına evden yemek koymayı tercih ediyor.
Gıda takviyeleri ve maske	Eczacılar, yaşlılar, engelliler, anneler, gençler	Yaşlılar, engelliler, kronik hastalığı olanlar, çocuklar	Pandemide bir öncelik haline gelen ve neredeyse her eve girmiş gıda takviyelerinin kullanımı krizle birlikte azaldı. Temel bir harcama kalemi haline gelen maske ise mükerreren kullanılmaya başlandı ve artık daha az satın alınıyor. Bu durumdan en çok sağlık riski yüksek olan gruplar etkileniyor. Ayrıca, gününü dışarıda geçirmek zorunda olan çalışanlar ve öğrenciler için gıda takviyeleri daha fazla önem kazandı fakat bu ürünlere erişilemiyor.

Kasadan Dönmek

Dar gelirli hanelerde temel gıda düzeyinde seyreden kriz karşısında daha önce rahatlıkla alabildiği pek çok ürünü artık alamaz olan ya da alırken bir kez daha düşünmesi gereken İstanbullular ellerindeki parayla gün be gün artan fiyatlar dâhilinde neyi satın almaya güç yettirebildikleri konusunda sık sık yanıldıklarını, bu sebeple son 6 ay içerisinde çok fazla "kasadan dönmek" zorunda kaldıklarını ifade ettiler:

“ Yavrum ben artık takip edemiyorum. Yıllardır aldığımız ürünler bunlar. Mesela diyorsun ki şunu şunu alıcam, şu kadar para yeter diyorsun mesela alıyorsun 50 lira, çıkıyorsun evden. Markete geliyorsun işte neyse o alıyorsun. Kasaya geliyorsun bambaşka bir şey. "Allah Allah" diyordum ilk zaman, yani şuncağiz şey nasıl bu para. Ben bunu bu paraya aldığımı da hatırlıyorum yani **delirmedim, bunamadım ben**. Ama artık alamıyorum demek diyorum. Kasada bırakıp çıkıyorum.

Kadın (67), Fatih

”

Ekonominin normalini yaşamadığı bugünlerde evden ne kadar parayla çıkılacağına, markete veya bir kafeye ne kadar parayla gidilmesi gerektiğinin kestirilememesi, genellikle tahminin üzerinde bir tutarla karşılaşıp kasadan dönülmesi, ürünlerin geri bırakılması zincir market çalışanlarının da gözlemlediği bir durum:

“Günde 250 müşteri geliyorsa 50'si bir şeyleri almakta zorluk yaşıyor. İnsanlar gıdaya ne kadar bütçe ayırıyorsa yine o bütçeyi ayırıyor fakat almaları ürün çok azaldı. Bu yüzden de kasada ürün bırakmalar çok yaşıyor. Millet dört tane aldıysa ikisini bırakıyor.

Zincir Market Çalışanı,
Kadın (19), Arnavutköy

“Ekonomik krizin yoğun yaşıyor, sürekli etiket değişiyor, yetişemiyoruz bile, müşteri uyarınca fark ediyoruz. Müşteri kasaya gelip 100 liraya hiçbir şey alamıyor, 1-2 yıl önce sepet dolduruyorken şimdi bir şey alamıyorsun, bugün aldığın ürünü de yarın aynı fiyata alamıyorsun.

Zincir Market Çalışanı,
Erkek (30), Küçükçekmece

Kasadan dönmek onur kırıcı bir durum olduğu için bütçesi sınırlı olanlar “yokluğu öldürmeyen” fakat almak istedikleri pek çok ürünü daha kasaya gelmeden rafta bırakıyor. Tam da bu nedenle, özellikle bakkallar rafların önünde birtakım ürünleri elinde tutup “kendi kendine söylenen”, sinirlenen ve sonra ürünü geri koyan insanlarla sık sık karşılaşıyor:

“Son bir senedir içeri gelip fiyatları görüp vazgeçen, bakarken kendi kendine söylenen çok. Söyleniyor, bırakıp çıkıyor mesela.

Bakkal, Bağcılar

İkinci El Eşya Almak-Satmak

Değişen koşullarda erişimi zor olan bazı ürünlerin ikinci el pazarlarından karşılanması eğilimi fazlasıyla arttı. Çocuk kıyafetlerinin küçüldükçe başkalarıyla paylaşıl-

ması krizden önce de oldukça yaygın bir dayanışma pratiğiyken, bu dayanışma bugün çocuklu haneler için çok daha kritik hâle geldi. Çocukların kıyafetlerinin paylaşımı hem aile ve komşuluk ilişkileri üzerinden, hem de Facebook ve WhatsApp grupları aracılığıyla çok yaygın bir şekilde devam ediyor. Görüşülen **her dört ev kadınından biri** son 6 ay içerisinde komşusundan, akrabasından veya arkadaşlarından ikinci el eşya edindiğini ifade etti. Çocuk kıyafeti ve ev eşyası en fazla ikinci el dönüşümünün yapıldığı ürünler olarak öne çıktı. Diğer yandan, krizle birlikte insanların bir süredir ev eşyası ihtiyaçlarını ötelediği ve ikinci el eşyaya dahi güç yettirmeyeceği bizzat spotçular tarafından sık sık dile getirildi. Ancak, buzdolabı ve çamaşır makinesi gibi kritik ürünlerde veya çocuk mobilyalarında spotçulardaki görece uygun fiyatlardan hâlâ yararlanıldığı görüldü. İkinci el eşyaların hem paylaşıldığı hem de satıldığı pek çok Facebook grubu son bir yılda fazlasıyla hareketlendi. Görüşülen kadın ve gençlerin büyük bir kısmı bu gruplara üyeydi. Ayrıca, bazı mahallelerde yeni yeni ikinci el pazarlarının türediği, sokak aralarında muhtemel “çalıntı” ürünlerin satıldığı ve rağbet gördüğü ortaya çıktı:

“Bu mahallede yaşayan insanlar giysilerini burada kaçak olarak kurulan pazardan alıyorlar, bakın bunlar çalıntı eşyalar da olabilir. İkinci el giysi pazarında ayakkabı 5 lira, bir parça elbise 10 lira.

İkinci el pazarları kuruluyor sokak aralarında. Çalıntı mallar olabiliyor, kullanılmış hepsi. Ayakkabılar, oyuncaklar, mutfak araç gereçleri...

Çok rağbet oluyor.

Bunaekolarak, camiderneklerindeki görüşmelerde cemaatten bazı kişiler camilerdeki “hayır” kutularından ikinci el eşyaların alınıp satılmaya başladığını anlattı. Dahası, geçinemeyen bazı esnafın ikinci el eşya alım satımına başladığı, bu şekilde ek gelir elde ettiği görüldü:

“Geçinemiyorum, ne yapayım? İkinci el eşya alım satım işine de girdim. Geldikçe yapıyorum.

Kasap, Maltepe

Fotoğraf: Erdal Bülün

Elde Olanı Nakde Çevirmek, Evdeki Eşyayı Satmak, Takas Etmek

Hane bütçesi asgari geçim masraflarıyla sıkışınca elde nakde çevrilebilecek ne varsa satmak veya başka ürünlerle takas etmek çok sık başvurulan bir geçim stratejisi hâline geldi. Evdeki eşyaları satmak, aynı sosyal yardımları çeşitli yöntemlerle nakde çevirmek ve eldekini başka bir ürünle takas etmek görülen en yaygın yöntemlerin başında geliyordu. Bu stratejiler çoğu zaman yine asgari geçim giderlerini karşılamaya yarıyordu ve spotçular nezdinde son 6 ay içerisinde çok daha belirgin bir geçim stratejisi hâline gelmişti:

“*Nakit ihtiyacı üzerinden insanlar satış yapmaya başladı. Kira ödemek için, ilaç alabilmek için, ihtiyaçlarına göre satışlar yapıyorlar. Son 5-6 ayda buna çok fazla rastlıyoruz.*

Spotçu, Sultanbeyli

Her **beş SEDEP personelinden biri** sosyal yardım başvurusunda bulunan hanelerde son 6 ay içerisinde geçinmek için evdeki eşyaların satılmasına daha sık rastladığını belirtti. Bu satışlar da yine Facebook ve WhatsApp gruplarından veya online platformlar üzerinden gerçekleşiyor. Diğer yandan, memleketten gelen gıdalar da şehirde "organik gıda" etiketiyle kolayca nakde çevrilebilecek ürünler arasında. Alınan aynı sosyal yardımların da ikinci el platformları üzerinden satışa çıkarılması özellikle son 6 ay içerisinde giderek artan bir eğilim olarak öne çıkıyor. İlçe belediyelerinden gelen hijyen paketlerinden gıda paketlerine kadar pek çok sosyal yardım öncelikli ihtiyaçlara göre mahalle içerisinde satılabiliyor veya başka ürünlerle takas edilebiliyor. **Bakkallar tüm esneklikleriyle dar gelirlilerin öncelikli ihtiyaçlarına göre elindeki takas etmeleri için önemli bir uğrak oluyor.**

“*Paraya ihtiyacı oluyor. Elektrik faturam var, yatırmam lazım, şu çayı bozar mısın diyor. Ne yapayım ben şimdi? Alsam ticari ahlakıma ters, almasam işini görmediğim için üzülüyorum. Çoğu zaman iki katı paraya alıyorum. Adam 80 liraya ihtiyacım var diyor, ben o çayı 80 lira verip alıyorum. Ne yapayım, acıyorum.*

Bakkal, Maltepe

Takasvenakdeçevirmestratējilerihemtemelihtiyaçların karşılanmasında hem de temel ihtiyaçların sıkıştırdığı bütçeyi genişleterek kriz döneminde "gerçek" ihtiyaç olarak görülmeyecek başka ürünlere ulaşılmasında sık sık başvuruluyor. Ancak, krizle birlikte eldekini nakde çevirme stratejisinin engelliler için en temel medikal ihtiyaçlar düzeyine kadar düştüğü söyleniyor:

“*Benim son dönemlerde gördüğüm özellikle evde bakım aylıklarıyla yaşamını sürdüren insanların geçinemez oldukları, hayat pahalılığı sebebiyle ayakta duramaz hâle geldikleri. Özellikle omurilik felçlilerinin son da diye idrar mesane boşaltmak için kullandıkları tek kullanımlık kateterler vardır. Bunları steril edip defalarca kullananlar olduğunu duyuyoruz. Biriktirip, daha az su tüketip 3-4 tanesini arttırıp bunu satın geçimi için kullandığına dair duyular geliyor. Yani temel ihtiyaçlarını gıda malzemesini karşılamak amacıyla elden çıkardıklarını biliyoruz.*

Hakan Özgül

Hasta Olma Hakkını Ötelemek ve Sağlık Hizmetlerine Erişim

SEDEP personelinin %57'si İstanbul'da son 6 ay içerisinde sağlık hizmetlerine erişim sorunun arttığını gözlemliyor, %29'u için ise son 6 ayda girilen hanelerde bir geçim stratejisi olarak "hastaneye gitmekten kaçınmak" daha sık rastlanan bir durum. Yapılan saha ziyaretlerinde ve odak grup görüşmelerinde de ekonomik kriz koşullarını aşan bir sağlık krizi yaşandığı görüldü. Zaten erişim sorunu yaratan sağlık politikaları ekonomik kriz koşullarıyla da üst üste binince özellikle dar gelirlilerin, yani devlet hastanelerinden randevu almak dışında bir alternatifi olmayanların ciddi hak ihlalleri yaşadığı ortaya çıktı. Devlet hastanelerindeki uzun kuyrukları bekleyemeyecek kadar akut durumda olanlar, özellikle çocuklu aileler kredi kartlarına yüklenerek özel hastanelerden hizmet almaya yöneliyorlar:

“Çocuk hasta olsa devlet hastaneleri tıklım tıklım. Kızlarım domuz gribi oldu geçen haftalarda, özele götürmek zorunda kaldım. Beş özel hastane aradım, inan randevu zor buldum. İki çocuk için 500'er lira, kredi kartından çekip çıktık. Nasıl ödeyeceğiz? Daha özeline kapısından geçemeyiz.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

“Devlet hastanesine gidince 150 kişi sıra beklemek gerekiyor. Kızım kaşınmaktan, acıdan perişan olduğu için bekleyemedik, mecburen özele gittik. Acile gittiğimiz için 50 lira muayene ücreti ödedik, onun dışındaki tahliller falan için 580 lira fatura çıktı. Böyle olunca evde herkesin yılda bir kere hastalanma hakkı var, fazlası yok. Hastalanma lüksümüz yok diyorum artık. Ortanca çocuğum hastalanınca bekledik mesela, gidemedik. Saat dokuzu geçmişti ve acile alınmayacaktık, o yüzden gitmedik.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultangazi

Kredi kartları gerektiğinde özel hastanelerden hizmet alınmasını biraz olsun mümkün kılsa da, dar gelirli için bu ancak "en acil" durumda başvurulacak bir alternatif. Benzer şekilde, eczaneler de devlet tarafından ödenen miktarın azalması sebebiyle reçetede yazan "en acil" ilaçlar dışındakilerin kasada bırakıldığını belirtti:

“Pandemide insanlar maske bile alamadı. Reçeteye bakıyor, hangisi en acil diyor. Hangisi olmazsa olmaz? Ona göre karar veriyor, gerisini almıyor.

Eczacı, Bağcılar

Hastanelerde randevu bulmak zorlaştı ve eskiden bizzat hastane mekânında oluşan kuyruklar yerini telefonun ucunda bekleyen milyonlarca insana bıraktı:

“Girdiğimiz hanelerde engelli çocuklar var, görüyoruz engelini ama raporu yok. Kurul sırası bekliyoruz diyor insanlar. Çocuklar o hâlde bekliyor evlerde. Kimse hastanelere ulaşamıyor gibi geliyor artık bana.

SEDEP Personeli, Maltepe

Randevu bulunsa dahi, sosyal güvencesi olmayanlar için devlet hastanesine gitmek de borçlanmaya dair tedirginlik yaratıyor:

“Randevu bulup da gidemiyorum aylardır. Kızım bir yandan arıyor, gelinim bir yandan arıyor. Artık alarm kuruyoruz anne diyorlar, elimizde değil valla diyor kızcağız ne yapsın ben sorunca. Öyle kaldı. Zaten kesinti falan da oluyor, insan korkuyor. Bilmediğim yerden borçlanırım bu yaşta.

Kadın (65), Küçükçekmece

“Özel hastane kapısına yaklaşamıyorum bile ama devlet hastanesine gittiğimde de muayene parası alıyor bizden. Şu an çalışmıyorum diye benden kesiyor bunu. E iki kez düşünüyorsun o zaman hastaneye gideceksen.

Kadın (34), Sultanbeyli

Hâlâ dayanışmanın sürdüğü mahallelerde ise bakkallar özellikle kriz döneminde acil hastane işleri için ortaya çıkan nakit para ihtiyacında mahalleliye borç vererek önemli bir işlev görüyor. Sağlık hizmetlerine erişimin krizde şiddete maruz kalan kadınlar için bilhassa zorlaştığını ise Mor Çatı'dan Gülsun Kanat şöyle aktarıyor:

“Sağlık meselesi diğer bir handicap. Örneğin, failin sigortasına bağlı olarak sağlık hizmetlerine erişen bir kadın uzaklaştırma kararı sonrası failin sigorta primlerini anında ödemeyi bırakması, devletin de bu kararlar birlikte hizmetlere erişimi ücretsiz hâle getirmemesi, failin prim ödememesi, bu sebeple kadının borçlu gözükmeye sebebiyle sağlık hizmetlerine para ödemek zorunda kalması çok yaygın bir durum ilaçlar çok pahalı, borçlar hat safhada. Şiddet sonucu yaşadığı sağlık problemi karşısında ilaç kullanması gereken, yalnızca 80 lirası olmadığı için bu ilaca erişemeyen bir başvurumuz oldu mesela. Şiddet sosyal ve ekonomik hayatını birlikte etkiliyor ve 80 liraya muhtaç hâle geliyor kadın. Bunun gibi çok örnek var.”

3. Borçluluk ve Krizin Taşıyıcısı Bankalar

Araştırma süresince yaşanan ekonomik krizin tampon kurumunun bankalar olduğu görüldü. Yapılan hane anketlerinde katılımcıların %34'ü, yani en az üç kişiden biri acil bir ihtiyaç durumunda ilk çalacağı kapının bankalar olduğunu belirtti. Bankaların hemen ardından akrabalık (%31) kriz döneminin bir diğer tampon kurumu olarak öne çıktı. Ancak, neredeyse her beş kişiden biri acil ihtiyaç durumunda kapısını çalacağı bir yer olmadığını söyledi. Yapılan görüşmelerin büyük bir kısmında banka kredileri ekonomik kriz sürecindeki tek tutamaçtı ve kişilerarası borçlanma özellikle kriz döneminde giderek sönümlenmiş görünüyordu. Görüşülenlerin büyük bir kısmı kredilere bağımlı ve borçlu yaşamın kriz sonrasında da kalıcılışacağını düşünüyordu. Türkiye Bankalar Birliği (TBB) Aralık 2021 verilerine

göre, bir yıl içerisinde kredi kuruluşlarının nakdi kredileri %38, ticari krediler %43, bireysel krediler ise %21 oranda artış gösterdi. Aynı kaynağa göre, bireysel kredi kullanan kişi sayısı bir yıl içerisinde 900.000 kişi arttı, bunlardan 203.000'i ise ilk defa kredi kullananlardı. İstanbul, %28 ile son bir yılda bireysel kredi bakiyesi en çok artan il oldu.⁴²

Borçlanarak Borç Kapatın Haneler: "Allah'tan Bankalar Var, Allah'tan Kredi Kartları Var"

SEDEP personellerinin %94'ü son 6 ayda önceki döneme göre banka kredisi borcu olan evlere çok daha fazla rastladıklarını ifade etti. Yapılan esnaf görüşmelerinde de kredi kartıyla yapılan alışverişlerin son 6 ay içerisinde belirgin bir şekilde arttığı ortaya çıktı:

“Ayn yirmisine kadar nakit, sonrasında genel olarak kredi kartı kullanılıyor. Günlük cironun %80'i kredi kartı. Son 3 aydır kartla alışveriş yapanların sayısı %50 arttı benim dükkânda.”

Kasap, Pendik

“Artık pazarlarda bile kredi kartı ile alışveriş yapmak isteniyor.”

Pazarıcı, Sultangazi

Görüşülen İstanbulluların neredeyse tamamı ay sonunu ancak kredi kartlarıyla getirebiliyordu. Bu durum mahallelerde aktif faaliyet yürüten yardım kuruluşları ve muhtarlar tarafından da gözlemleniyordu:

“Sosyal yardımlaşmanın toplumumuzda hem kültürel hem dini önemi var ama artık insanlar bankacılık sistemindeki açığı kullanarak dört farklı bankanın kredi kartını kullanıyor, asgari ödemeleriyle olayı döndürmeye çalışıyorlar. Hem daha fazla faiz ödeniyor hem daha borçlu bir şekilde yaşıyorlar. Belli bir birikiminiz yoksa kriz zamanında ilk tutduğunuz şey kredi kartları oluyor. Borçlu olmayan yok.”

⁴² Türkiye Bankalar Birliği (TBB) Risk Merkezi, Aylık Bülten, Aralık 2021.

Yükselen enflasyonla birlikte kredi kartlarının limitleri de yükseliyor ve ödeme gücüyle kredi kartı limitleri arasında kriz döneminde ciddi bir açılma görülüyor:

“Kredi kartları ve banka borçlarımız hep var, geçim yolumuz bu oldu. Akrabalara borcum var, babamdan borç istedim, eşimin kuzeninden Euro olarak 3 sene önce borç almıştık ama Euro fırladı gitti. Geçen sene eşim boş kaldı, ödeyemedik. Yetmemiş gibi üstüne 2 liralık limiti olan kredi kartının limitini 16 liraya yükselttim çünkü bir gün iş vardı, bir gün yoktu. Öyle olunca kredi kartlarına yüklendik ve limit artırdık çünkü kimse kimseye borç da vermiyor artık, veremiyor daha doğrusu. Herkes kit kanaat yaşıyor.

**Asgari Ücretli Çalışan Anne,
Sultanbeyli**

Görüşülen KYK borçlusunu gençlerin de bankalara farklı düzeylerde borçları bulunuyor ve gençler genellikle yalnızca asgari ödemeyi yaparak kredi kartlarını kullanmaya devam ediyor. Borç durumunu aileden saklamak zorunda olmak en az borçlu olmak kadar büyük bir yük ve bu gençler artık kalıcı olarak yoksul ve borçlu olduklarını düşünüyor:

“Nereye gitsem borç benimle geliyor. Ailemden de saklamak zorundayım. Faizler de biniyor, köle gibi çalışsam da bu borcu ödeyemem artık.

Erkek (26), Sancaktepe

Görüşülenlerin büyük bir kısmı maaşı aldıkları gibi kredi kartına yatırdıklarını, bütün ay kredi kartıyla harcama yaptıklarını ifade etti. Kredi kartıyla geçinmek artık elden borç almanın mümkün olmaması üzerinden açıklanıyor ve faiz yüküne rağmen en erişilebilir destek mekanizması olarak görülüyor:

“Allah’tan bankalar var. Allah’tan kredi kartları var. 6-7 aydır kredi kartlarının asgarisini ödeyerek geçiniyorum çünkü artık eş, dost, akraba birbirinden uzaklaştı. Pandemi sürecinden dolayı uzaklaştı. Birikim imkânsız, eksiye gidiyoruz. Şükrediyorum ki kredi veriyor bankalar, kredi kartı limitleriyle döndürüyoruz kendimizi.

Kasap, Avcılar

Esnaflar İçin Güvenli Bir Borçlanma Kanalı: Toptancılar

Her ne kadar bankalar kriz döneminin yüklenicileri olsalar da geçimini tamamen kredi kartlarına bağlayan kişiler dahi bankalardan büyük bir güvensizlik duygusu ile bahsetti. Yüksek faiz oranlarının yanı sıra bankaların “acımasızlığı” ve “insanın gözünün yaşına bakmaması” vatandaşlar için bankaları güvenli olmayan mecburi sığınaklar kılıyordu. Hanelerin krediler dışında büyük ölçekli destek alabilecekleri mekanizmalar bulunmasa da esnaf için “toptancıya borçlanma” hâlâ işleyen bir dayanışma pratiği olarak görülüyor:

“Küçük esnaf bitti. Elektriğe gelen zam, vergiye gelen zam... Hiç kâr etmiyoruz. Sadece günü yettirebiliyoruz. Toptancı veresiye vermiyor olsaydı hiçbir şey alamazdım. Bu işi yapamazdım.

Bakkal, Bahçelievler

Öyle ki, yine toptancıya elden borçlanarak ürün alan ve bu şekilde ticaretini sürdürebilen pazarıcı bir kadın kriz döneminde artan fiyatlar ve düşen kar oranları sebebiyle yaptığı işi ancak toptancıya olan borcunu kapatana dek sürdürmeye karar verdiğini anlattı:

“Hemen hemen diyorum ki, Allah’ım diyorum, borcumu bitireyim toptancılara sonra sıyrılıyım çıkayım diyorum. O düşünceye sahibim. Krizde alım gücü kalmadı.

Pazarıcı, Çekmeköy

4. Gündelik Hayatı Boğan ve Sıkıştırıcı Kriz

Kriz esnafın, ailelerin, gençlerin, kadınların ve hatta çocukların dahi gündemine çok sarsıcı bir şekilde düşmüş görünüyor. Mahallede, okulda, evde ve neredeyse tüm kamusal karşılaşmalarda en sıcak gündem olan kriz gündelik hayatı geçim derdiyle boğuyor, tüm "sohbetleri" doğrudan belirliyor. Evlerde krizden, zamlardan ve enflasyondan sıkça bahis açılması gençler ve aileler arasında tansiyonun yükselmesine sebep oluyor. Dışarı çıkmanın maliyetinin giderek artması hafta sonlarını dahi eve sıkıştırıyor, kriz dar gelirliilerin hayatlarında nefes alacak alan bırakmıyor. Gündelik hayatın kriz gündemine sıkışması bir yana, ay sonuna dek fatura gerilimi günlük geçim derdine eşlik ediyor. Harcadığı enerji, su, doğalgaz ile faturaya yansıyan tutar arasındaki açılmaya anlam vermeye çalışan vatandaşlar bir kriz dönemi becerisi olarak fatura okuryazarlığı kazanmış durumda. Faturalar üzerinden vergilerin dar gelirliilere yüklenmesine dair ciddi bir tepki oluşuyor.

Mahallede, Okulda, Evde Tek Gündem: "Yine mi Zam? Her Yerde Bunu Konuşuyoruz"

Yapılan görüşmelerde krizin evlerde, mahallede, markette, bakkalda, kasapta, eczanede, muhtarlıkta, hastanede, okulda, pazarda ve pek çok kamusal karşılaşmada en sıcak gündem olduğu görüldü. Krizin gündelik hayatı kuşatan bir gündem hâline gelmesi özellikle esnaf tarafından çok daha yakından gözlemleniyor:

“ Mahallenin gündemi kriz. Benim çok ilgimi çeken şey şu, eskiden insanlar gelirdi, benimle muhabbet ederdi. Şimdi sadece şikâyet ediyorlar. Benim en büyük sıkıntım insanların psikolojisinin bozulması oldu. Misal veriyorum, kıyma 100 lira. Niye 100 lira? Neden böyle oldu? Ne zaman düşecek? Dolar düştü, bu niye düşmüyor? Bu tip abuk subuk şeyler konuşuyorlar sürekli dükkân içinde.

Kasap, Küçükçekmece

Esnaf sadece dükkân içerisinde söylenen müşteriler üzerinden değil, mahalle içerisinde cereyan eden diyaloglardan da krizin sokakta canlı bir gündem olduğuna tanıklık ediyor:

“ Ben burada çok oturuyorum ya, çok sohbet ediyorum insanlarla. Bugün de mi bunu yiyeceğiz diyor çocuklar, çocuklara yok'u anlatmak çok zor. Kadın istemez mi en güzelini pişirmek? Bunları duyuyoruz.

Sultangazi

“ Sitem ediyor herkes, camdan cama konuşuyorlar. Pazar dönüşü birbirleriyle karşılaşıyorlar, feveran ediyorlar birbirlerine. Elli lirayla pazara giderdik eskiden ama dolardı bu araba diyorlar. 150 lirayla gitmiş dolduramamış oluyor.

Bağcılar

“ Bir ülkede 13-14 yaşındaki çocuklar kültür-sanat konuşması gerekirken siyaset ve ekonomi konuşuyorsa o ülkeden ne beklersin? Bunu konuşuyorlar.

Gaziosmanpaşa

Kriz bazen de tansiyonu yüksek bir sohbetin konusu olarak değil, gündelik hayatı gerçek anlamda sıkıştırıcı bir koşuşturmaca olarak görünür oluyor. Bu koşuşturmaca esnafın, muhtarların ve mahallelerde aktif olarak hayırseverlik işlerinde rol alan gönüllülerin değişimiyle sosyal yardım sağlayan kurumlar arasında gerçekleşiyor:

“ Bir buraya geliyor (derneğe), bir kaymakamlığa gidiyor, bir belediyeye gidiyor. İnsanlar koşturuyorlar. Can pazarı gibi bütün gün.

Bağcılar

Bu sıkışmışlık çocukların okul harçlıklarına da yansıyor. Kantinden alabilecekleri ürünler gün be gün sınırlanan çocuklar evlerde de kriz gündemine maruz kaldıkları için kantincilerle yeni zamlar üzerinden pazarlığa tutuşuyor:

“ Önceden 20 lira ile gelen öğrenciler artık 5-10 lira ile geliyor. İki buçuk lira ile gelen öğrenci de var. Öğrenci gelip “5 lira ile ne alabilirim?” diye soruyor, tost 6 lira olunca onu açma almaya yönlendiriyorsun. Böyle durumlar çok yaşıyor artık, kronikleşti. Öğrenciler sürekli “Yine mi zam? diyor. Zaten bir kısmı ailelerinin durumundan dolayı zamlardan haberdar oluyor.

Kantinci, Arnavutköy

Aileler de çalışmaktan kalan vakitlerinde, ev içerisinde ve akşam sohbetlerinde kriz dışında bir gündeme odaklanamadıklarını, krizi bir mental yorgunluk olarak sürekli zihinlerinde taşıdıklarını anlatıyor:

“ Yarına ne olacağız diye düşünmekten yorgunum. Her sabah uykusuz, yorgun argın uyanıyoruz çünkü kafa dolu. Akşam eşimle çay içmeye oturuyoruz, geçim zorluğu yüzünden, hangi parayla hangi borcu kapatalım diye konuşmaktan öteye gidemiyoruz.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

Görüşülen gençlerin de son dönemde tüm sohbetleri ekonomik krize bağlanıyor ve arkadaş buluşmaları gelecek kaygısı ile boğuluyor:

“ Bence herkeste böyle artık bi bıkkınlık var. Hani yeter artık, artık ne zaman düzelecek bu ülkenin hâli? Ben ne zaman arkadaşlarımla dışarıya çıksam o masa siyaset masası, politika masası gibi bir şey oluyor yani. Hani bizim için şey gibi artık. “N'apıyorsun? Nasılsın? İyi misin?” gibi artık siyaset konuşmak, ülkenin ekonomik durumunu konuşmak. Hani bu şekilde şu an bütün öğrenciler bence, aynı durumda. Herkesin hayatında var yani biraz ekonomik krizin konuşulması falan.

Erkek (21)

“ Kirayı yetiremedim, doğalgazı yetiremedim, bursum yetmiyor... Artık günlük konuşma dili bu oldu yani. Artık öyle eğlenceli şeylerden ziyade maddi durum konuşması geçiyor yani, geçmediği olmuyor.

Erkek (19)

Gençler ve Aileler Karşı Karşıya: “Akşam Haberleri Başladı mı Odama Çekilirim, Yoksa Kavga Gürültü”

Görüşülen NEET gençler krize dair makro politik eleştirilerini ev içerisinde dile getirdiklerinde aileleri tarafından bireysel başarısızlıklarını hükümetin omzuna yüklemekle suçlandıklarını ifade ettiler. Evlerin en sıcak gündemi zamlar olunca özellikle haber saatlerinde gençler ve aileler sıkça karşı karşıya geliyor. Ailelere göre gençler çok daha “zor” dönemleri görmediği için bugünkü kriz karşısında sert tutum sergiliyor, sorunların çözülmesi konusunda aceleci davranıyorlar. Gençlere göre ise bu kıyaslama bugünkü sorunların tespit edilmesinin önünü tıkkıyor, hükümetten çözüm talep etmeyi imkânsız hâle getiriyor:

“ Akşam haberleri başladı mı odama çekilirim, yoksa kavga gürültü. Ailece yemek yiyoruz, televizyonda saçma sapan haberler... Ben karşı çıkınca babam hemen “Sen önce bi baltaya sap ol öyle eleştir”, “Sen o dönemleri görmedin tabii” bilmem ne... Ben gitmişim mühendislik kazanmışım devlet üniversitesinde, bitirmişim alnımın teriyle, pandemide yeni mezun olmanın gazabına uğramışım işsiz kalmışım. Bu mahalledeki çok az üniversite mezunundan biriyim ama işsizim. Bu benim suçummuş gibi konuşur, deli eder beni. Kavga etmemek, saygısızlık etmemek için odama çekilirim TV açıksa. Eski dönem daha kötüydü diye ağzımızı açamayacak mıyız ya? Nasıl değişecek o zaman?”

NEET (24), Fatih

Gençler kriz gündemiyle dışarıda olduğu kadar evin içinde de boğuşuyorlar ve işsizliği, yoksulluğu, zamları, enflasyonu bizzat sırtlarında taşıyan ebeveynlerine borçluluk duygusu ile öfkeyi aynı anda yaşıyorlar:

“ Gelmişsin bu yaşa, çalışıyorsun, onun bunun ağzını çekiyorsun. Ben burada kahroluyorum babam bu yaşta bu hâlde diye, onu rahat ettiremiyorum diye. İş arıyorum, bulamıyorum. Bulduğum iş babamı rahat ettirmeye yetmiyor zaten. Ben burada senin için kahrolup üzülürken, senin bu ortamda nasıl çırpındığını görüp suçlu hissederken sen kriz falan yok diyorsun, bana nankör diyorsun, benimle savaşıyorsun. Anlayamıyorum, iyice daralıyorum evde artık.

NEET (2), Fatih

Benzer bir çatışmaya bizzat sahada da tanıklık edildi. Şu an bir ekonomik kriz yaşanıp yaşanmadığına dair yöneltilen soruya “Ekonomik kriz tabii var, çünkü fiyatlar çok yükseldi. Ama eskiden durum daha kötüydü, bir günde %500 zam gelirdi” cevabını veren esnafın lise öğrencisi oğlu şöyle tepki gösterdi: “Eskiden olan şeylere göre neden karşılaştırıyoruz? Şu an da insanlar zor durumda. Bize ne 40 yıl önce olan şeylerden, ben şu an yaşadığıma bakıyorum.”

Hareket Edememek: “TV Olmasa Yoksullar Delirir”

Krizin gündelik hayatı mekânsal olarak da sıkıştırdığı pek çok kez dile getirildi. Görüşülen kişiler, bilhassa kadınlar ve gençler hayatın evin ve mahallenin içerisinde, en iyi ihtimalle evle iş arasında geçtiğini, bu durumun krizde daha da alternatifsiz bir şekilde hayatlarına yerleştiğini ifade ettiler. Dışarı çıkmanın maliyeti hem ulaşım hem yeme-içme masraflarıyla artmışken zorunda kalmadıkça dışarı çıkmamayı tercih eden dar gelirli için özellikle hafta sonları büyük bir mekânsal sıkışmışlık olarak yaşanıyor:

“ Hiçbir şeye para ayıramıyoruz. Markete gitmek, dışarıda yürümek dışında bir şey yapamıyoruz. Eğlence bile kısıtlı. Sinemaya gitmek istesen 4 kişilik bir ailesin, sırf yol parası ve biletle 300 lirayı bulur. Bu mümkün mü? Sabah evden çıkarken o gün kaç öğün yemek yiyeceğini hesaplıyorsun.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

“ Hafta sonu herkesin bir arada vakit geçirebilmesi için kimse yerinden hareket edemiyor. İnsanlar senede bir kere yapıyorsa yapıyor. Yalnızsan, bekârsan yapıyorsun belki ama aile geçindirenler için çok zor.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultangazi

Krizde sosyalleşme olanaklarının budanması özellikle gençlerin ve çocuklu ailelerin gündemindeydi. Çocuklarla dışarı çıkmak çok daha maliyetli iken ev de en çok çocuklu aileler için daralmış gibiydi:

“ Arkadaşlarından duyduğu için kızımı eğlensin diye AVM'ye götürdüm geçen, o kadar. Üç çocukla eğlenmeye gidiyorsan sıraya sokuyorsun hepsini, az az faydalansınlar diye. Daha önce ayda bir kez AVM'ye giderdik ama artık o da lüks. Çocuklara “Buraları bilmiyorum” diyorum, böyle bahane buluyorum. Artık çok sıkıldım. Evde çocuklarla zaman geçmez oldu.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

Krizde hareket edememek kadınlar, gençler, çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi pek çok grubun müşterek sorunu olarak öne çıkıyor. Görüşülen yaşlılar pandemide başlayan yalnızlıklarının kriz sebebiyle devam ettiğini anlattı:

“ İmam, cami cemaati destek oluyor. Komşular yemek de getiriyor. Ama çok yalnızlık çekiyorum. Allah'tan kapı önüne çıkabileceğim bir ev, geçekodu burası. Gelen geçene “Selamünaleyküm, aleyküm-selâm” diyorsun, biraz zaman geçiyor. Yürümeye hâlim yok, otobüse para vermiyorum yaştan sebep ama gittiğim yerde ne yapayım? Boş boş nerede dolanayım parasız? Şu televizyon olmasa yoksul insan delirir kızım.

Erkek (71), Eyüp

Gençler için ise ekonomik sebeplerden kaynaklanan bu mekânsal sıkışmışlık gençliği yaşama biçimlerini doğrudan belirliyor:

“ Bu zamanlarımız bir daha gelmeyecek. Bir daha genç olmayacağız. Belki mezun olduktan sonra da İstanbul'a gelemeceğiz. Geri ödemeli bursların faizine bakınca başvurmaktan vazgeçtim. Bunun ağırlığı çok başka. Genç gibi yaşayamıyorum.

Kadın (21), Beyoğlu

”

Görüşülen gençlerin bir kısmı dışarı çıkmanın maliyeti bu kadar artmasaydı kriz döneminde işsizlikten dolayı yaşadıkları psikolojik süreci çok daha kolay atlatabileceğini ifade etti. Diğer yandan, ulaşım masraflarını karşılayamayacağı için sömestr tatilinde memleketine gidip ailesini görmeye dahi fırsatının olmayacağını belirten genç sayısı oldukça fazlaydı. Gençler kriz döneminde ya aile evine ya da eğitim almak için gittikleri şehre sıkışmış görünüyor.

Fatura Okuryazarlığı: Bir Kriz Dönemi Becerisi

Kriz döneminde gündelik hayatı sıkıştıran en büyük kaygı faktörlerinden birinin faturalar olduğu görüldü. Son 6 ay içerisinde faturaların belirgin bir şekilde kabarması vatandaşlarda aynı kullanım alışkanlıklarıyla daha fazla ödeme yapmalarına neyin sebep olduğunu anlama çabasını güçlendirdi. Ay sonu gelecek faturayı hesap ederek gündelik alışkanlıkları yönlendirmek, ay boyunca gelecek faturanın kaygısını taşımak ve nihayetinde fatura geldiğinde vergi oranları dâhil olmak üzere incelikli bir okuma ile neyi neden ödediğini anlamaya çalışmak kriz döneminde kazanılmış bir pratiğe benliyordu:

“ Faturaya eskiden bir yere bakardın, şimdi altta baya bir şeylere bakıyorsun. Vergiler, bilmem neler. Bir sürü şey öğrendik valla; bakıyorum, inceliyorum. Eşim de okuyor, diyor ki "Bu, geçen haberlerde bahsedilen vergi". Bakıyorsun, hakikaten senin harcadığın şey aslında minnacık kalıyor... Koskoca devlet benim gibi emeklinin vereceği paraya mı kalmış?

Kadın (54), Kâğıthane

”

Kriz döneminde faturalar daha incelikli okunmaya başlayınca vergi yükünün dar gelirliler üzerine binmesi de sorunsallaştırılmaya başladı. Emekliler, işsizler, asgari ücretle geçinenler ve borca batmış esnaf faturalar üzerinden doğrudan tahsis edilen vergi oranının yüksekliği karşısında krizin maliyetinin kendilerine yüklendiğini düşünüyor.

Fotoğraf: Erdal Bülbün

FARKLI KRİZ DENEYİMLERİ VE BAŞ ETME STRATEJİLERİ

Kriz hanelere düştüğünde hanedeki herkese eşit dağılmadı ve herkesin hayatında aynı şekilde görünmedi. Müşterek geçim derdi herkesi sardığında, gündelik hayat sıkıştığında ve kriz Arendt'in deyişiyle "hayatın yükü ile mücadele" etmek için pek çok alternatifi ortadan kaldırdığında kadınlar, gençler, yaşlılar, çocuklar, çalışanlar, çalışmayanlar, güvencesizler, Romanlar, engelliler, Kürtler, göçmenler, cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği sebebiyle istihdamdan dışlananlar bu alternatifsizliği ve sıkışmışlığı başka biçimlerde yaşadılar. Krizi farklı biçimlerde deneyimlemek farklı baş etme stratejileri ve dayanışma pratikleri geliştirmelerini mümkün kıldı.

5. Kadınların Kriz Deneyimleri

Hane Geliri Üzerindeki İnisiyatifin Azalması

Görüşülen ev kadınlarının %84'ü son 6 ay içerisinde sadece kendileri için hiç harcama yapmadıklarını belirttiler. Kadınlar, bilhassa ev kadınları kriz döneminde haneye giren kaynaklar üzerinde daha az tasarrufa sahip olduklarını sıkça dile getirdiler. Zaten sınırlı olan kaynakların yönetimi ev içerisinde ciddi bir gerilim hattına dönüştü ve erkekler bu dönemde neyin nereye harcandığına dair daha fazla kontrolcü olmaya başladı. Kriz döneminde eve giren para üzerindeki inisiyatifin azalması eve gelir getiren kadınlar için de geçerli gibi görünüyordu. Görüşülen emekli bir kadın kriz deneyimini şöyle aktardı:

“ Benim kendi emekli maaşım var bakarsan. Bugüne kadar ben hiç görmedim böyle bir şey. Ben torunlarıma harcardım, kızlarıma harcardım, kendime bir şeyler alabilirdim. Eşim karışmazdı yani. Çocuklara ne kadar para verdin? O sürahiyi yeni mi aldın? Biz bu durumdayız sen bunlara mı para harcıyorsun? Bu dönemde buna para verilir mi? Böyle şeyleri ben ilk defa duyuyorum.

Kadın (61), Kâğıthane

”

Çalışan kadınlarla yapılan görüşmeler özellikle dar gelirli hanelerde kadınların işgücü piyasasına zaten hane-nin asgari geçim giderlerini karşılama yükünü paylaş-mak üzere girdiğini, dolayısıyla kadınların kendileri için değil hanenin ekonomik sürdürülebilirliği için gelir ka-zandığını yeniden gösterdi. Krizden önce sınırlı da olsa kendileri için bir miktar para ayırma, sadece kendileri için para harcayabilme imkânı olan kadınlar kriz dö-ne-minde ucu ucuna yaşama baskısının kendi kazandıkları gelir üzerinde söz sahibi olmalarını imkânsız hâle getirdiğini anlattılar. Bu durum haneye gelir getirmeyen ev kadınları için çok daha şiddetli yaşıyor, esnaf tara-fından da yakından gözlemleniyor. Öyle ki, iç çamaşırı satan bir pazarcı temel bir ihtiyaç olan en ucuz pamuk-lu iç çamaşırını alırken dahi kadınların tereddütte kaldı-ğını, hatta tezgâh başında durup eşlerine telefon açıp harcama yapmak için izin aldıklarını anlattı:

“ Kadınların alışveriş yaptığı bir tezgâh burası daha çok. Kadınlar eskiden gelip alır giderdi. Şimdi fiya-tı öğrenip kocasına telefon açıp soruyor, alayım mı diyor, öyle alabiliyor.

Pazarcı, Küçükçekmece

Tasarruf Emeği: "Okulda Çocuğum, İşyerinde Eşim Aç Kalmasın Diye"

Araştırma süresince krizin iki temel yüklenicisi olduğu görüldü: bankalar ve kadınlar. Kadınlar krizde daralan hane bütçesini tasarruf emekleriyle genişletiyor, bu nedenle krizde daha fazla ev içi emek harcıyorlar. Hangi markette hangi ürünün ne kadara satıldığına dair ince-likli bir piyasa bilgisine sahip olan kadınlar evin ihtiyaç-larını en az harcamayla kapatabilmek için gündelik ge-çim derdine ciddi bir tasarruf emeği yatırıyorlar. Sütü, yoğurdu, yumurtayı başka yerden, ekmeği başka yer-den, sebze-yi ise bambaşka bir yerden almak kadınların çoğu için alıştıkları bir düzen. İndirimleri takip etmenin, bin bir hesap yaparak masraflarını minimize etmenin kriz döneminde çok daha kritik hâle geldiği, bu tasarruf emeğinin kadınlar için bir tür maratona dönüştüğü görülüyor:

“ Gıda alışverişini eşim yapıyor ama Instagram üze-rinden market indirimlerini çok fazla takip ediyorum, eşime haber ediyorum. Bazı esnafılar haftanın belirli günü indirim yapıyor. Zamlardan sonra stre-sim daha da arttı. Ne nerede iyice ölçüp tartıyo-rum. Zincir marketten çıkıp bakkala gitmeye utan-dığımdan önce bakkaldan ucuz alacağımı alıp çıkıyorum, oradan markete. Öyle topluya topluya...

Ev Kadını (48), Kâğıthane

Kadınlar uzun bir süredir alışverişlerde tasarruf edebil-mek için piyasayı yakından takip ediyordu fakat kriz döneminde başka tasarruf stratejileri de hayati önem kazandı. Krizde önem kazanan en yaygın tasarruf stratejisinin okula gidecek çocuğa ve işe gidecek eşe yanlarında götürmeleri için evde yiyecek hazırlamak olduğu görüldü. Kadınlar ertesi gün çocukların ve eş-lerin ne yiyeceğini çok daha fazla dert etmeye başladı, evde hem çocuklara hem eşlere "beslenme" hazırlamak günlük rutinin bir parçası hâline geldi. Görüşülen kantinciler de evden beslenme getiren çocuk sayısının son 6 ay içerisinde belirgin bir şekilde arttığını ifade etti. Daralan hane ekonomilerinde ilk gözden çıkarılan ihtiyaçlardan biri okul harçlığı oldu, harçlıklar budanın-ca anneler çocukların okul beslenmelerini hazırlamayı üstlendi. Kadınlar kriz döneminde sadece çocukları için değil, işe giden eşleri için de günlük beslenme hazırlıyorlar. **Görüşülen ev kadınlarının %42'si çocukları için, %25'i eşleri için her gün evde beslenme hazırladığını belirtti.**

Önce Kendi İhtiyaçlarını Ötelemek, İlk Kendinden Vazgeçmek

“ İşbirliği yaptığımız kadınlar çok emek harcıyarak çok cüzi paralara iş yapmaya gönüllüler. İstismara açık olma hâli krizle birlikte derinleşti. Bu kadınlar sadece çocuklarına harçlık verebilmeyi hedefliyor-lar. Yoksulluk hiç olmadığı kadar büyüdü. Kadınların tek arzuları çocuklarının ne pahasına olursa olsun okumaları. Kendileri için zaruri ihtiyaç dışında nere-deyse hiç harcama yapmıyorlar.

Harmoni Kadın Kooperatifi

Kriz hane bütçesini sıkıştırdığında kadınlar ilk kendi ihtiyaçlarından vazgeçmiş görünüyor. Kadınlar evde sadece kendileri varsa doğalgazı kullanmıyor, sadece kendileri için çok nadir para harcıyor, ilk kendilerine kıyafet almaktan vazgeçiyor, dışarıya olabildiğince az çıkıyor, hastalandıklarında hastaneye gitmekten kaçıyorlar.

“Çocuklar bana soruyor, anneciğim kendine niye almıyorsun diyorlar. Ben de önceliğin onlar olduğunu, onların gelişme çağında olduğunu söylüyorum. Çok kısıtlamalı gidiyor her şey, herkes beklemede.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultangazi

Görüşülen ev kadınlarının %34'ü sadece kendileri evde olduğu zaman doğalgazı komple kapatıyor, %41'i bir geçim stratejisi olarak gerekmedikçe dışarı çıkmıyor. Kadınlar bu dönemde sadece kendileri için para harcamayı bıraktığı gibi, kendi ihtiyaçlarını ötelemeyi "alışkanlık" hâline getirdiklerini ifade ediyorlar. Kuaföre gitmemek, kıyafet almamak, sosyalleşmemek, kendi sevdiği gıda ürünlerini almayı bırakmak en yaygın eğilimler arasında. Kıyafet almayı bırakmak özellikle doğumla beden ölçüsü değişmiş kadınlar tarafından kış mevsiminde büyük bir yoksunluk olarak yaşanıyor fakat özellikle ev kadınları "Nasil olsa evdeyim" diyerek bu yoksunluğu tolere ediyor:

“Mesela ben kendime bu montu işe girince aldım. Hem evdeyim diye, hem hamilelik kilolarımı veremedim diye çok önemsemiyordum, erteliyordum. Giyecek bir şey pek bulamıyordum. Mesela çocuklarım okula yazılınca hiç kıyafetlerinin olmadığını fark ettim. Çocuğum kuzenlerinin kıyafetleriyle büyüyor. Tasarruf iyi bir şey ama böyle kıt kanaat geçinmek için yapmasak keşke, biriktirmek için yapsak.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

Kadınlar kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek geliri kazansalar da kriz döneminde hanenin müşterek öncelik sıralamasında bu ihtiyaçlar giderek lükse dönüşmüş durumda. Özellikle çalışan kadınlar için kişisel bakım ve kıyafet masraflarının hem meşruiyetini kaybetmesi hem de krizde iyice daralan hane bütçesinde kendine yer bulamaması yoksunluk duygusu yaratıyor:

“Kişisel olarak kuaföre ayda 2 kez gidebilirdim, artık üç ayda bir gidiyorum. Boyamı uygun bir boya görürsem kendim yapmaya çalışıyorum. Valla saçlarımı kısa kestiriyorum ki bakımına bari para ödemeyeyim. Önceden kaliteli ürünleri indirimlerden yakalar giyerdim, şu an onların indirimsine de yaklaşamıyorum. Artık mağazadan bir şey almak mümkün değil. Her gün işe gidiyorsun, insanın keyfi kaçıyor.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

Kadınlar sonuçlarıyla "yalnızca" kendilerini etkileyecekleri düşündükleri sağlık ihtiyaçlarını da erteliyorlar:

“Özellikle dezavantajlı kesimlerle çalışmalarda (kırsalda yaşayan kadınlar veya mülteciler gibi) ekonomik yoksulluk sebebiyle beden sağlığı, çocukların gelişimi ve yeterli beslenme, düzenli hekim kontrolü gerektiren durumlarda hizmete erişememeye ilişkin gözlemlerimiz mevcut. Ekonomik yoksulluk temel ihtiyaçların karşılanmasını (beslenme, barınma gibi) olumsuz etkilediğinden cinsel sağlık ve üreme sağlığına dair farkındalık, beden sağlığı ve bunlarla ilişkili olarak güvenli ilişkiler kurmak zorlaşıyor. Örneğin, hastaneye gidecek yol parası olmayan kadınlar yıllık jinekolojik muayenelerine gitmiyorlar.

Türkiye Aile Planlaması Vakfı

Ev İçi Şiddet ya da Evde "Huzursuzluk"

Kriz döneminde işsizliğin, görel yoksunluğun ve geçim stresinin artması ile ev içi şiddetin de arttığı özellikle muhtarlarla yapılan görüşmelerde pek çok kez dile getirildi: "Uzaklaştırma kâğıtları geliyor, görüyoruz arttığını."

Kadınlarla yapılan görüşmelerde ise şiddetten bahsetmek çok daha zordu. Kadınlar genellikle krizde evdeki huzursuzluğun ve tansiyonun arttığını rahatlıkla ortaya koysa da doğrudan şiddetle ilgili konuşmaktan kaçındılar:

“ Geçim sıkıntısı sebebiyle eşimle çok tartışma yapıyoruz tabii.

Ev Kadını (46)

Yine de, sıkça adına şiddet denmeyen bir "gerginlik", "stres", "huzursuzluk", "kavga" veya "tartışma" yaşandığı, bunun da ekonomik krizden kaynaklandığı rahatlıkla anlatılıyor:

“ Herkesin evinde bir gerginlik yaşanıyor. Üşüyorsun, sobayı yakmak zorundasınız. O kadar soğuk yok, bunu neden bu kadar açtın diyor adam, evde kavga ediliyor. Dışarıdan geldin, sana soğuk gelmiyor ama ben evdeyim, bana soğuk.

Cemevi Yetkilisi, Kadın, Sultangazi

Mor Çatı'ya göre şiddet yoksulluktan ve krizden kaynaklı olmasa da, kriz ve yoksullukla birlikte kadınların şiddete maruz kalma ihtimalinin arttığı, şiddetten kurtulmak için alternatiflerinin ise daraldığı rahatlıkla söylenebilir:

“ Krizle kadınlar daha çok ev içerisinde kaldı. Bu durumda şiddet daha çok tetikleniyor ve olma sıklığı artıyor. Şiddeti ortaya çıkaran yalnızca kriz ve yoksulluk değil. Örneğin, kadınlar şiddetten kaçarken sosyal çevresinden uzaklaşmışsa, derdini, şiddeti anlatması, aktarması imkânsız hâle geliyor. Şiddet ve ekonomik krizin birleşimi, kadınların bu sorunları idare etme gücünü elinden aldı. Sorunlarla başa çıkmada kendi gücünü kaybediyor. Failiyle daha sık bir arada olması, destek alabileceği mekanizmalara ulaşmasının zorlaşması... Zorluk yaşadığında ailesine anlatmak yoluna başvuruyorken pandemiyle oralara gidememesi, komşusuyla laflayamaması gibi sebeplerle sorunlarla baş etme yollarını kaybettiler. Daha önce kadınlar şiddetin geleceğini anlıyor, öncesinde alıp çocukları anneme gideyim deyip kaçabiliyordu. Ancak ulaşım pahalılığı vb. problemlerle bunu da yapamıyorlar.

Yine Mor Çatı'nın gözlemine göre, yoksulluk sebebiyle sığınak başvuruları arttığında kadınların şiddetten kaçıp sığınacağı yerlerin kapasitesi daha da daraldı:

“ Çok uzun süredir, sığınaklar hem yerel yönetimler hem de devlet tarafından evsizler için barınma adresi hâline getirildi. Dolayısıyla, kadınlar aslında sığınağa gitmeden de şiddet ortamından uzaklaştırılıp iş, aş, eğitim ihtiyaçları giderilebilseydi, fatura ödemeleri sosyal politikalarla planlı biçimde desteklenseydi, bu sığınaklara bu kadar gidilmezdi. Bu sebeple, yoksulluk rakamlarını da bu sığınak kullanımını rakamlarına da katmak gerekir. Ve sığınak sayısına daha çok ihtiyaç duyulur oldu. Kadınların yalnızca şiddetten kaçıp edinecekleri güvenli bir ortamdan çok, yoksulluktan da kaçarak fatura ve kira ödemedene kalabilecekleri, barınma ve aş ihtiyaçlarını da karşıladığı bir yer olma hâline büründü, böyle bir anlam kazanmaya başladı. Bu da yoksulluk ve yoksunluğun uzun zamandır artarak devam ettiğini gösteriyor.

Eve Sıkışma

Pandemiyle başlayan ve ekonomik krizle birlikte katmerlenen mekânsal sıkışmışlık dar gelirli olanların müşterek kriz deneyimi olarak öne çıksa da bu sıkışmışlığın en çok kadınlar, bilhassa ev kadınları tarafından çok daha şiddetli yaşandığını belirtmek gerekiyor. Görüşülen kadınların tümü hayatlarının ekonomik sebeplerle eve sıkıştığının altını çizdiler. Anket yoluyla ulaşılan ev kadınlarının %41'i son 6 ay içerisinde bir geçim stratejisi olarak daha az dışarı çıkmayı tercih ettiğini belirtti. Çalışan kadınlar hayatın evle iş arasında, ev kadınları ise tamamen evin ve mahallenin içerisinde geçtiğini anlatırken ulaşım masrafları en büyük bariyer olarak tanımlandı. Bu nedenle, Anne Kart⁴³ kadınların kriz döneminde mekânsal hareketliliğini önemli ölçüde etkilemiş gibiydi:

⁴³İBB'nin 0-4 yaş arası çocuğu olan annelere sağladığı ücretsiz ulaşım kartı.

“ Anne Kartım var, çok hayat kurtardı. Ağustos ayında hakkım bitince öğrenci kartına geçiş yapacağım. Çocukları bir yere götürmek bile lüks geliyor artık. Bu kartla her yere gidebiliyoruz. Eşime, “Sen gelme, evde kal, para harcama” diyorum. Kızlarımı alıp çıkıyorum. Şu anki tek sosyal aktivitemiz, eğlencemiz bu. Kızlarımla otobüs gezmesi yapıyoruz.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli ———— ”

Hayat krizden önce de evde geçiyor olsa da bunun alternatifsizleşmesi ve bu sıkışmışlığın maliyetinin artması krizin belirgin sonuçları arasındaydı. Kadınlar bakım yükleri ve yoksulluk sebebiyle evden dışarı çıkmazken krizin sıkıştırması ile eve gelir getirmek zorunda kalınca iş eve girmeye başladı. Görüşülen **her beş ev kadınından biri** son 6 ayda geçinebilmek için eve iş aldığı belirtti. Kadınların bu dönemde eve iş alması ziyaret edilen ilçelerde çok yaygın bir eğilimdi ve bu durum kadınların evde olma deneyimini doğrudan belirliyor:

“ Ben telefon kullanmıyorum diyor çoğu kadınlar. Kocalarının telefonundan ulaşıyoruz, adamlar işte oluyor. Kadınlara ulaşmak için eve kadar gitmek zorundayız. Başka bir yolu yok. Kapıyı çalıyoruz, konfeksiyon işi almış eve. Evde çocukla, yemekle, incik boncuk işiyle cebelleşen kadınlar görüyoruz.

SEDEP Personeli, Gaziosmanpaşa ———— ”

“ Kadınlar genellikle evde. Gününbirlik işler çok fazla yok burada. Temizliğe gidebilecekleri yerler çok uzak, çocukları var. Eve iş alanlar var o yüzden. Çok fazla boncuk işi falan yapıyorlar evin içinde.

Cemevi Yetkilisi, Kadın, Güvercintepe ———— ”

Görüşülen SEDEP personelleri kriz döneminde işsizliğin de artmasıyla kadın, erkek, çocuk, tüm aile bireylerinin evde olduğu hanelere de çok sık rastlandığını ifade ettiler. Erkeklerin sürekli olarak işe girip çıktığı, uzun işsizlik dönemleri yaşadığı, kadınların ise evin içerisinde yokluğu yönetmeye çalıştığı, nihayetinde herkesin evin içerisine sıkıştığı bu hanelerde kadınların evin içerisine çeşitli işler aldığı fakat evin dışında bir işte çalışmayı tahayyül dahi edemediği gözlemleniyor:

“ Çalışmayan kocalarını sırtında taşıyor kadınlar. Resmen kadın biraz nefes alıracak aileye belki ama adam köstek oluyor. Adam evde, kadın evde, çocuk evde. Bari adam çocuğa baksın, sen çalış diyoruz. “Olur mu öyle şey?” diyor. Hâlbuki evde iş yapıyorsun zaten tekstilden falan, dışarıda neden yapamıyorsun?

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Sancaktepe ———— ”

Yalnız Anneler: Ev Sahibi Baskısı, Yoksulluk Karşısında Alternatifsiz ve Kimsesiz Olma

Krizde yalnız yaşayan kadın olmanın da farklı deneyim ve baş etme stratejileri doğurduğu ortadaydı. Yalnız yaşayan kadınlar, bilhassa boşanmış yalnız anneler krizde en korunmasız kalan gruplar arasında sayılabilir çünkü boşanmak genellikle aileden ve kriz döneminin tutamacı olan tüm informel destek mekanizmalarından kopuşla kol kola geliyor. Kadınlar zaten bakım sorumluluklarıyla birlikte yeni bir hayat kurdukları hanelerini sürdürmek için ne istihdam ne sosyal yardım politikalarıyla yeterince desteklenmezken, üstüne sosyal korumanın değil ailevi ilişkilerin ve banka kredilerinin yüklendiği kriz koşullarını yaşadılar. Zaten boşanırken aile desteğini kaybetmiş ve yalnızlaşmış olan kadınlar krizle derinleşen yoksulluk karşısında hem desteksiz hem alternatifsiz kaldılar. Mor Çatı'nın da ortaya koyduğu üzere, bu korunmasızlık özellikle ev sahibi tacizlerinin artmasına zemin hazırladı:ya koysa da doğrudan şiddetle ilgili konuşmaktan kaçındılar:

“ Ev sahiplerinin bir önceki aya göre kira giderlerini %100 artırmaya kalktığı, kadınları bu konuda çok zorladıkları sıklıkla karşılaşılan bir durum oldu. Ev sahipleri kadınların şiddet ortamından uzaklaşmasını, yalnızlaşmasını fırsat bilip bunu taciz ederek ve daha çok baskı uygulayarak ya ev kiralalarını yükseltiyorlar ya da kadınların evden çıkmasını istiyorlar. Bu tarz sorunlarla baş etmek için bu ortamdan da uzaklaşmak durumunda kalan kadınlar daha küçük, fiziksel şartları çoğunlukla çok olumsuz, sosyal ağları ve çalışma ortamlarından uzak lokasyonlara taşınmak zorunda kalıyorlar. ———— ”

Kriz döneminde yalnız annelerin, şiddetten kaçan ve çocuklarıyla yeni bir hayat kurmak isteyen kadınların şehrin merkezinden uzaklaştığı görüşülen muhtarların da gözlemlediği bir durumdu. Kadınların şiddetten uzaklaşmak, boşanmak, yeniden başlamak için kiraların görece uygun olduğu ilçeleri/mahalleleri seçtiği, bunun krizle birlikte söz konusu mahallelerdeki "en kötü" evlere yönelmek olarak yaşandığı pek çok kez aktarıldı. Sonuç olarak, kriz şiddetten kaçan, boşanan veya yeniden başlamak isteyen kadınların şehrin merkezinden uzaklaşmasına, çeperdeki en kötü evlerde yaşamasına, böylece ulaşım, iş bulma ve sosyal ağlar gibi özellikle kriz döneminde hayati önem taşıyan imkânlarla erişememesine sebep oldu. Öyle ki, görüşülen bir mahalle muhtarı (eski) eşine uzaklaştırma kararı almış, boşanmış ya da boşanma aşamasında olan kadınların uygun kiralar sebebiyle mahallesine yönelmediğini fakat göçmenlerle birlikte pek çok yoksul profilin krizde buralarda yoğunlaşmasıyla kiraların hızla arttığını vurguladı. Tüm mekânsal ve sosyal bağlarından uzaklaşmış, şiddetten kaçmış ve hem bakım hem geçim derdini omuzlamış bu kadınlar krizde işgücü piyasasında tutunmakta da zorlanıyor:

“ İnsanlar çok uzak noktalarda yaşayıp çok uzak noktalar çalışmaya gidiyorlar, ulaşımın bu pahalılığı ve şiddet döngüsü kadınları sadece evinden, işinden değil sosyal ortamından da men ediyor. Ailesi de kendisini reddettiği için 12 yaşından küçük çocukları okuldan çıktıktan sonra bırakabileceği bir yeri yok. Hem aileden, hem komşu, arkadaş çevresinden uzaklaşmak durumunda kalmış, gizlilik kararı almak durumunda olduklarından çevreleriyle ilişki de kuramayan bu kadınlar çocuklarını bırakacak yer bulamıyorlar. Kreşten çocuğumu alır mısın diye hiçbir komşusuna diyemez. İşveren de çocuk bakımı sorunu olan kadınla uğraşmak istemeyip işine genelde son verir. Bütün bu çok boyutlu meselelere dayanışma yetmez, oturup köklü çözümler ortaya koymak lazım. Dahası, dayanışma da erozyona uğradı, paylaşım eskisi gibi gerçekleşmiyor, çünkü aileler hem yuva dağılmasın diye şiddetten kaçan çocuklarına destek vermiyor, hem de çiftçiliğin, hayvancılığın bitmesi, gelirlerin düşmesi sebepleriyle hanedeki kişi sayısı ve giderlerin artması istenmiyor.

Mor Çatı

6. Gençlerin Kriz Deneyimleri

Refahı Devralamamak ve Krizde NEET Olmak

Kriz koşullarını da aşan, sosyal güvenlik sistemi, vergi sistemi, istihdam ve sosyal koruma politikaları gibi makro politik alanlarla ilişkili olan nesiller arası eşitsizlikler kriz döneminde gençler nezdinde çok daha belirginleşmiş görünüyor. İyi kötü emekli olmuş, emeklilik ikramiyesi ile yaşayabileceği bir ev alabilmiş, kısmen de olsa korunmuş "babalara" karşı; emekli olmayı hayal edemeyen, hayatı boyunca çalışmak zorunda olacağını öngören, buna rağmen ev sahibi olamayacağını düşünen, korunmak ve desteklenmek nedir bilmeyen, tamamen çıplak bir şekilde işgücü piyasasına atılmış, en iyi ihtimalle asgari ücretle çalışabilecek "oğullar" ve "kızlar" bugünün en temel refah sorunlarından biri olarak öne çıkıyor. Gençler babalarının "şanslı" olduğunu ve kendileri için hiç umut olmadığını düşünürken, babalar gençlerin "kolaycı" ve "tembel" olduğunu savunuyor. Bir önceki nesle göre daha nitelikli olan fakat işgücü piyasasında daha az şansı olan bu gençlerin ne istihdamda ne de eğitimde tutunamamış olmaları kriz döneminde aile baskısını arttırdı:

“ Gençler perişan durumda. Ne yapacaklarını bilmiyorlar. Öyle umutsuzlar ki. Burada gençlik kolumuz var, toparlamaya çalışıyoruz gençleri burada. Maddeye başlamasınlar, gelsinler burada otursunlar diye. Dinliyorum gençleri. Okula gidiyorlar, liseye ama hiç umutları yok. Evde anne baba basıyor sürekli. Şunu ödeyemedik, ne yapacağız, geçinemiyoruz vesaire. Çocuklar kendilerini sorumlu hissediyor. Okulu lüks olarak görüyorlar, çalışmak istiyorlar ama iş de yok. Asgari ücrete iş bulsa şükredecek. Evden de soğuyor, hayattan da soğuyor.

Cemevi Yetkilisi, Güvercintepe

Görüşülen gençler hem Türkiye'nin "en kötü" dönemine denk geldiklerini, bu bakımdan "şanssız" olduklarını düşünüyor, hem de görece "şanslı" denebilecek, emeklilik gibi çok temel bir mekanizmayla korunmuş ebeveynlerine "tutunamama" sebeplerini açıklamakta zorlanıyor. Bugün yaşanan yoksullaşma gençlere göre bir "yöneteme", özel olarak da "kaynakların yanlış yönetimi" sorunu:

“ Bunun birçok nedeni var yani, say say bitmez bana göre ama planlama sıkıntısı çok fazla var. Üretim sıkıntısı da. Dilara'nın dediği gibi, kaynaklarımızı doğru yönde kullandığımızı düşünmüyorum ben de.

Erkek (21)

Gençler için evlenmenin maliyetini karşılayamamak nesiller arası refah asimetrisinin en temel görünümlelerinden biri. Görüşülen gençlerin bir kısmı evlenebilmek için uzun yıllardır para biriktiriyor, kendi evlerini kurmayı bekliyor. Aile baskısı çoğu zaman mahalle baskısıyla katmerleniyor, ne eğitimde ne istihdamda olduğu bilinen bu gençler özellikle kriz döneminde yakın takibe alınıyor:

“ Evde annem babam darlıyor, daralıyorum dışarı çıkayım diyorum, köşeyi dönüyorum mahalleden başka bir abi çıkıyor karşıma, “Ne oldu, işe girebildin mi?” diye soruyor. Kaçamıyorsun.

19, Fatih

Hem Okumak Hem Çalışmak

Kriz öğrenciliğin tek başına sürdürülmesini zorlaştırdı. Yapılan saha çalışmasında gençlerin öğrencilikle birlikte part-time ve vardiyalı işlerde daha fazla çalışmaya başladığı görüldü. Muhtarlara, cami derneklerine, cemvelerine, esnafa mahallelerdeki gençlerin durumu sorulduğunda özellikle lise ve üniversite öğrencilerinin kriz döneminde yaygın bir şekilde çalışmaya başladığı aktarıldı:

“ Liseye giden çocukların büyük bir kısmı çalışıyor mahallede. Matbaaya gidiyorlar hafta sonu gece işine mesela. Hem okula gidiyor hem geri dönüşüme, hurdaya yardıma gidiyor mesela. Bir gencimiz var, Ali. Hem okula gidiyor, hem çorap fabrikasında çalışıyor. Burası hep yoksul bir yerd ama bu pandemiden sonra toparlayamadı aileler durumu. Gençler mecbur sorumluluk aldı.

Cemevi Yetkilisi, Güvercintepe

“ Şurada bir aile var. Dört beş kız var o evde mesela. Hem okula gidiyorlar hem tekstile gidiyorlar. Okulu bırakmış garsonluk yapan da çok. Liseyi bitirip tekstile giderler genelde kız çocukları. Hele pandemiden sonra ailesinin durumunu gören gençleri okulda tutamıyorsun. Ama ille de okuyacağım diyen çocuklar da var, okuldan çıkıp çalışıyorlar.

Cami Derneği Mensubu, Bağcılar

Öğrenciliğin tek başına sürdürülebilir olmaktan çıkması alınan bursların enflasyonla birlikte erimesiyle de ilişkili:

“ Hani bursumuz güya arttı 600'den 850'ye çıktı. Ama bunun hiçbir şekilde alım gücü olarak arttığını düşünmüyoruz. Çünkü biz dışarı çıkıp, eğer haftada 1-2 kere bile kahve içmek için düşünüyorsak, biz öğrencilik gençlik hayatı yaşayamıyoruz.

22, Erkek

Eğitimden kopmamak ise kimi zaman ancak gençlerin kendi eğitim masraflarını üstlenmesiyle mümkün oluyor çünkü çoğu aile krizi tek bir kişinin düzenli gelir getirdiği hanelerde atlatmaya çalışıyor:

“ Benim erkek kardeşimin askere gitmesi gerekiyor Şubat'tan sonra ve işi bırakacak. Çalışmayı bırakacağı için Şubat'tan sonra yurdumu kendim ödeyeceğim. Bu şekilde Annemle de konuştuk. Ben ona söyledim. Bu teklifi sundum kendini zorlamaması için.

Erkek, 20

“ Açıkçası ailem bana hiç destek olmuyor. Ben tüm masraflarımı kendim karşılıyorum. Ailem hiç destek olmuyor, olamıyor daha doğrusu. Babam işsiz. Hatta bunun için kısmi zamanlı iş başvurmasına gittim üniversiteye fakat olumsuz karşılandı, kabul etmediler.

Erkek (19)

Bekâr Evlerinde Açlık ve İstanbul'da "Tutunmak"

Görüşülen kişiler arasında üniversiteden mezun olduktan sonra öğrenci evlerinden "bekâr" evlerine dönmüş, düzenli gelir girmeyen ve eğitimden istihdam geçiş sürecinde bir tür "tutunma" mekânı olan evlerde kalan gençler bulunuyordu. Bunların bir kısmı KYK borçlusuydu, tamamı güvencesiz işlerde çalışıyordu. Freelance editörlük, kuryelik, garsonluk vb. işlerde çalışan gençler yetişkinlik hayatına hızlı bir geçiş yapmıştı ve İstanbul'da, hem de kriz döneminde güvencesiz işgücü olarak "tutunmaya" çalışıyordu. Bu gençlerin Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder'in ortaya koyduğu "yeni yoksulluk"⁴⁴ durumuyla nasıl konuştuğunu daha anlaşılır kılmak için görüşülen gençler arasından üç profilin hikâyesini şöyle özetlemek mümkün:

- Kerem 26 yaşında. Online bir gazetede part-time editörlük yapıyor. Ev arkadaşı ile Kâğıthane'de 1700 lira kira ödedikleri bir evde yaşıyor. Aylık geliri 2000 lira. Ailesi Mardin'den İzmir'e göçmüş ve 10 kardeşi var. İstanbul'a üniversite okumak için gelmiş ve sonrasında burada kalmış. 33.000 lira KYK borcu, bir miktar da elden ve bankaya borcu bulunuyor.
- Biray 25 yaşında. Mezun olduktan sonra bir mağazada çalışmaya başlamıştı fakat pandemide çalıştığı mağaza kapanınca işsiz kaldı. Gençlerin pandemide kurduğu online dayanışma ağları üzerinden tanıştığı iki kişinin evinde bir süredir kira vermeden yaşıyor. 25.000 lira KYK borcu var ve aktif iş arıyor.
- Ufuk 27 yaşında. Dört arkadaşı ile birlikte yaşıyor. 1800 lira kira ödüyorlar. Evde yaşayan iki kişi geceleri mağazalarda sayım ve paketleme işi yapıyor, iki kişinin ise düzenli bir işi bulunmuyor. Yaklaşık 25.000 lira KYK borcu ve 15.000 lira banka kredisi borcu var. Arkadaşlarına da pandemiden itibaren yaklaşık 5.000 lira elden borçlanmış.

Yapılan saha çalışmasında hem kişilere ulaşma aşamasında hem de görüşmelerde genç kadınların eğitimlerini tamamladıktan sonra genellikle aile yanına döndüğü, bunun özellikle pandemiye neredeyse kaçınılmaz olduğu fakat genç erkeklerin İstanbul'da güvencesiz işlerle de olsa tutunmaya zorlandığı görüldü. Düzensiz ve az gelir giren bu "bekâr evleri" öğrenci evlerinden çok farklı değildi ve görüşülen gençler kira, faturalar ve gıdadan oluşan asgari geçim giderlerini toplamaya çalışmaktan "genç" olduklarını unuttuklarını ifade etti:

“ Sabah evden çıkarken o gün kaç öğün yemek yiyeceğini hesaplıyorsun. ”
23, Küçükçekmece

“ Genç gibi yaşamıyoruz ki, genç olduğumu unuttum. Babamdan farkım kalmamış. ”
23, Fatih

Krizde Aile Yanına Dönmek ve Genç Kadınlar

Mor Çatı'nın da gözlemlediği üzere, hem pandemi hem kriz özellikle üniversite öğrencisi kadınların aile yanına dönmek zorunda kalmasına sebep oldu ve bu hem daha fazla aile baskısıyla karşılaşmak hem de ev içi şiddetle yüzleşmek demektir:

“ Bu en net hâliyle pandemi döneminde kız öğrencilerde yaşandı. Kız öğrenciler uzaktan eğitimde evlerine döndüler ve patriarkal baskıyla karşılaştılar, "Ev işi yap, şunu giy, bunu giyme" gibi sorunlarla karşılaştılar. Hatta okuldan alınıp erken evlendirme baskılarıyla da karşılaştılar. Yahut genç kadınlar eve döndüklerinde annelerinin yaşadığı şiddetle yüzleştiler. Başvuracakları noktalar konusunda daha bilgili ve cesur olduklarından bizleri arayıp bildirmeleri sebebiyle şiddet ve yoksulluk bir anda patlamış gibi gözükse de şiddet hep vardı. ”

Mor Çatı

⁴⁴ <https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/Yeni%20Yoksulluk%20ve%20T%C3%BCrkiye%27nin%20De%C4%9Fi%C5%9Feni%20Refah%20Rejimi%20%282003%29.pdf>

Genç kadınların krizde daha fazla aileye bağımlı olmasının pek çok toplumsal cinsiyet çıktısı olduğunu tahmin etmek zor değil fakat genç kadınların kriz deneyimlerini anlamaya yönelik daha detaylı saha araştırmalarının yapılması gerekiyor. Örneğin, aşağıda bu araştırma kapsamında görüşülen genç bir kadının profili yer alıyor ve böyle bir hikâyede kriz deneyiminin nasıl bir alternatifsizliğe tekabül ettiğini daha yakından görmek Türkiye'de NEET kadın olmaya dair fotoğrafı daha da belirginleştirecektir:

“ Mine 25 yaşında ve Sarıgazi'de 5 kişilik bir hanede ailesi ile yaşıyor. Oturdıkları evin kirası 1500 lira. İşçi emeklisi olan babası kronik kalp hastası olmasına rağmen çalışıyor ve eve gelir getiren tek kişi. Abisi de işsiz olduğu için Mine aktif iş arıyor. Normalde yüksek lisans eğitimi alıp kendi alanında bir işte çalışmak istese de şu an ne iş olsa yapmaya hazır. 27.000 lira KYK borcu ve 2000 lira kredi kartı borcu bulunuyor. Günün büyük bir kısmını evde, ev işleriyle geçiriyor. Ya evlenmesi ya da iş bulup aileye destek olması bekleniyor. ”

Kitaplarını, Kıyafetlerini Satmak

Krizde genel bir eğilim olarak eldekini nakde çevirmek, takas etmek, ikinci el eşya almak veya satmak öne çıkan bulgular arasındaydı. Benzer şekilde, gençler arasında ikinci el kıyafet ve kitap almak da satmak da oldukça yaygın bir geçim stratejisi. Bu eğilimin krizden önce başladığı fakat krizde çok daha hayati hâle geldiği görüldü:

“ Son zamanlarda kendi kitaplarını satan gençler var burada. Babası hurdacı, babasına para ver diyemiyor, okul kitaplarını ikinci el olarak satıyor mesela. ”

Cemevi Yetkilisi, Küçükçekmece

Kitap fiyatlarının hızla artması gençler için kitap almaya bilhassa kriz döneminde bir lükse dönüştürmüş durumda. Kitapların takası ve ikinci el pazarı ya da fotokopi kitaplar bu dönemde öğrenciler için kritik önem arz ediyor. Online platformlar gençlerin kriz döneminde eldekini nakde çevirmeleri ve ihtiyaçlarını daha uygun fiyata karşılamaları için en yaygın kanallar olarak öne çıkıyor:

“ Bir grubumuz var, baya kalabalık. Oraya koydum geçen birkaç bir şey, çok ufak bir para koydum ki hemen satılsın. Gitti hemen. Oradan aldığım parayla bütün aldım, biraz da akbil yükledim. ”

23, Fatih

Mahalleye Sıkışmak

Krizde dışarı çıkmanın maliyetinin artması ile dar gelirli için hayatın eve ve mahalleye ya da evle iş arasına sıkıştığı araştırmanın temel bulguları arasındaydı.

“ Hafta içi dersten sonra bir gün gittiysem diğer gün arkadaşlarımla gitmiyorum kafeye falan. Hani idare etmek için kendimi. Onlar her gittiklerinde ben gidersem muhtemelen ay sonunu getiremem. ”

Kadın, 20

Ancak, bu mekânsal sıkışıklığın gençler tarafından bizzat gençliğin yaşanamamasıyla ilişkilendirildiği görüldü. Evde, mahalle sınırlarında veya evle iş/okul arasında geçen bir gündelik yaşam gençliği yaşama biçimi olarak son derece problemlili ve karanlık bulunuyor. Özellikle çalışan gençler hem mahalleye sıkıştıklarını hem de mahalle içerisindeki sosyalliklerini dahi kaybettiklerini, sosyal ve mekânsal bağlarıyla birlikte hayallerinin de nasıl aşındığını şöyle anlatıyor:

“ Ben eskiden, çocukken şu sokak başlarında mahalledeki abiler gruplar hâlinde dikilirlerdi. Orada vakit geçirirlerdi bütün gün. İşe gittiklerini, okula gittiklerini bilmem. Orada biraz aylıklık ederlerdi. Ben derdim ki bunlar nasıl bir hayat yaşıyor ya, ben böyle olmayacağım. Sonra iki yıllık sağlık üniversitesi okudum, mezun oldum. Bir o işe girdim, bir bu işten çıktım. Markette kasiyer oldum, bir ara taksicilik yaptım, bir ara inşaatçı çalıştım, boya badana işlerine gittim evlere. Bu dönem öyle bir dönem ki ne yapsan yetmiyor. Ne yap-sam yettirmedim. Bakıyorum şimdi, o sokak başlarında kimseyi göremiyorum. Mahallenin diğer gençleri nerede, ne yapıyor, hangi ekmek derdinde sürünüyorlar bilmiyorum. Biz öyle bir döneme denk geldik ki o sokak başında tembellik yapmasan da, “Ne iş olsa yaparım abi” desen de yettiremiyorsun. Benim en büyük hayalim ailemi tatile götürebilmek. ”

27, Fatih

Geleceksizlik Karşısında Kolay Para Kazanma Stratejileri: Sosyal Medya Fenomenliği, Coinler ve Al-Sat

“ Zaten toplumumuzda var olan hâliyle bir dayanışma anlayışı sürmekle birlikte herkes aynı durumda olduğu için kimsenin kimseye bir faydası da dokunamıyor aslında. Geçim stratejisi olarak da “parayı bulmak” için daha önce başvurulmamış illegal denilebilecek yöntemlere bir yönelme var. Bu kumar, şans oyunları vs olmakla birlikte eldeki son parayla kripto para veya döviz alma gibi yine aslında bir çeşit kumar olan yöntemlere yönelim artmış durumda.

Umud-Sen

Ziyaret edilen mahallelerin bir kısmında eğitimden daha erken yaşlarda kopuluyor ve erkek çocukları çalışma hayatı, kız çocukları ise evlilikle hızlı bir şekilde buluşuyor, bazı mahallelerde üniversiteli işsizliği çok belirgin bir sorundu. Örneğin, Küçükçekmece'de ve Fatih'te yapılan saha çalışmasında pek çok üniversite mezunu işsiz genç ile karşılaşılıp kriz deneyimleri dinlenebilmişken, Bağcılar'da, Güvercintepe'de veya Sultangazi'de karşılaşılan gençlerin en fazla liseye kadar eğitim hayatında kalabildiği görüldü. Gençler arasında farklılaşmalar olsa da eğitimin hemen hemen hepsi için anlamını yitirmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Üniversite eğitiminin insani standartlarda bir yaşam sunmadığı, hatta bir “vakit kaybı” olduğu gençler arasında çok yaygın bir kanıydı. Üniversite mezunu gençler eğitimlerinin kendilerine sunmadığı istihdam fırsatlarından yakınıp krizde daha güvencesiz ve eğitim aldıkları alanın dışında çalışmaya razı geldiklerini ifade ettiler. Üniversite okumayı ve hatta “bildiğimiz anlamda” bir işe girmeyi ücret politikaları ve çalışma koşulları sebebiyle “mantıklı” bulmayan pek çok genç ise “kolay” para kazanmanın yollarını aradıklarını anlattılar:

“ Abla ben istemiyorum ya. Ben istemiyorum sabah karanlıkta evden çıkayım, akşam karanlıkta eve gireyim. Bana verecekleri para belli. Ben böyle rezil bir hayat yaşamak istemiyorum. Böyle de rezil yaşıyoruz ama en azından her şey benim elimde. Al-sat yapıyorum, elime kar kalıyor, o da bana verecekleri asgari ücrete yakın bir şey oluyor. Ayda bir kez satarsam böyle bitti gitti işte. Zaten parasızız, bari hayatım bana kalsın.

21, Sultangazi

“ Tik-Tok'tayım işte. Abone sayımı baya bir yükselttim. Daha öyle bir şey kazandığım yok ama tanıdıklarım var oradan, yayın açıyorlar başış alıyorlar falan. O yolda ilerliyorum ben de baya bir. Adam YouTube yayınından vuruyor ya da Instagram'da reklam alıyor. Bunların kazandığı parayı en iyi okulu okusan kazanamazsın. Ben de fenomen olma yolundayım işte, mahalleden arkadaşlarla çekiyoruz bir şeyler.

19, Güvercintepe

“ Kolay para kazanayım derken daha da dibe battığım oldu tabii. Bu coinlere, iddiaya falan çok sardım. Borç aldım bu işlere girdim. İyice borca battım. Böyle çok arkadaşım var. Asgari ücretle sürünmekten iyidir. Deniyoruz.

23, Bağcılar

“ Kolay para kazanmayı bulmuş gençlerimiz var. Mum işi yapanlar iyi kazanıyor, tanıyorum. Sosyal medya işi, abone sayısını yükseltme sonra da kazanç elde etme merakı var. Çok para kazanıyorlar mı? Yok. Ama buna çok merakları var.

Cemevi Yetkilisi, Gaziosmanpaşa

En iyi ihtimalle asgari ücret karşılığında çalışabileceklerini ve böyle bir işin çalışma koşullarının hayatı kendileri için çok fazla zorlaştıracağını düşünen, işgücü piyasasında edinecekleri yere dair umudu olmayan, eğitimin de kendilerine bir şey vaat etmediğini gören gençler için kolay para kazanmanın yollarını aramak, bazen bulmak bazense bulamamak, bu yolda borca batıp çıkmak asgari ücretli çalışan olmaktan çok daha iyi bir seçenek olarak görülüyor. Kriz döneminde hızla artan fiyatlar ve iniş-çıkışlar böylesi "oyunlar" oynamak için oldukça elverişli bir ortam sunuyor. İşgücü piyasasının vaatlerinin krizle birlikte daha da budanması gençler için istihdamın anlamını dönüştürmüş gibi duruyor.

Öğrenci Dayanışması: Paylaşım Bilgisayarlar ve Hijyenik Pedler

Üniversite öğrencisi gençler arasında en yaygın dayanışma ilişkisi bilgisayar ve hijyenik ped paylaşımında görülüyor. Ödev ve projelerin tamamının herkesin bir bilgisayarı olduğu varsayımından hareketle verildiği fakat özellikle Anadolu'dan İstanbul'a okumak için gelen gençlerin bilgisayar sahipliğinin oldukça düşük olduğu yapılan görüşmelerde sık sık dile getirildi. Bilgisayar bulmanın büyük bir öğrencilik krizi olduğu, ödevlerin ödünç bilgisayarlarla/laptoplarla yapıldığı pek çok genç tarafından dile getirildi:

“*Pandemide zaten online dersler falan derken baya bir zorlandık. Ama pandemiyle ilgili değilmiş yani, herkesin bilgisayarı varmış gibiymiş eğitim sistemi. Bilgisayar bulup da o ödevleri yapmak baya bir kriz oldu ilk zamanlar.*

18, *Avclar*

Genç kadınlar arasında hijyenik ped paylaşımının da krizde önem kazandığı pek çok görüşmede ortaya çıktı. Görüşülen kadın öğrencilerin tek stok yaptığı ürün hijyenik peddi ve artan fiyatlarla birlikte pede erişimin önemli bir sorun hâline geldiği, öğrenci yurtları içerisinde ve okulda kadınlar arası ped paylaşımının anlamını dönüştüğünü anlatıldı:

“*Daha önce de kadınlar arasında ped paylaşımı hep olurdu, siz de bilirsiniz. Bu değişik bir şey değil. Ama artık bunun önemi değişti. Biri benden ped istediğinde hiç parası yoktur, alamamıştır diye düşünmezdim. Aklıma gelmezdi bu.*

21, *Beyoğlu*

Türkiye Aile Planlaması Vakfı (TAPV) regl yoksulluğunun krizden önce de ciddi bir toplumsal cinsiyet eşitliği problemi olduğunu fakat krizle birlikte bunun derinleşip yaygınlaştığını, buna karşın özellikle üniversitelerde son dönemde ped dayanışmalarının kurulduğunu söylüyor:

“*Bazı üniversitelerde kadın öğrencilerin aralarında dayanışma kurup ped alıp tuvaletlerde kamusal-laştırdığını duyuyoruz. Menstrüal dönemde kullanılan hijyen ürünlerinden alınan vergiler sebebiyle bu ürünleri kolaylıkla alamayan kişiler regl dönemlerinde okula gidememekte, gündelik işleri için dışarıya çıkamamaktadır. Örneğin, bir kadın ped bulamadığında bebeğinin bezini kendisi için kullandığını, yıkayıp tekrar kullanmaya çalıştığını belirtmişti. Regl döneminde hijyen sağlanmazsa enfeksiyon riski artmaktadır. Enfeksiyonun önüne geçilmediği durumlarda infertiliteye varacak kalıcı ve ciddi sağlık sorunları oluşabilmektedir. Hijyen ürünlerine erişmek bir lüks değil temel ihtiyaçtır.*

Kontör Yüklenmediği İçin Kapanan Telefonlar ve “Dışarı” Olarak İnternet

Görüşülen NEET gençlerin tamamı kriz döneminde en fazla zorlandıkları masraf kalemlerinin başında kontör ve internet paketlerinin geldiğini belirtti. Telefon kontörü ve internet paketi gençlerin yalnızca kendileri için yaptığı neredeyse tek harcamaydı fakat bunu karşılamının son bir yıl içerisinde giderek zorlaştığı dile getirildi. Bu nedenle, görüşülen gençlerin hemen hemen hepsi son bir yıl içerisinde kontör yükleyemedikleri için hatlarının kapanma aşamasına geldiğini anlattı. İnternete erişim pandemiden bu yana doğrudan eğitime erişimi de etkiliyor:

“ Bir keresinde ders olmuştı, telefonumdan bağlanmam gerekiyordu fakat internetim yoktu. Çok fazla internet fiyatları telefonda. Onun için derste yok yazıldım ve çok üzdü beni bu. Derse katılmak da çok istemiştim. Yok yazıldım mesela. Hoca da tolerans sağlamadı, yok yazdı.

Erkek (21)

“ Okuldaki olaylar da sınıf grubundan konuşuluyor. Verilecek ödevler, hocaların istekleri. Onlar için ayrı ayrı grup oluyor. Her ders için. O yüzden internet her dakika için bana lazım oluyor. Ödevlerim için de o şekilde. Şimdi yurdun internetinden internete giriyorum. Gelecek ay da zaten kendi internetim yenilenecek. Onu bekliyorum hani.

Erkek (20)

Telefon ve internet hem pandemide hem de ekonomik kriz koşullarında evin ve mahallenin dışına taşmanın yegâne yolu olarak tanımlanıyordu. Görüşülen bir cami derneği mensubu internetin özellikle NEET gençler için tek gündelik “meşgale” olduğunu, ücretsiz internet kullanmak için gençlerin meydanlarda biriktiğini ve bunun ekonomik krize dair son derece sarsıcı bir tablo çizdiğini şöyle aktardı:

“ Gençlerdeki boşluğu görüyorum, serkeşliği görüyorum. Günübirlik yaşıyorlar, günü geçirmeye çalışıyorlar. Her şeye açık oluyorlar böylece. İBB Wifi kullanmak için sokak başlarında, meydanlarda toplanıyor gençlerimiz. Oyalandıkları tek şey bu. İBB'nin bunu sağlamış olması çok güzel ama bu gençlerin ne kadar kendilerini bıraktığını gösteriyor. Vazgeçmişler artık.

Bağcılar

Görüşülen gençler arasında İstanbul'a üniversite eğitimi için gelenler ise kontör yükleyememekten dolayı aileleriyle iletişim kurmakta zorlandıklarını anlattılar:

“ Ben genelde ailemden uzak olduğum için çoğu zaman dakika sorunu çekiyorum. İnternet değil de, paketlerimdeki dakikalar yetmiyor.

Kadın (19)

Bir Çay İçip Üç Saat Oturanlar: Kafelerde Ders Çalışmak

Lise ve üniversite öğrencisi gençler için para harcamaya gerek kalmadan ders çalışılabilecek ve vakit geçirilebilecek mekânların olmaması özellikle kriz döneminde öğrencilik deneyimini büyük ölçüde belirliyor. Gençler pandemiden bu yana dışarıda vakit geçirmenin hem zorlaşması hem maliyetinin artması sebebiyle sosyalleşmek ve ders çalışmak için hareket edemediklerini pek çok kez dile getirdiler. Hem internete erişimin olduğu hem de evin kaosundan uzak bir ders çalışma mekânı bulamadıkları için gençler genellikle kafelerde vakit geçirdiklerini aktardılar. Bu durumda genellikle yemek yemediklerini, hatta “bir çay içip üç saat oturan” biri olarak göründükleri için kafe çalışanları tarafından yadırgandıklarını anlattılar:

“ Ben üniversiteye hazırlanıyorum. Dershaneye falan gitmiyoruz tabii ki, kendimiz çalışmaya çalışıyoruz olduğu kadar. Evin içinde annem bir yandan, kardeşlerim bir yandan... Gidiyorum en yakın kafeye, alıyorum bir çay, belki akşama kadar oradan çıkıyorum. Garson bakıyor bazen kalk der gibi. Ne yapayım? Bizim buralarda öyle gidip çalışayım diyebileceğin bir yer yok. Pandemide zaten hepsi kapalıydı. Evden çok uzaklaşmamak için merkeze kadar inmiyorum. Zaten fiyatlar almış başını gitmiş, oturabileceğim yerler belli.

18, Fatih

7. Krizde Çocuk Olmak

Evdeki Krize Tanıklık Etmek, “Yok”tan Anlar Olmak, Tasarrufu Öğrenmek

Krizde evin en sıcak gündemi zamlar, enflasyon ve kriz olunca çocuklar da krizle tanışmış durumda. Görüşülen annelerin anlattığı üzere, ebeveynler arasında geçen kriz sohbetlerine, hatta geçim derdiyle yükselen tansiyona çocuklar genellikle sessizce tanıklık ediyor. Her ne kadar kriz gündemine, her şeyin pahalılaşmasına, geçim derdinin sıkıştırmasına yabancı olmasalar da çocuklara “yok”u anlatmak kriz döneminde de çok zor. Tam da bu nedenle, görüşülen pek çok kişi artık alışverişe çocuklarla gidilmediğini, çocukların ihtiyaçlarını karşılayamamanın ailelerin krizdeki en büyük handikabı olduğunu aktardı:

“Çocuklarımla daha önce markete giderdim. Artık çocuklarımı götüremiyorum. Onlarsız gidiyorum ya da onlinedan 100 liraya, 30 liraya gibi indirimleri yakalıyorum. Şu anın en büyük sorunu çocuklara sürekli hayır demek zorunda kalmak.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli — ”

Görüşülen **her üç ev kadınından biri** son 6 ay içerisinde bir geçim stratejisi olarak çocuklara oyuncak almayı bıraktığını belirtti. Krizle birlikte çocukların da görelî yoksunluğunun arttığı, daha önce erişebildikleri pek çok şeye (başta oyuncak, sosyalleşme ve “abur cubur” olmak üzere) artık çok daha sınırlı bir şekilde eriştikleri veya erişemedikleri görüldü:

“Eşim çocuk bir şey isteyince kesinlikle alınacak diyen bir karakterdi ama artık diyemiyor. Biz alamıyoruz, esnaf satamıyor. Kriz değil çöküş bu.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultangazi — ”

Bir yandan çocukların ihtiyaçlarına cevap verememek ailelerde yara bırakırken, diğer yandan evdeki kriz ve pahalılık gündemine fazlasıyla maruz kalan çocukların giderek “yoktan anlar” olmaları pek çok anne tarafından çok net bir şekilde gözlemlenmişti:

“17 yaşında gencecik oğlum... Ekmek arası yapıp okula götürüyor. Sırf bize yük olmamak için. Kızım desen kitap almak istiyor ama ben yeterli alamıyorum, okul harçlığını biriktiriyor onunla almaya çalışıyor. Diğer kızım Miray 4 yaşında. Işıkları kapatıyor, fatura çok geliyor. Çok kötüyüm yani, kendimi tutamıyorum artık.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli — ”

“Çocuklar bile hesap yapmaya başladı. Yaşanıyor bunlar. Geçmişte rahat aldığımız bir şeyi şu an almakta tereddüt ediyoruz. Daha önce çocuklarla ayda bir kez gittiğimiz bir yere artık gidemiyoruz. Birkaç sene önce sekizinci sınıftaki kızıma telefon alabilmişim ama şimdi sekizinci sınıfa gelen oğluma bir telefon alamıyorum. Kriz çok hissedilir boyutlarda var ve işin kötüsü çocuklar da bunun farkında. Çocuklarımız hesap yapmaya başladı.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultangazi — ”

Yaşı görece büyük olan çocukların evdeki kriz gündemine çok daha hızlı adapte olduğu ve ihtiyaçlarını dillendirmekten kaçınmaya başladığı görüldü. Çocukluğun en belirleyici özelliklerinden biri olan “yoktan anlamama” hâlinin giderek suskunlaşmaya, hesap kitap yapmaya, yetişkinliğe has alışkanlıklar geliştirmeye ve aslında çocukluktan uzaklaşmaya yol açtığı anneler tarafından çok sarsıcı bir şekilde anlatıldı:

“Kendim için kıyafet, ayakkabı almayı erteliyorum her seferinde zaten. Hiç almıyorum. Çocuklarımı öncelemeye çalışıyorum. Küçük kızım kreşe gidip gelirken hastalandı, üşüdü, mecburen kar montu aldım. Büyük çocuklar durumu idrak ettiği için idare ediyorlar. Üşümüyorum deyip küçülen kıyafetle gitmek istiyor büyük oğlum. Yazlık ayakkabıyla okula gidiyor hâlâ okula ama ses etmiyor mesela. Alamadım.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultangazi — ”

Okul Harçlığı ve Okul Gıdası: “Derse Aç Girmek”

“Krizi okula yolladığımız öğrencilere yemek yemesi için verdiğimiz parayı yol parası yaptıklarında görüyoruz.

Mor Çatı — ”

Kantincilerle yapılan görüşmelerde öğrencilerin önceki dönemlere göre kantine daha az gelmeye başladığı net bir şekilde görülmüyordu. Pek çok öğrencinin evden beslenme getirdiği, bazı öğrencilerin bundan da yoksun olduğu aktarıldı. Krizde derse aç girmenin oldukça yaygınlaştığı, bunun da çocukların okulla ilişkisini büyük ölçüde belirlediği anlatıldı. Okul harçlığı hane ekonomilerinin sıkışmasıyla yaygın bir şekilde ilk gözden çıkartılan ihtiyaçlar arasında olsa da okula evden beslenme getirmek de buna paralel olarak artıyor. Çocuklar kriz döneminde nakit paraya daha az erişiyor, dolayısıyla tercih hakları daha çok sınırlanıyor. Evden beslenme getirilmesi çocuklar arasındaki eşitsizlikleri belirginleştiriyor. Bu durum sadece ekonomik yoksulluktan değil annelerin zaman yoksulluğunu da farklı düzeylerde yaşamamasından kaynaklanabiliyor.

Okulda Dayanışma ve Hırsızlık

Kantincilerle yapılan görüşmelerde öğrencilerin kendi aralarında gıda paylaşımında bulunduğu anlatıldı. Diğer yandan, pek çok kantinci bu yıl okul müdürleri tarafından okul aile birliklerinin belirlediği öğrencilere kantinlerden ücretsiz yiyecek verilmesinin talep edildiğini dile getirdi. Bu karar pandemiyle üst üste binen kriz koşullarında derse aç giren ve okula harçlıksız gelen öğrencilerin belirgin bir şekilde artmasına binaen alınmış ve kantinciler bu dayanışmayı önemli buluyor. Ancak, krizin bedelini neden kendilerinin ödediğini de sorunsallaştırıyorlar. Ayrıca, krizde dayanışmayla birlikte hırsızlığın da arttığı görülüyor. Kantinciler özellikle lise çağındaki öğrenciler arasında hem para hem gıda hırsızlığının arttığını gözlemliyorlar.

Herkes İşteyken Evde Yalnız Kalan Küçük Çocuklar

Görünen o ki, erişilebilir bakım hizmetlerinin sınırlılığı kriz döneminde kadınları alternatifsiz bıraktı ve her iki ebeveyn de işteyken evde yalnız kalan küçük çocuklar bu dönemde belirgin bir şekilde arttı:

“Çocuğunu bırakacak yeri olmayan kadınlar öyle uzağa işe gidemiyor. Düzenli bir işe giremiyor. Ama bir şekilde para da kazanması lazım. O yüzden merdiven siliyorlar genellikle. Mahalle içerisinde oldukları için de çocukları Allah'a emanet ediyorlar. Çocuklar evde yalnız kalıyor. Kadınlar buna mecbur kaldı.

SEDEP Personeli, Pendik

“Günlük ya da saatlik olarak tekstilde çalışan kadınlar çok fazla. Küçük çocukları evde yalnız bırakmak zorunda kalıyorlar. Ziyarete gidiyoruz bir eve mesela, beş yaşında çocuk açıyor sana kapıyı. Annen nerede diyoruz, apartmanın altındaki konfeksiyonda oluyor kadın mesela. Buna çok fazla rastlıyorum son zamanlarda.

SEDEP Personeli, Sultangazi

Bu durum bir ekonomik zorunluluktan kaynaklansa da çocukları korumasız bıraktığı apaçık ortada. Öyle ki, görüşülen muhtarlardan birkaçı bu yıl içerisinde evde yalnız kalan küçük çocukların oyun oynarken evi yakması gibi olaylar yaşandığını aktardı. Özellikle kriz koşullarında, geçim derdinin pek çok alternatifi aşındırdığı dönemlerde erişilebilir bakım hizmetlerinin olmamasının hem toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından hem de çocuk hakları bakımından ağır sonuçlar doğurduğu görülüyor.

Anneleriyle Birlikte İşe Giden Çocuklar

Kadınların erişilebilir bakım hizmetlerinin yetersizliği sebebiyle işe giderken çocuklarını yanlarında götürmesi krizden önce de yaygın bir stratejiydi. Özellikle ev işçisi kadınların çocuklarıyla birlikte işe gitmesi neredeyse kanıksanmış bir durumdu. Ancak, krizde bunun hem daha da yaygınlaşarak görünür hâle geldiği hem de büyük bir alternatifsizlik olarak yaşandığı görülüyor. Kadınlar açlık düzeyine inen geçim derdiyle buldukları en güvencesiz işe tutunurken çocuklara ne olacağını belirleyen tek faktör işverenin "toleransı" oluyor:

“Çalışan kadınlar burada genelde ama kayıt dışı çalışıyorlar, günübirlik çalışıyorlar ya da. Çocukları bırakacak yer yok, beraberlerinde götürüyorlar. Tekstilde çalışan kadınlar daha rahat çünkü orada atölye sahibi abiler esneklik sağlıyor. Temizliğe giden kadınlar da rahatça götürüyor ama bazen ev sahipleri çocuksuz gel diyor. O zaman sıkıntı.

Cemevi Yetkilisi, Bahçelievler

Çocukların krizi nasıl yaşadığı kadınların kriz deneyimleriyle doğrudan ilişkili. Kadınların güvencesizliği, alternatifsizliği, sıkışmışlığı ve ürettikleri baş etme stratejileri krizde çocuk olma hâlini büyük oranda belirliyor:

“Dört çocuğu var kadının. Eşi hayırsızın teki. O çekekli arabayla 45 yaşında bir kadın tek başına kâğıt topluyor yağmurda çamurda evine bakmak için. Ufak çocuğu da yanında, sırtında geziyor. Kadın bir o yolu bulabilmiş. Evine baksan evi ev değil, yıkık dökük. Ama yaşıyor mu? Yaşıyor.

Cemevi Yetkilisi, Güvercintepe

Okul Terki, Çalışan veya Mahallede Sıkışan Çocuklar

Görüşülen ev kadınlarının %16'sı son bir yıl içerisinde ekonomik sebeplerle çocuklarını okuldan alıp işe vermek zorunda kaldığını belirtti. Yapılan saha ziyaretlerinde de okul terkinin bir yıl içerisinde çok belirginleşen bir sorun olduğu, çocukların çalışarak ailelerine destek olma eğiliminin daha da arttığı görüldü. TÜSİAD ve Eğitim Reformu Girişimi'nin (ERG) yürüttüğü "Covid-19 Etkisinde Türkiye'de Eğitim" araştırmasında ve Derin Yoksulluk Ağı'nın "Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve İnsan Hakları" raporunda da pandeminin bilhassa dar gelirli hanelerde okul terkini arttırdığı ortaya konmuştu. Derin Yoksulluk Ağı'nın hane temelli araştırmasına katılan hanelerdeki çocukların %58'i uzaktan eğitime erişememişti ve çocukların %11'i bir sonraki yıl okula devam etmeyeceğini belirtmişti. Mahallelerde yapılan görüşmelerde de okul terki en akut sorunlar arasındaydı ve pandemiyle üst üste binen ekonomik kriz bu sorunu arttırmış gibiydi:

“ Mahallede gençler işsiz, kadınlar eve iş alır, çocuklar çalışır. Tekstil atölyeleri, marangozlar, oto tamir yerleri çocuk kaynıyor. Bu pandemiden sonra iyice arttı. Hele bu yıl.

Sultangazi, Muhtar

“ Konfeksiyonlarda çocuklar çalışıyor, akrabaların sahibi olduğu atölyeler bunlar. Evin bir arka sokağında amcasının yanına gidiyor diyor anne mesela. Konfeksiyonda çalışıyorlar baba oğul. Çocuk okulu bırakmış pandemiden sonra. Maksimum beş senedir İstanbul'da olan, buraya memleketten gelen, gelip burada ailece çalışıp geçinmeye çalışan aileler. Buna son zamanlarda çok fazla rastlıyorum.

SEDEP Personeli, Arnavutköy

Çocukların okuldan kopması ya çalışma hayatına itilmek ya da mahallede veya ev içerisine sıkışmış bir çocukluk yaşamak ile sonuçlanıyor. Okulu bırakan çocukların tekstil, matbaa ve oto tamir başta olmak üzere zor iş kollarında çalışmaya başlaması ile mahallelerdeki çocuk görünürliğünün de azaldığı söyleniyor:

“ Çocukların çoğu da artık çalışıyor. Eskiden sokakta çoluk çocuk vardı hep. Büyük, küçük, çocuk demeden aileler çalışıyor artık her beraber. Okuldan çıktığı gibi çiçek satmaya giden çocuklar var burada. Okulu genelde bıraktılar pandemiden sonra.

Muhtar, Çekmeköy

“ Yabancı çok var mahallemizde. Göçmenleri ağırlyoruz yemeklerimizde, dualarımızda. Mahalleye ikramda bulunuyoruz. Burada yoksul çok. Küçük çocuklar hep tekstilde çalışıyor. Okul falan zaten yok. Şöyle bir gezin mahalleyi, benim anlatmama bile gerek yok. Apartmanların altlarında görürsünüz çocukları makine başında. Okul vaktinde oradadırlar. Tabii ki bazı ailelerde bu vardı ama bu kadar da görmemiştim.

Cami Derneği Mensubu, Küçükçekmece

Kriz döneminde okuldan kopmadan ortalama bir çocukluk hayatı sürdürebilenler için ise eve ve mahalleye sıkışmış olmak, oyun ve sosyalleşme imkânlarından yoksun kalmak sıradanlaştı:

“ Çocukların başka bir alanı kalmadı. Cemevinde mısır patlatıyorum, projeksiyonla çizgi film açıyorum. Makarna partisi yapıyoruz, makarna salatası. Onlar için başka bir dünya oluyor. Ders çalışmak isteyen geliyor, internet kullanmak isteyen. Doğum gününü kutlamak isteyenlere açıyoruz yerimizi. Pandemide kendi evimden kablo çektim buraya internete girsin çoluk çocuk diye.

Cemevi Yetkilisi, Sultangazi

Kreşten Alınıp Büyükanneye Verilen Çocuklar

SEDEP personellerinin %59'u son 6 ay içerisinde kreşten alınıp anneye/babaanne bakımına verilen çocuklara daha sık rastladığını belirtti. Bu, krizde sıkışan hane bütçesini biraz olsun genişletmek için kreş parasını hane içine aktarmak üzere başvuru yapılan yaygın bir geçim stratejisi olarak yapılan saha araştırmasında da ortaya çıktı. Görüşülen anneye ve babaannelerin bir kısmı pandemi ve kriz koşulları olmasaydı çocukların kreşe gideceğini

söylerken bir kısmı da kreş ücretlerinin her koşulda dar geliri hanelerin kaldıramayacağı bir yük olduğunu dile getirdi. Gelişimsel açıdan son derece kritik olan okul öncesi çağı belki büyük bir şefkat ve ihtimam içerisinde fakat nitelikli okul öncesi oyun ve eğitim fırsatlarından, arkadaşlıktan ve akrabalarından yoksun bir şekilde evin içerisinde geçiren çocuklar çocukluğu gerçek bir alternatifsizlik olarak yaşıyorlar. Diğer yandan, krizin annee ve babaannelerin bakım yükünü arttırdığı, büyükannelerin açığa çıkan bakım krizini ekonomik krizle birlikte omuzladığı apaçık görülüyor. Ayrıca, SEDEP personellerinin %39'u son 6 ay içerisinde çocukların okul servisinin iptal edildiğini daha sık gözlemlediğini söylüyor. Her iki ebeveynin de çalıştığı durumlarda çocukların okula taşınması da büyükannelerin sorumluluğunda oluyor.

8. İşgücüne İtilenler ve Güvencesizler

Ev Kadınları, Gençler, Yaşlılar

Araştırma süresince krizin daha önce işgücü piyasasında olmayan pek çok kişiyi oldukça hazırlıksız bir şekilde iş arama süreçlerine ve istihdama ittiği görüldü. SEDEP personellerinin %61'i son 6 ay içerisinde daha önce çalışmayan hane üyelerinin çalışmaya veya iş aramaya başladığı evlere daha fazla girmeye başladıklarını belirtti. Ev kadınları, gençler ve yaşlılar kitlesel bir şekilde işgücü piyasasında güvencesizliğe itilirken Romanlar, engelliler, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimi sebebiyle işgücü piyasasında eşit fırsatlara erişemeyenlerin büyük oranda dışarıda kaldığı, İstanbul'da yaşayan Kürtlerin ve göçmenlerin ise en kötü işlere sıkıştığı çok net bir şekilde ortaya çıktı.

Zorunlu Ev Kadınlığından Zorunlu İşgücüne: Bakım Yükü, Güvencesiz Çalışma ve Zaman Yoksulluğu

“2020 rakamlarına göre Türkiye'de 15-29 yaş nüfusun %29'u ne istihdamda ne de eğitimde yer alıyor, erkek nüfusta bu oran %18 ama kadın nüfusta %40. Eğitim ve istihdam açısından en kırılgan grup genç kadınlar. İnsan düşünmeden edemiyor, bu genç kadınlar nasıl bir hayat sürüyor? Geçimini nasıl sağlıyor? Kadınları güçlendirmeden ekonomik büyümeden ve toplumsal kalkınmadan söz etmek mümkün değil. Çalışma yaşındaki kadınların yalnızca %33'ü işgücüne katılıyor.

Prof. Aslıhan Aykaç Yanardağ

Krizin daha önce hiç çalışma deneyimi olmamış kadınları işgücü piyasasına ittiği, kadınların işgücü piyasasıyla kurdukları ilişkinin ekonomik güçlenmeden ziyade güvencesiz, esnek ve ev eksenli çalışma, emek sömürüsü ve zaman yoksulluğu olarak deneyimlendiği görüldü. Görüşülen her beş ev kadından biri son 6 ay içerisinde eve parça başı iş aldığı veya günübirlik işlere gittiğini belirtti. Eğitimden erken kopmuş, erken yaşta evlenmiş, hiç ücretli çalışma deneyimi olmamış veya liseden/üniversiteden mezun olur olmaz evlenmiş, anne olmuş ve yaşamının büyük bir kısmını işgücü piyasasının dışında geçirmiş kadınlar için iş arama süreçleri de çalışma deneyimi de oldukça zorlayıcı geçiyor:

“Mahallede normalde çalışmayan ev hanımları bu dönemde iş aramaya başladılar. Bunlar öyle ilkokul mezunu falan da değil. Lisans, ön lisans, lise mezunu kadınlar. Baya bir iş aradılar. Daha önce hiç çalışmamışlar, mezun olup evlenmişler. Muhasebe bitirmiş mesela ama 10 senedir ev hanımı. Yaşı 30 olan da var, 50 olan da. Bu kadınlar son bir yılda buraya gelip iş istemeye başladı. Hiç çalışmadım diyor. Senin mezun olduğun dönemki muhasebe bilgisiyle hiç çalışmamışken bugün iş bulman mümkün mü? Kadıncağzı gidiyor tezgâhta çalışmaya razı geliyor. O da en iyi ihtimal. 20 yıllık ev hanımını nereye koyarsın?”

Cemevi Yetkilisi, Bahçelievler

Kadınlar erişilebilir bakım hizmetlerinin yetersiz olduğu koşullarda işgücüne itildiklerinde önlerine çıkan en büyük bariyer bakım emeği yükü oluyor. Gündelik temizlik işi ve tekstil gibi esnek iş alanları kadınların çocuklarını beraberinde getirmelerine yer yer imkân tanırken, genellikle kadınlar çocuklarını bırakacakları bir yer bulamadıkları için ev eksenli veya vardiyalı çalışmaya yöneliyor:

Fotoğraf: Taşkın Mişe

“ Eskiden yoğunluklu olarak erkekler başvuruda bulunurken şimdi daha fazla kadının iş arayışında olduğunu görüyoruz. Özellikle tek kişinin çalıştığı çocuklu hanelerde kadınların çalışmak zorunda hissettiği ama nereden başlayacağını da bilemediği bir durum var. Çocuğu okula gitse bile okula getirip götürerek birinin olmaması bile büyük sorun. Normal firmaların çalışma saatleri buna imkân tanımıyor. Çocuğu okula kim götürcek? Bu baya bir kriz oluyor kadınlar için. Eskiden vardiyalı çalışmayı özellikle istemezdi hiçbir kadın. Şimdi diyor ki özellikle vardiyalı olsun, akşam gideyim, eşim eve gelsin çocuğa bakabilsin. Bunlar yeni şeyler.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Bağcılar — ”

“ Cemevimizde 25 kişilik kadın kollarımız var. Geçen toplantıya 12 kişi gelmedi. Neredeydiniz dedik, eve iş aldık dediler. Fermuar işi, boncuk işi aldık dediler.

Cemevi Yetkilisi, Bahçelievler — ”

“ Kadınlar genellikle evde. Gitsen hepsini evde bulursun yani. Günübirlik işler çok fazla yok burada. Temizliğe gidebilecekleri yerler çok uzak, çocukları var, götüremiyorlar. Eve iş alırlar o yüzden. Ufak ufak bir şeyler yapıyorlar, ellerinde görürsünüz sürekli. Toplaşıp yaparlar bazen. Baksan hepsi evde ama evde çalışıyorlar işte.

Cemevi Yetkilisi, Gaziosmanpaşa — ”

“ Mahallede eve iş alan kadın çok fazla ama evde yemek yapıp satan da çok.

Kadın (48), Kâğıthane — ”

Görüşülen kadınlar ve kurumlar bu durumun oldukça yaygın olduğunu, bakım krizi çözülemeyince dümenin kısmi veya gece çalışmaya kırıldığını aktardı:

“ Gündüz gönüllü işi yapabilmek için geceleri tekstilde lazer kesimi yapıyordum. Gece gelenlerin hepsi kadındı. Eşi işten geliyor, çocuğunu bırakıyor eşine ve gece işe geliyor. Sabah işten geliyor, çocuğunu okula, kocasını işe yolluyor, yatıyor dinleniyor, gece yine işe geliyor. Bunu görünce anlıyorsun, sosyal yardımlar asla yeterli değil. Hele ki bu dönemde.

Mahalli yardım kuruluşu gönüllüsü, Bağcılar — ”

“ Kadınlar akşam tekstile gidiyor. Adam eve geliyor işten, çocuğu o devralıyor, kadın tekstile geçiyor.

Mahalli yardım kuruluşu gönüllüsü, Sultangazi — ”

“ Tekstilde iplik temizleme, merdiven silme yapıyor kadınların çoğu. Saat dörde kadar gidiyor mesela, saatlik para alıyor, çocuğu okuldan alıp eve geliyor. Çocukları okuldan almak okula götürmek büyük sorun.

Mahalli yardım kuruluşu gönüllüsü, Bağcılar — ”

“ Çocuğunu bırakacak yeri olmayan kadınlar merdiven siliyor. Öğlene kadar yarım gün temizliğe gidiyor, çocuk okuldayken bitirip geliveriyor.

Mahalli yardım kuruluşu gönüllüsü, Küçükçekmece — ”

Kadınların işgücüne itilmesi ev içerisinde toplumsal cinsiyet temelli bir gerilime de sebep oluyor. Kadının daha önce tam zamanlı ev işçisi olduğu hane düzeninin kırıksanmış olması erkeklerde krizin kadınların hayatında açtığı bu yeni sayfaya dair tedirginlik yaratıyor:

“ Bu dönemde ilk defa çalışacak olan kadınlar çok fazla gelmeye başladı. Yanında eşleriyle geliyor kadınlar. Adam normalde çalışmasına izin vermiyor. Bu dönemde geçinmekte iyice zorlanmışlar, kadın çalışmak zorunda kalmış, bari birlikte çalışalım diyorlar. Aynı iş yerinde çalışmak istiyorlar. Tekstil oluyor genelde.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Sancaktepe — ”

“ Benim çalışmaya niyetim yoktu ama mecbur kalınca işe girmek zorunda kaldım. Üç aydır çalışıyorum. Eşim normalde istemezdi çalışmamı ama mecbur kaldı artık o da.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli — ”

Kadınların işgücü piyasasına atılma biçimi ve koşulları kadınlar için zaman yoksulluğunu derinleştiriyor. Krizin kadınların işgücü piyasasına katılımını arttırdığı rahatlıkla söylenebilir fakat bunun kadınların gündelik yaşamlarını nasıl sıkıştırdığını, iş yaşam çatışmasının

kadınların iyi oluş hâlleri üzerindeki muhtemel etkilerini anlamak için çok daha derinlikli çalışmalar yapmak gerekiyor. Pek çok kadın ilk iş deneyimini pandemi ve ekonomik kriz koşullarında yaşadı. Kadınlar güvencesiz, kayıt dışı, esnek ve düşük ücretli işlerde çalışırken çocuklara ne olacağını ise informel destek mekanizmaları belirledi. Örneğin, uygun fiyatlı çocuk bakım hizmeti sunan ve mahalle içerisinde yer alan sibyan mektepleri yaşanan bakım krizi karşısında kadınlar için bir tampon mekanizma olarak öne çıktı. Kadınların arzusu çocuklarının bu dönemi daha zengin bir ortamda geçirmesi olsa da sibyan mekteplerinin ekonomik erişilebilirliği kadınların tercihini belirleyen öncelikli faktör olarak duruyor.

Aile ve Geçim Baskısı Kısacasında Gençler: "Git Bir Yerden Başla, Eve Destek Ol."

Ev kadınlarının yanı sıra, krizde ilk iş deneyimini yaşayan gençlerin sayısı da oldukça yüksek. NEET gençler krizle birlikte ailelerin daha fazla "gözüne batmaya" başladı ve artan geçim derdiyle daha fazla genç sorumluluk hissederek işgücü piyasasına en güvencesiz işler de olsa girmeye çalıştı:

“Bana git ne olursa olsun bir işe gir artık dedi babam. Ben biraz daha vaktim olur diye düşünmüştüm. En azından bir yıl daha üniversiteye hazırlanırım, belki bir yer tutar falan. Ama zaten iyice yük hissediyorsun. Yani şu dönemde boşta olunca iyice göze batıyorsun. Ne iş olursa olsun bir yere gireyim ben de.

18, Fatih

“Bağcılar, Esenler, Güngören... Buralarda gençler aile baskısıyla ne iş olursa olsun, bir yerden başla diye itiyorlar. İş deneyimi olmayan gençler, ne yapacaklarını bilmeyen gençler. Vasıfsız oldukları için tekstil işi geliyor daha çok onları öneriyoruz ama istemiyorlar. Bazısı da istemeye istemeye gidiyor.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli,
Bağcılar

“En fazla lise mezunu gençler, mavi yakalı işler. Asgari ücretin ötesini göremeyecek olan gençler. İlk defa çalışmak zorunda kalmışlar. Ailelerine destek olmak istiyorlar. Ama zaten benim alacağım maksimum para buysa neden zor işte çalışayım diyorlar. Hiçbir şey vaat etmeyen ama kolay işi tercih etme eğilimindedirler çünkü zaten aile baskısıyla gelmişler.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Kartal

Kriz döneminde işgücüne itilen gençler yalnızca NEET gençler değil, öğrenciler de kısmı zamanlı veya vardiyalı işlere daha fazla yönelmeye başlamış görünüyor:

“Öğrenci olup part-time iş arayan gençler çok arttı. Bunlar genelde proje bazlı da çalışıyorlar. Böyle işler de arıyorlar. Bir iş çıkıyor ona uygun, arıyoruz mesela, üç ay Ankara'dayım, sonra İstanbul'a döneceğim diyorlar. Öğrenciyim diye vardiyalı iş isteyen de çok oluyor. Kimseye yük olmak istemiyor gençler.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Avcılar

İşgücü Piyasasının İstenmeyenleri: Çalışmak Zorunda Olan Emekliler ve Yaşlılar

Ziyaret edilen mahallelerin tamamında bir süredir çalışmayan veya emekli olan 65 yaş üstü kişilerin pandemi ve krizle birlikte işgücü piyasasına çekildiği görüldü. Yaşlı ebeveynlerinin çalışmak zorunda kalması gençlerin omzuna büyük bir suçluluk duygusu yüklerken, çalışmak zorunda kalan yaşlılar işverenler için niteliklerinden görece bağımsız bir şekilde "atıl" işgücü olarak görülüyor:

“Emekli olup çalışmak için gelen çok fazla olmaya başladı. Bir iki yıldır bu böyle. Bazısı lise mezunu ama meslek sahibi, üretim pozisyonlarında çalışmışlar mesela, makine kullanmayı biliyorlar vesaire. Ama bazısı da hiç normal bir işte çalışmamış zaten, emekliliği de yok ama ufak tefek işlerle bugüne kadar gelmiş. Evi kendinin ama pişirecek yemek bulamıyor. Asgari ücretle çalışsam diyor. Ofise başvuruya gelmeye dahi paraları olmayabiliyor. Ne iş olsa yaparım deseler de firmalar yaşlıları istihdam etmek istemiyor. Ne olursa olsun genç isteniyor mavi yakada. Yorulur sanıyorlar yaşlıları. Hâlbuki gençler daha kolay havlu atıyor.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Sancaktepe

“ Çoğu yerde üç vardiyalı çalışılıyor. Yaşlılar bu üretkenliğe uyum sağlayamaz diyorlar ama gençler daha kolay vazgeçiyor. Yaşlıları, emeklileri işe yönlendirirken çok zorlanıyoruz. Bu yıl çok fazla yaşlı emekli geliyor.

Bölgesel İstihdam Ofisi, Küçükçekmece ”

“ Fabrikalar gençleri görmek istiyor tabii ki. Çeviklik istiyor. Bizim gibiler çok tercih edilmiyor. Emekli maaşıyla şu dönemde kim geçinebilir?

Cami Derneği Mensubu, Küçükçekmece ”

Yüksek enflasyon sebebiyle emekli maaşlarının da eridiği, bu nedenle emekliliğin artık bir yandan çalışmadan sürdürülebilir olmadığı pek çok kez ortaya kondu:

“ Emekliler geliyor buraya, ek iş istiyor. Bir tanesi geldi bana ben güvenlik yapacağım diyor, temizlik işi yapacağım diyor. Memur emeklisiyim, 3200 lira maaş alıyorum, yetmiyor diyor. Temizlik işi istiyor memur emeklisi. Eskiden memur emeklileri böyle miydi ya? Şu 10 sene içerisinde emekli maaşları da eridi.

Cemevi Yetkilisi, Kadın, Küçükçekmece ”

Son bir yıl içerisinde işgücü piyasasına itilen emekliler vatandaşların bugün bir ekonomik kriz yaşadığına dair kanısını güçlendiriyor:

“ İnsanlar geçim için ek işler yapıyor, akşamları çalışıyor. Emekli olduğu hâlde çalışmak zorunda kalan çok kişi var. Üst komşum mesela, yazık günah ya. Kalp hastası emekli adam, gece bekçilik yapıyor-muş bir yerde. Durup dururken bunu yapar mı insan? Geçinebilse yapar mı?

Esnaf, Pendik ”

“ Camide, kahvehanelerde, dükkânda, orada burada yaşlılar konuşuyor. Duyuyoruz. Emekli zammı ne oldu, geçim zorluğu ne oldu, nasıl ek gelir toplarız? Emeklilik hep sorundu, hep zordu ama bu kadar hiç görmedim.

Muhtar ”

Yaşlılar krizle birlikte işgücü piyasasına girse de istihdama girmekte zorlanıyor. Bu durum yaşlı kadınlar için çok daha şiddetli yaşanıyor. Bölgesel İstihdam Ofisleri, muhtarlar, cemevleri ve cami dernekleri daha önce karşılaşmadıkları bir durum olarak son bir yıl içerisinde çok fazla yaşlı kadının iş bulma talebiyle kendilerine geldiğini ifade ettiler. Söz konusu kadınların daha önce iş deneyimi olmadığı, krizle birlikte sıkışan hane ekonomilerini rahatlatmak için iş arayışına düştükleri, genellikle temizlik/çay işi aradıkları fakat bulabildikleri herhangi bir işe kolayca razı geldikleri pek çok kişi tarafından dile getirildi.

“ Yaşlı açısından iki türlü kriz var. Birincisi şuan içinde yaşadığımız ekonomik kriz, ikincisi de salgınla gelen sosyal ve ekonomik kriz. Bizim kabaca gördüğümüz kadarıyla, her ikisi de yaşlı nüfusu etkiliyor. Bu insanlar sanılanın aksine hâlâ çalışan ve kendilerini çalışmak zorunda hisseden insanlar. Çünkü onlara sağlanan emeklilik vb. haklar çok iyi değil. Genellikle de düzensiz ve kayıtsız işlerde çalışıyorlar ve bu salgın sürecinde çalışma olanaklarını ilk kaybedenler de çeşitli şekillerde, çeşitli nedenlerle onlar oldu. Bu nedenlerden en önemlisi salgın başında yaşlıların hareket kabiliyetini/hareketliliklerini kısıtlayıcı, toplu taşıma kartlarının iptal edilmesi gibi önlemler oldu. Bu kartlar keyfi kullanımlar için değildi, çoğunlukla çalışmak zorunluluğuyla bu kartları kullanıyorlardı ve hareket hâlindeydiler. Türkiye’de yaşlıların ekonomik hayat içindeki yerine bakılınca, resmi rakamlara göre %27’si çalışıyor. Fakat iki önemli şey var: (1) Birincisi, çalışanların yüksek çoğunluğu erkek, dolayısıyla ciddi bir yaşlı kadın yoksulluğu sorunu var. (2) İkincisi, çalışıyorum diyen erkeklerin büyük kısmı kırsal kesimde, bu da zaten çoğunlukla mevsimlik işçilik demek, düzensiz iş demek, aile içi işletme demek. Bildiğimiz anlamda işlerde çalışabilen yaşlı sayısı çok az. Sonuç olarak; hem ekonomik kriz hem salgınla gelen sorunlar yaşlılıkta tanımladığımız yoksulluk ve yoksunluğu tırmandıran şeyler.

65+ Yaşlı Hakları Derneği ”

İşgücünün Dışında Kalanlar ve En Kötü İşlerde Çalışanlar

Kriz güvenceli istihdamın hayati rolünü bir kez daha ortaya koydu fakat çok daha katmanlı ayrımcılıklarla uzun yıllardır güvenceli istihdamın dışında kalan gruplar krizde de en korunmasız olanlardı. Romanlar günübirlik yaptıkları işleri pandemide yapamaz hâle geldi, pandemi koşullarının hafiflemesiyle yeniden geçim sahalalarına çıktılar. Ancak, kriz koşulları Romanların günübirlik yaptığı işlerin de altını oydu ve yükselen yaşam maliyeti karşısında hem günlük kazançları eridi hem alternatif geçim kaynaklarına ulaşma imkânları oldukça sınırlı kaldı. Engelliler, cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği sebebiyle sistematik bir şekilde istihdamın dışında bırakılan gruplar krizde de düzenli gelire çok az erişebildiler. Sosyal yardımlar bu gruplar için krizde tek tutamaç oldu fakat yetersizdi.

Mahallelerde görüşülen pek çok kişi Doğu illerinden İstanbul'a göçmüş, çok çocuklu ve kalabalık ailelerin krizden en çok etkilenenler arasında olduğunu ifade etti. Yapılan saha araştırmasında İstanbul'a göç etmiş ailelerin ve göçmenlerin işgücü piyasasından dışlanmadığı, aksine ucuz işgücü olarak kentte tutundukları görüldü. Bu ailelerde genellikle tek bir kişi düzenli gelir getirebiliyorken, birden fazla hane üyesi güvencesiz ve düzenli işlerde çalışmaya devam ediyor. Ancak, haneye tek düzenli geliri getirenlerin de maaşlarının erimesiyle bu ailelerin açlık sınırına yaklaştığı aktarıldı:

“ Mahallemizde kadınlar genellikle evdedir. Tekstilde çalışır gençlerimiz ya da kafe restoranlarda. Çok düşük maaşlar alırlar. Bir hanede sekiz kişi yaşar, iki kişi çalışır. Doğu'dan göç en aileler. Siirt'ten, Diyarbakır'dan. Bu iki kişiden biri düzgün bir iştedir, diğeri girer çıkar, sallantıdadır. Bu pandemiden sonra toparlayamadı kimse. Bir aileyi bir kişi geçindiriyorsa o da gitti.

Muhtar

Görüşülen Kürt kadınlar göçle birlikte İstanbul'a geldikten itibaren sürekliliği olmayan güvencesiz işlerde, mahallelerdeki konfeksiyon atölyelerinde ortacı, ilik-düğme açıcı, overlokçu, serici olarak çalışmaya başlamıştı. Her biri bakım sorumlulukları sebebiyle hayatlarının bir döneminde işgücü piyasasından çekilmişti. Kadınlar şu anda haftalık 500 lira ile 700 lira aralığında bir ücret karşılığında kayıt dışı çalıştıklarını ifade ettiler. Konfeksiyon atölyelerinin, inşaatların, katı atık depolarının ve diğer güvencesiz çalışma alanlarının büyük oranda Kürtler ve göçmenlerle dolu olduğu muhtarlar ve esnaf başta olmak üzere pek çok kişi tarafından dile getirildi. Bu durum Türkiye'nin işgücü piyasalarının krizi de aşan dinamikleri ve daha katmanlı ayrımcılıklarla ilişkili olsa da işgücü piyasasındaki ayrımcılığın krizde daha da derinleştiğini söylemek mümkün. Kriz koşullarında emekçilerin pazarlık güçlerinin azalması ve istihdam olanaklarının kısıtlılığı sebebiyle en kötü işlerin dahi yoksullar arasında bir rekabet konusu olduğu görüldü:

“ Tekstil konfeksiyonları çok fazla burada ama dışarıdan geliyorlar çalışmaya, mahalledekiler yararlanmıyor. Özbek, Afgan, Suriyeli çok. Orada yatıp kalkıyorlar. Bizim gençler oralarda çok istenmiyor, göçmen daha ucuza çalışıyor.

Esnaf, Bağcılar

9. Çalışan Yoksullar

“ Pandemi sürecinde sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar alanını da içeren ve hizmet alanların bu süreçlerden nasıl etkilendiğini araştırarak çalışmamızda, var olan dezavantajlı gruplara küçük esnafın, günlük gelir getiren işlerde çalışanların ve asgari ücretle geçinenlerin de artarak eklendiğini tespit etmiştik. Örneğin, berber ve kuaförler, dolmuş şoförleri, özel okullarda çalışan ve maaş alamayan öğretmenler de gelir yokluğu ya da yetersizliği nedeniyle sosyal yardım arayışına giren gruplara eklenmiştir. Merkezi hükümetin sosyal yardımları sadece sınırlı sayıda kesime hitap ettiği için kronik olarak yoksulluk içinde olanlar ve eklenen bu gruplar, yerel yönetimlerin sosyal yardım programlarına yoğun olarak başvurular.

Dr. Neşe Şahin Taşgın

Ziyaret edilen mahallelerin pek çoğunda pandemide işsizliğin, şu anda ise çalışan yoksulluğunun en sıcak sorun olduğu aktarıldı. Kriz döneminde herkesin ne iş bulursa ona tutunmaya çalıştığı fakat yine de yoksulluktan kurtulamadığı mahallelinin öne çıkan gözlemleri arasındaydı:

“ Mahallede boş gezen bulamazsın kızım. Kimin kapısını çalsan genciyle, kadınıyla, erkeğiyle iştedir. Ha, ona iş der misin bilmem. Ama yine de kimse geçinemiyor. Ben anlamadım bunu.

Cami Derneği Mensubu, Gaziosmanpaşa ”

“ Bize iş arama kaydı açtırmış mesela, işe yönlendirmek için arıyoruz, şu an çalışıyorum ben gününbirlik bir yerde diyor. Kayıt dışı bir şekilde çalışıyor, bir yandan da iş arıyor. Arkadaşım, akrabam önerdi günü geçiriyorum burada diyor. Akşam parasını alıyor, o iş orada bitiyor. Bize kayıtlı olup da şu anda zaten çalışıyor olmayan çok az kişi var.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Küçükçekmece ”

Mahallelerde birbirinin geçim derdine, çalışmakla bölünen hayatına şahitlik edenler arasında dayanışmayı da mümkün kılan bir empati duygusunun geliştiği görüldü. Örneğin, bakkallar var gücüyle çalışan fakat yine de yettiremeyen kişilerin veresiye talebini daha fazla tolere ediyor:

“ İki defterde toplamda 50 bin lira alacağım var. Çoğu bir seneyi geçti, devretti. Alamam daha, kenara koydum onu. Yeni deftere geçtim. Getirirse alacağım, yoğa alamayacağım. Getiremezse ne yapabilirim? Adamın 4 çocuğu var. Çalışıyor eşek gibi. Aldığı para 4000 lira maaş. Bu adam ne yap-sın daha?

Bakkal, Avcılar ”

“ Veresiye hep vardı. Mahallemizin vatandaşı, komşumuz. Veresiye vermek zorundayız. En çok veresiye yapanlardan biri karşıdaki, biri yandaki komşum. Adam gece gündüz çalışıyor, ne yapsın? Verecek parası olsa zaten verecek. Adam utancından bize selam veremiyor. Ha yarın gelse, ben yine veririm bu adama ürün. Ne yapayım?

Bakkal, Küçükçekmece ”

Çalışanların gündeminde ise maaşların düşüklüğü değil artan yaşam maliyeti ve yüksek enflasyon var:

“ Türkiye'de ekonomik krizden ziyade alım gücünün düştüğünü düşünüyorum. 2016'da personel olarak işe girdiğimde 1600 lira maaşım vardı, maaşımla 100 tane 5 litrelik yağ alabiliyordum. 2016 Kasım'da işe girdim, 2017 Ocak'tan itibaren zamlar başladı. Şimdi yeni asgari ücretle ben 40-45 tane 5 litre yağ alabiliyorum. 1600 lira maaşım varken aylık 500 lira ortodonti tedavime ödeyip, evin faturalarını ödeyip, cebime 300-400 lira harçlık koyuyordum, geri kalan parayla da 5 gram altın olarak yatırım yapıyordum.

Zincir Market Çalışanı, Erkek (26), Sultangazi ”

“ Personelken biraz borçla araba almışken şimdi mağaza sorumlusu olarak bırakın araba almayı, evimi geçindiremiyorum. Altı ay sonra evlenmeyi planlıyorum, neyi neye yettireceğimi şaşırmış durumdayım. Ben bugün ek iş yapıyorum, beslenme danışmanlığı veriyorum insanlara. Sağlıktan mezun olduktan sonra özel sektörde çalışmıştım bir süre. Aylık ortalama 1000 lira ek kazanç sağlıyorum bu şekilde. Dört kişilik bir aileyiz, babamın emekli maaşı dışında benim kazancım var. Babamın maaşı kiraya, benimki ise fatura ve mutfağa gidiyor. Lüks yaşamı yok. Askerden geldiğimden beri son 2 senede toplanan 3 kere kıyafet alışverişine çıkmamışım.

Zincir Market Çalışanı, Erkek (26), Sultangazi ”

Aynı Anda Pek Çok İşte Çalışmak, Yaşamı İşle Boğmak

“ Herkesin öncelikleri değişti. Bu durum temel umut ve özgüven kavramlarını yerle bir etti. Bölgemizde işbirliği yaptığımız kadınların ve üyelerimizin kendileri için bir beklentisi kalmadı. Çocuklarımızın geleceklelerinden, sağlıklarından ve güvenliklerinden endişeliyiz diyorlar. İşte tam da bu durumda iken, daha çok çalışmamız gerektiği, bu kaosu atlamanın yolunun işini iyi yapmaktan geçtiği, işlere dört elle sarılmak gerektiği düşünülüyor. Bu şekilde umut ediliyor.

Harmoni Kadın Kooperatifi

Krizin işsizlikten öte çalışan yoksulluğu olarak yaşanıyor olmasının yanı sıra pek çok işte aynı anda çalışmaya başlandığı görüldü. Yapılan saha ziyaretlerinde aynı anda birkaç tekstil atölyesinde çalışan, hafta içi ayrı hafta sonu ayrı işe giden, hem tam zamanlı bir işte çalışan hem de eve iş alan pek çok kişiyle karşılaşıldı. Ancak, yaşamın çalışmaktan ibaret olmasının haneleri geçim derdinden kurtaramadığı ortadaydı:

“ Sezonuna göre konfeksiyonda çalışıyoruz. Haftalık ücret alıyoruz, ayda 2500 liraya yakın oluyor. Sezon bitti mi eşim inşaatlara gidiyor, ben merdiven siliyorum.

Kadın, Okmeydanı

“ Kadınlar birlikte ev temizliğine gidiyorlar, parayı bölüşüyorlar. Eve iş alıyorlar. Çocuklar okula gittiğinde kadınlar apartmanın altına iniyor, lazer kesim yapıyor. Tekstilden saatlik ücret alıyor. İnsanlar çalışkan ama verilen paralar para değil.

Bahçelievler

“ Beraber ev ve merdiven temizliğine gidiyor kadınlar, parayı bölüşüyorlar. Sen şuradan rastgele bir evin kapısını çal, bilmem kime bakmıştım de. Dur, ben hemen çağırayım şurada çalışıyor derler. Mahalle içerisinde yine ama bir atölyeden çıkar gelir. Komşular biliyor kim nerede çalışıyor. Ha, diyeceksin ki o kadar çalışıyor da ne oluyor? Yardımlarla geçiniyor.

Bağcılar

“ Abim çalışırken eşi de çalışıyor, gece işine gidiyor yengem, çocuklarına da annem bakıyor, diğer türlü geçinemezler, mümkün değil.

Zincir Market Çalışanı, Kadın (21), Bahçelievler

Kayıt Dışı Çalışmayı "Tercih Etmek"

Yapılan görüşmelerde kayıt dışı çalışmayı "tercih" eden pek çok kişiyle karşılaşıldı. Bu gönüllü kayıt dışılığın yaygınlığı muhtarlar tarafından da teyit edildi:

“ Sigorta ücretini elden alıyorlar. Aynı anda birkaç atölyede çalışıyorlar. Yarınını çok düşünmüyor. Bugün daha fazla para geçsin elime diye sigortadan vazgeçiyor. Bile isteye sigortasız çalışıyorlar.

Gönüllü kayıt dışılığın en temelde üç motivasyonu olduğu görüldü: **1) Sigorta ücretini elden alarak uzun vadeli haklardan vazgeçip bugünkü geliri arttırmaya çalışmak, 2) Sosyal yardımların kesilmesini önlemek, 3) Bankaların maaşa el koymasını engellemek.** Özellikle pandemi döneminde yaşanan işsizlik süreçlerinde asgari geçim giderlerini karşılamak için çekilen banka kredilerinin ödenememesi bugün pek çok insanın "gönüllü" bir şekilde kayıt dışı çalışmasına sebep olduğu ortaya çıktı. SEDEP personellerinin %94'ü son 6 ay içerisinde borçlu hanelere daha fazla rastladıklarını söylüyor ve %68'i daha fazla kayıt dışı çalışanla karşılaşılıyor. Ayrıca, yine SEDEP personellerinin %95'i son 6 ay içerisinde bir geçim stratejisi olarak banka kredisi çeken ailelerin arttığını gözlemliyor. Görüşülen ev kadınlarının ise %29'u son 6 ay içerisinde geçim zorluğu sebebiyle banka kredisine başvurduğunu belirtti. Banka kredileri krizin en büyük yüklenicisi iken ödenemeyen krediler sebebiyle maaşa el konulmasından çekinen vatandaşlar kayıt dışı çalışmaya yöneliyor. Diğer yandan, sosyal yardımlar kriz döneminde dar gelirli için daha da önem kazandı. SEDEP personellerinin %83'üne göre dar gelirli hanelerin kriz döneminde en büyük destek mekanizması sosyal yardımlar oldu. Görüşülen ev kadınlarının ise %11'i muhtarlıktan, %13'ü devletten, %21'i belediyelerden, %3'ü dernek ve vakıflardan, %2'si ise cami veya cemevlerinden son 6 ay içerisinde ekonomik destek aldığını ifade etti. Özellikle dar gelirli için

kaybetmeyi göze alamayacağı nakit destek programlarının sigortalı çalışmıyor olmayı bir kriter olarak koymasının gönüllü kayıt dışılığı beslediği görüldü.

“ Olaylar şöyle geliyor. Sigortalı bir işi var. İnşaat, garsonluk gibi işler yapıyor. Pandemide geçinmiyorlar çünkü gelir düşüyor, işsiz kalıyor, ücretsiz izne çalışıyor vesaire. Genelde kiralardan dolayı geçinmiyorlar, borçlanıyorlar. Borç birikince banka kredisi alınıyor. Maaşa el koymasın banka diye de sigortasız çalışmak istiyorlar.

Muhtar

Asgari Ücret Zammının “Maliyeti”: Aynı Ücrete Daha Fazla İş Yapmak, İşten Çıkartılmak, Hak Kayıpları

“ Henüz somut karşılığı net yansımaya da yapılan bu zammın enflasyonla birlikte eriyip gideceğinin herkes farkında aslında. Belirlenen ücretle patronların kendilerini çalıştırmayacağını, göçmen işçi arayışına başladığını söyleyen birçok genç işçi arkadaşla karşılaştık. Önümüzdeki süreçte bunu da daha net göreceğiz.

Umut-Sen

Asgari ücret 16 Aralık Perşembe günü yapılan %50 zam ile **4250 liraya** çıktı. Ancak, Enflasyon Araştırma Grubu'na göre hiperenflasyon sebebiyle yapılan zam iki ay içerisinde eriyecek.⁴⁵ Diğer yandan, görüşülen asgari ücretliler bu “beklenmedik” düzeyde yapılan zamdan sonra pek çok hak kaybına uğradıklarını anlattılar. Zamlarla birlikte daha önce maaşa ek olarak verilen yol ve yemek ücretlerinin kesilmesi, çalışma saatlerinin uzatılması, bir kişiden birkaç kişilik iş beklenmesi, işten çıkartmalar ve verilen ücretin bir kısmını elden geri almak karşılaşılan en yaygın hak kayıpları olarak sıralanabilir.

“ Yol ücreti gitti ilk.

Sultangazi

“ İş yükünü arttırdılar hemen. Sesini çıkartamıyorsun. Diyor ki, ben bu vasıfta bir insana bu parayı ödeyeceğim madem, o zaman iki kişilik iş yapsın, üç kişilik iş yapsın. Üretimde paketlemedeydim mesela, şimdi üretime de destek atıyorum.

Erkek, Bahçelievler

“ Yakın zamanda yoğun personel alımı yapmış büyük firmalarda toplu işten çıkartmalar olduğunu gördük zam açıklamasından sonra.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Kartal

“ Vardiyalı yerlerde gece servisleri kalktı hemen maliyeti düşürmek için.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Kartal

“ Yol ile yemek maaşın içine girdi. Bir binada iki kadın temizlik yaparken şimdi bir kadın tüm binayı temizliyor, üstüne yemekle çaya bakıyor.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Sancaktepe

“ Dört kişi çalışmamız gerekirken asgari ücret açıklandığından beri mağazadaki çalışan sayısı yarıya düşürülüp iş yükümüz artırıldı. Aylık 190 saat çalışmamız gerekirken minimum 230 saat çalışıyoruz. Ek ödemesi yapılmıyor.

Zincir Market Çalışanı, Erkek (26), Sultangazi

⁴⁵ <https://t24.com.tr/haber/asgari-ucretin-calisana-ve-isverene-etkileri-enflasyon-boyle-devam-ederse-zam-iki-ayda-eriyecek>, 1001583

Hak kayıpları bir yana, çalışanlar ücretlerine yapılan zammı yüksek enflasyon koşullarında gerçek bir ekonomik kazanım olarak görmekte zorlanıyor. DİSKAR'ın "Asgari Ücret Gerçeği 2022" raporuna göre asgari ücret ile diğer emek gelirleri arasındaki farkın kapanması daha fazla kişinin yaşamını asgari ücret ve sınırlarında sürdürmesine sebep olacak ve bir "asgari ücretliler toplumu" yaratacak.⁴⁶ Tam da bu nedenle, yaşam maliyetinin düşürülmesi ve vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi gibi kök soruna dair iyileştirmelerin yapılması çalışanlar tarafından asgari ücrete yapılacak yüksek zamlardan daha öncelikli bir ihtiyaç olarak tanımlanıyor:

“Asgari ücret ben istemem 10 bin lira olsun. Yeter ki fiyatlar düşsün. 4-5 poşet bir şey alacağız, 200 liramız gidiyor. Yazık insanlara, bence yazıktır. Zenginler bir sürü vergiden muaf tutuluyor, asgari ücretliler veriyor vergileri hep. Allah rızığımızı veriyor tabii ki, endişemiz yok ama insanlar neden böyle sıkboğaz bir hayat yaşasın?”

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Bağcılar

10. Esnaf ve Üreticilerin Kriz Deneyimleri

Esnaf ve üreticilerin kriz deneyimi yalnızca ticari faaliyetlerinin sürdürülemez hâle gelmesi ve her hanenin yaşadığı ekonomik sıkışmadan ibaret değil. Onların krizle birlikte artık üretemez hâle gelmesi, iflas etmesi ve kepenk indirmesi kentteki gıda tedarikini ve kent yoksulluğunu doğrudan belirliyor.

“Ağırlığını küçük ve orta ölçekli çiftçilerin oluşturduğu tarımcılar zaten yıllardır yüksek girdi maliyetleri, yetersiz tarımsal destekler, belirsiz ürün fiyatları, kuraklıklar, genç nüfusun kaybı gibi temel sorunlarla uğraşarak yaşamlarını, tarımı sürdürmeye çalışmaktaydı ve bir kısmı da bu süreçte tarım faaliyetini bırakmak durumunda kalmıştı. Son aylardaki gelişmeler özellikle gübre, mazot, ilaç ve yem fiyatlarındaki artışlar çiftçinin durumunu daha da zorlaştırdı. Son şok dalgasına borçlu yakalanmış, bahar ekimi için gübresini, mazotunu temin edememiş, yem stoku zayıf olan çiftçiler muhtemelen tarım faaliyetlerini kısmak, gübresiz ekim yapmak, hayvan sayısını azaltmak, banka borçlarını ödeyememek ve iflaslarla karşı karşıya kalacaklardır. Faaliyet hacmini düşürerek ve bir kısım varlıkları elden çıkararak ayakta kalmayı başaran çiftçiler gelecek sezon da yeni ekim için kaynak sıkıntısı yaşayacak, üstesinden gelemese tarım faaliyetini kısıcak ya da bırakacak. Ekimin ve hayvancılık faaliyetlerinin kısılması gıda fiyatlarındaki artışa yol açacak bu da tüm toplumu olumsuz etkileyecek.”

Doç. Dr. Murat Öztürk

Tedarik Sorunu

Görüşülen esnafar bugünkü krizin aynı zamanda bir tedarik ve üretim krizi olduğunu düşünüyor. Tarım ve hayvancılık politikalarının ekonomik kriz koşullarını derinleştirdiği pek çok kişi tarafından dile getirildi:

“Hayvancılığın kötü durumda olmasından dolayı mevcut et daha çok ithal ediliyor. Hayvancılıkla uğraşanlar için yem çok pahalı, hayvanların bakımı beslenmesi artık büyük bir külfet. İthal etin fiyatını belirleyebilir misin?”

Kasap, Bahçelievler

⁴⁶ <http://disk.org.tr/2021/12/disk-ar-asgari-ucrer-gercegi-raporu-2022-yayimlandi/>

Hem üretici hem pazarcı olan bir vatandaş özellikle gübreye ve mazota gelen zamlarla birlikte kırsalda üretimin ne denli aşındığını, kırsal üretimin sürdürülebilirliğinin tehdit altında olduğunu ve üreticilerin krizde büyük zararlar ettiğini şöyle anlattı:

“Kriz devam ederse 6 ay içinde hayvan ürünü bulamayacaksınız. Yetiştirme maliyeti o kadar arttı ki besiciler hayvanları kesiyor, en azından eline toplu para geçiyor. İBB'nin fide desteğiyle ürün yetiştirdim bu yıl. Mazota zamlar geliyor. Traktör kamyonundan daha çok mazot harcıyor. Son bir ayda iki katına çıktı torba fiyatları. Dört katına çıkan gübre, yem fiyatları... Ne hayvancılığı ne tarımı sürdürebilirsin bu şekilde. Maliyetler çok arttı.

Kasap, Pendik

Görüşülen kantinciler ürün tedarik sorunu yaşadıklarını söylüyor fakat bunun üretimden değil toptancıların stok eğiliminden kaynaklandığını düşünüyorlar. Fiyatların gün be gün atması daha fazla kar etmek için toptancıların ürün satmayı askıya almasına sebep oluyor. Görüşülen esnafların bir kısmı da yüksek fiyatlı satış yapmak için siparişleri geciktiren toptancılar olduğundan bahsediyor:

“Eski fiyatlardan ürün bulamıyoruz. Zamlı fiyatlar. Yumurtam yok. Adam pazartesi günü haftalık sipariş geçiyor. Pazartesiden pazartesiye fiyat geçerli olacağı için pazartesi göndermiyor, bana gönderen firma. Salı gönderiyor. Niye yeni fiyatla gönderiyor. Zamlı fiyattan göndereyim diye rantçılık yapmaya başladılar. Herkes artık ona döndü. Elinde mal dursun, fiyatı yükselirse o şekilde gönderirim diye.

Kasap, Avcılar

Diğer yandan, krizle birlikte toptancıların ürün satışına kota koyması üretimin aksadığına dair soru işaretini oluşturuyor. Gıda sektöründe fiyatlarla ve tedarikle ilgili sorun toptancıların stokçuluğuna yorulurken, ilaç sektöründeki tedarik krizi eczacılara göre doğrudan Türkiye'nin bu alandaki dışa bağımlılığıyla ilgili:

“Vatandaşın ekonomik durumu kötü olduğu için devletin karşılamadığı ilaçların daha ucuz muadillerini teklif ediyoruz. Bazen reçetede yazsa ve devlet karşılasa da ilaç bulunmuyor çünkü çok ciddi tedarik sorunu var. Bu durumda da sistemde muadil tanımlandıysa onu teklif ediyoruz ki insanlar cebinden bir şey ödemesin. Sistemde tanımlanması önemli çünkü ben de ödemeyi buna göre alıyorum.

Eczacı, Maltepe

“2 aydır hasta maması yok. 52 depoyu aradım bu hafta.

Eczacı, Sultangazi

Satın alımlarda kota uygulamasının gelmesi ve fiyatların toptancıya her gidişte daha da artmış olması esnafta bir kriz yaşandığı kanısını oluştururken, ilaç sektöründe direkt olarak ilacın veya diğer sağlık ürünlerinin piyasada bulunamıyor olması eczacılar nezdinde çok net bir tedarik krizine işaret ediyor:

“Bulunamayan ilaçların başında grip, soğuk algınlığı için çocuk ilaçları, kanser ilaçları ve tüp bebek ilaçları geliyor. Tamamen ithal kalemler olduğu için şu anda piyasada bulmak çok zor.

Eczacı, Sultangazi

“İlaç tedarikinin sorunu kur farkı. Türkiye'de ilaç üretimi olmadığı için tamamen ilaç şirketlerinin ve ecza depolarının insafına kalmış durumdayız.

Eczacı, Bahçelievler

“Tedarik sorununun sebebi ilaç üretimi için etken maddelerin yurtdışı kaynaklı olması. İlaç firması zararına üretecek olunca Türkiye piyasası için ilaç üretip satmıyor.

Eczacı, Arnavutköy

“ Bu aralar tedarikinde sorun yaşanan ilaçlar hem yetişkin hem çocuklar için influenza ilaçları, ateş düşürücü ve ağrı kesici şurup. Şu an bu ilaçların muadillerini veriyoruz. Ama muadiller de biterse piyasada ilaç yok.

Eczacı, Arnavutköy

“Döndürememe”:

Küçülmek, Borçlanmak ve Kepenk İndirmek

Esnafarla yapılan görüşmelerde esnafı bir veri kaynağı olarak dinleyip mahallelerde krizin nasıl görünümleri olduğunu anlamak amaçlanmıştı. Ancak, sahada görüldü ki esnaf ve üretici de kendi kriz deneyimini çok sancılı bir şekilde yaşıyor. Esnaf pandeminin etkilerini henüz atlatamamışken yüksek enflasyona ve krize yakalandığı için hem birikimini tüketmiş hem borçlanmış durumda. Görüşülen esnafın büyük bir kısmı top-tancıya ve bankaya birikmiş borcu olan, kirasını ödemekte dahi zorlanan, BAĞKUR’u yatırmayı bırakmış, küçülmeye gitmiş, elemanını işten çıkartmak zorunda kalmış vatandaşlardı. Bir kısmı ise ticari hayatını sürdürürebilmeye dair uzun vadeli bir umut taşıyor, “böyle giderse” kepenk indireceğini düşünüyordu:

“ Kriz nasıl yok? Krizin alası var. Satışın yarısı düştü. Ürün alamıyorum. Dükkânı döndüremiyorum. Böyle giderse kapatırım. Geçen ay 800 liraya aldığım ürünü bugün almaya kalksam 1200 lira. Daha aldığım ürünü satamamışım.

Bakkal, Maltepe

“ Fiyatları yerinde tutayım diye uğraşıyorum ama çok zarar ediyorum. Artık değiştiriyoruz yoksa batacağım.

Bakkal, Pendik

Kira, fatura ve vergilere gelen yüksek oranda zamlar esnafın hem hanesini hem ticari hayatını sürdürmesini imkânsız hâle getiriyor:

“ Şu dükkânın şu anda 50 bin lira BAĞKUR prim borcu, vergi borcu, belediye borcu var. Resmî kurumlara en az 50 bin lira borcum vardır. Bu da son bir buçuk yılda oldu. Öncesinde ucu ucuna da olsa vakitli biçimde ödemelerimi yapabiliyordum. Birikmiyordum bu kadar. Esnafın borcu hep olur. Olur ama 50 olmaz, 15 olur.

Bakkal, Avcılar

“ Kimse alamadığı için yandaki çay ocağı kapatmış, hiçbir dönemde çay ocağı kapatmamıştır. Son dönemde bütün esnaf dükkânında çay yapmak zorunda kaldığı için o da satış yapamadı, kapattı.

Kasap, Gaziosmanpaşa

Kriz döneminde Bağ-Kur primlerini yatırmayan esnaf için sağlık hizmetlerine erişim kolay olmuyor:

“ En az bir senelik prim borcum var. Hastanede kendi paramla muayene oluyorum. Ne yapayım? Gitmeden önce iki kez düşünüyorum.

Bakkal, Avcılar

En temelde müşteri olan vatandaşın alım gücünün düşmesi ile eldeki malın tüketilememesi, tükendiğinde ise yeniden mal alınırken hep zarar edilmesi esnafın kriz deneyimini özetliyor:

“ Biz esnaf olarak sattığımız ürünü tekrar yerine koymuyoruz. Ona satıyoruz, on ikiye geri alıyoruz. On ikiye satıyoruz, on altıya geri alıyoruz. Mahallemizde vatandaşın gelir düzeyi çok düşük. Vatandaşın da ekonomik durumu iyi değil. Onlarda olmayınca bizde zaten olmuyor. Bizim onlardan almamız lazım parayı ama olmuyor, işler dönmüyor. Şu anda giderlerimizi dahi karşılayamıyoruz. Geçen sene ile bu sene arasında dükkânda %50 mal azalması var. Bilmiyorum nasıl olacak. Fiyatlar çok yüksek olduğundan, sattığımızı alamadığımızdan ürün tutamıyoruz elde.

Pazarıcı, Avcılar

Zamların Sorumluluğunu Yükleme, Mahalle Öfkesini Göğüsleme

Esnaf lar kriz döneminde kendi ekonomik sorunlarının yanında mahallelinin artan fiyatlara yükselttiği öfkeyi de göğüslüyor. Sürekli olarak raflardaki etiketleri değiştirerek ve her gün daha yüksek fiyatlar koymak zorunda kalan esnaf için bu durumu açıklamak hiç kolay olmuyor:

“ Piyasada bir kriz durumunun olduğunu anlatmaya çalışıyoruz. Genellikle tartışma şeklinde yansıyor insanlardan. Sürekli fiyat zammını açıklayamıyorsun.

Bakkal, Pendik

“ Ekonomik kriz var, gelen müşterinin 4'te 3'ü gelen zamlardan şikâyetçi, ancak biz çalışanlar suçlanıyoruz, bundan çok yorulduk!

**Zincir Market Çalışanı, Erkek (23),
Avclar**

Artan fiyatlara anlam vermeye çalışan vatandaşlar bu istikrarsızlığı genellikle esnafın stok yapmasına bağlıyor, bu da esnafa yönelik öfkenin artmasına sebep oluyor. Bakkalda, pazarda, kasapta, eczanede, okul kantinlerinde, alışverişin döndüğü her yerde esnaf yüksek fiyatların yarattığı öfkeyi göğüslemek zorunda kalıyor. Krizin makro sebeplerine dair spekülasyonları çözmeye çalışmak ve her gün değişen fiyatları kimin nasıl yükselttiğini anlamak sıradan vatandaş için oldukça zorlayıcı. Bu nedenle, öfkesini tam da yüksek fiyatı gördüğü anda ve yerde bulduğu esnafa, parayı alan ve yükselen fiyatlar sonucunda daha fazla para kazanıyor “görünen” bakkala, kasaba, eczacıya, tezgâhtara, pazarcıya yönlendirmek krizin oldukça yaygın bir görünümü.

“ Biz kasiyerlerin çektiği cefayı görmüyorsunuz, hep Taksim'e gidip oradaki insanlarla konuşuyorsunuz, oysaki bizim burada 10 kuruşluk zam için küfür yediğimiziz, azar işittiğimiz günler oluyor.

**Zincir Market Çalışanı, Kadın (21),
Bahçelievler**

DAYANIŞMA, TOPLUMSAL ÇÖZÜLME VE "NERDE BU DEVLET?"

Yapılan kapsamlı saha çalışması krizin toplumsal dayanışmayı aşındırdığını ortaya koyuyor. Pandemiyle üst üste gelen ekonomik kriz orta direği yoksulluk sınırına, yoksulları ise açlığa çektiğinde dayanışma imkânlarının da büyük oranda çözüldüğü görülüyor. Gerçek ihtiyacın ne olduğu ve kimin gerçek ihtiyaç sahibi olduğuna dair sınırlar bulanıklaşırken dayanışma yalnızca en kırılgan olanın "hak ettiği" bir desteğe dönüşüyor. Krizle birlikte eşitsizliklerin çok daha belirginleşmesi toplumda adalet duygusunu kırıyor ve insanların ne birbirine ne de kurumlara güveni olmadığı çok net bir şekilde okunuyor. Kimse kriz karşısında korunduğunu düşünmüyor. Devletin kriz koşullarını hafifletmesi ve krize karşı en dayanıksız olanı koruması çok temel bir sosyal devlet arzusu olarak yankı buluyor. Devletin böylesi bir "başıboşluk" ile toplumu topyekûn savrulmaya terk ettiğini düşünmek istemeyen pek çok kişi krizi bir takım mikro aktörlerin fırsatçılığına, dış güçlere veya insanların iş beğenmemesine, çalışmamasına, lükse düşkün olmasına bağlıyor. Mahallelerde stres, kaygı, öfke, kavga, huzursuzluk eksik olmuyor. Bazı mahallelerde krizin intiharlara sebep olduğu bizzat mahalle muhtarları ve esnaf tarafından aktarılıyor. Kriz sadece ekonomik olarak değil toplumsal olarak da çözümlere sebep olsa da hâlâ dayanışmanın izini süren, bir başkasını gözetken insanların oluşturduğu destek kanalları hayati önem taşıyor.

“ Krize yönelik politik müdahaleler rasyonel değil, yalnızca düşük faiz hedefleyerek yatırımı artırmayı beklemek gerçek dışı. Maliye Bakanlığı'nın ve Merkez Bankası yönetiminin sürekli değişmesi ve kurumların karar alma sürecinde bağımsız olmaması yatırımcıların güvenini sarsıyor. Bu da krizin yalnızca para piyasalarındaki dalgalanmadan ibaret olmadığını, yatırım, dolayısıyla üretim ve istihdam açısından da olumsuz sonuçları olduğunu gösteriyor. Her kriz spekülâtif unsurlar içerir ve finansal patlama biçiminde ortaya çıkar. Ama krizlerin asıl vurucu etkisi reel ekonomide ve kitleler üzerinde gözlenir. Kitlelerin piyasaya güvenini kaybetmesi, yokluğa dair bir korkuya kapılması, ani yoksullaşma, işsizlik, ücretlerin erimesi gibi faktörler insanların hem ekonomik tercihlerini hem de sosyal ilişkilerini etkiler. 2019 yılında Fatih'te intihar eden dört kardeş, geçtiğimiz yıl Aralık ayında Kapalıçarşı'da intihar eden işyeri sahibi, Halk Ekmek kuyruklarında bekleyen insanlar, traktörlerine haciz gelen köylüler gibi yüzlerce, binlerce örnekten söz edilebilir. Ekonomik kriz toplumun alt gelir düzeyindeki kesimleri için bir varoluş krizi aynı zamanda.

Prof. Aslıhan Aykaç Yanardağ

”

“ Bugünkü krizin nedenlerini özetlemek gerekirse, bir güven bunalımı yaşıyoruz, güven bunalımı döviz krizine, döviz krizi ekonomik krize, o da toplumsal bunalıma açılıyor. Bu aşamalar birbirinden ayrılmış değil, iç içe giren aşamalar.

Dr. Nesrin Nas

11. Sürdürülemeyen Dayanışmalar: Orta Direğin Erimesi ve Yoksulluğun Anaakımlaşması

Pandemiyle Katmerlenen Yoksullaşma ve Yalnızlaşma: “Kimsenin Bir Diğerini Gözetecek Hâli Kalmadı”

Araştırma boyunca kriz karşısında yerelerde ne gibi dayanışma mekanizmaları geliştirildiğine dair incelikli bir arayış sürse de dayanışmanın büyük oranda kurulamadığı, hatta var olan dayanışma mekanizmalarının dahi işlevini yitirdiği görüldü. Pandemi zaten birikimlerin eridiği, borçlanmanın, işsizliğin, yoksulluğun ve yalnızlaşmanın arttığı bir süreç olarak yaşandıktan hemen sonra oluşan ekonomik kriz koşulları orta direğin de yoksulluk sınırına inmesine sebep oldu. SEDEP personellerinin %93'ü son 6 ay içerisinde çok sık bir şekilde “orta hâlli” denebilecek evlere ziyaret yapmak durumunda kaldıklarını belirtti.

“ Eskiden Halk Ekmek'in müşterisi belliydi. Şimdi arabayla geliyorlar büfenin önüne, üstü başı düzgün. Ama bu durumları iyi değil demek, ben bilmiyorum. Çok insanın ekonomik durumu bozuldu son dönemde. Pandemi işini kaybeden çok oldu. Bugün bu büfe elimden gitse yarın ben de yardıma muhtaç olurum.

Halk Ekmek Büfe İşletmecisi, Maltepe

Pek çok mahallede bundan birkaç yıl önce “orta hâlli” denebilecek kişilerin de artık geçim sıkıntısı çektiği, sosyal yardımlara başvurduğu anlatıldı. Görüşülen muhtarlar bu dönemde “ilk defa sosyal yardıma muhtaç olanlar”ın sayısının oldukça fazla olduğunu söylüyor. Orta direğin erimesi, yoksulluğun anaakımlaşması, pandemiyle kriz üst üste bindiğinde hem yalnızlaşmanın hem borçlanmanın yaygınlaşması bugün dayanışma imkânlarını ortadan kaldıran başlıca faktörler olarak sıralanabilir.

“ Pandemi önceden daha güçlüydü dayanışma. Sonra herkes evine çekildi. Birbirimizin evine gitmiyoruz artık. Uzaktan hâl hatır sormayla derdini nasıl bileceksin? Cemevine gelenlerle bir ailenin ihtiyacı olduğunda hemen başış topluyoruz ama elimiz daha uzağa uzanmıyor artık. Eskiden hayırseverler vardı, bilirdik. Artık herkes çekildi köşesine. Bu mahallede çok büyük bir iş adamı oturmaz zaten. Herkesin geçim standartları ortada. Elinden gelmiyor kimsenin artık.

Cemevi Yetkilisi, Bağcılar

“ Herkes umudunu kaybetmiş. Kimden yardım istesin? Komşusu da kendisi gibi olduğu için kimse kimseden yardım isteyemiyor artık.

Cami Derneği Mensubu, Arnavutköy

Kişilerarası borçlanma ve dayanışmanın kriz koşullarında sürdürülememesi banka kredilerinin neredeyse tek tutamaç olarak tarif edilmesini açıklıyor. Mahalleler hemen hemen benzer koşullarda yaşayan insanlardan oluştuğu için mekânsal yakınlık üzerinden de bir dayanışma ilişkisi kurulamıyor. Pandemi evlerin duvarlarını çok daha kalınlaştırdı ve evlerin içerisinde yaşanan yoksulluk durumunu dışarıdan görmek zorlaştı. Verilen borç ise çok büyük ihtimalle geri gelmiyor.

“ Kira, her şey birikti. Borç aradık ama kimseden bulamadık. Herkes zaten bir çöküş yaşamış. Kim kime nasıl destek olsun? Önünü göremiyor ki. Böyle olunca kredi kartlarına yüklendik. Habire limit artırdık. Kimse kimseye borç da vermiyor artık. Veremiyor daha doğrusu.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

Yapılan hane anketlerinde neredeyse **her beş kişiden biri (%19)** ekonomik olarak acil bir ihtiyacı olduğunda kapısını çalacağı kimse olmadığını belirtti. Herkesin kendi köşesine çekildiği ve kendi geçim derdine düştüğü bu dönem yoksullaşmayla birlikte yalnızlaşmayı, hem ekonomik hem sosyal anlamda korunmasız kalmayı beraberinde getirdi. Dayanışmaya güç yettirebilmek de gün be gün artan fiyatlarla daha küçük bir grubun ayrıcalığı hâline geldi:

Fotoğraf: Mehmet Parlak

“ Ben biliyorum ki mesela, bu döviz artış sebebiyle bir kişi engelli çocuğu için araç gereçlerden birini alsın diye patronunu ikna ediyor. 15 senedir emekçisi olarak çalıştığı kişi, patronu söz veriyor, “Ben bunu sana alacağım” diye. Fakat kur 9 liradan 18 liraya çıkıyor o sırada. Patron diyor ki “Ben bunu sana alamam, ben bunu sana söz verirken böyle bir fiyat düşünmemiştim”. Vazgeçiyor. Peki o çocuk ne yapıyor şimdi? Evde bir koltuğun kenarında, kenarları sağdan soldan desteklenmiş minderlerle oturarak, kendisine ne verilmişse onunla idare ederek, sadece beslenme faaliyetini sürdürerek yaşıyor.

Hakan Özgül

Dayanışmanın Sınırları ve Dayanışmayı “Hak Edenler”: “İhtiyacım Var Diyene Güvenmek Çok Zor, Kimin İhtiyacı Yok ki?”

Yapılan görüşmelerde orta direğin erimesi ve yoksulluğun anaakımlaşması ile gerçek ihtiyaç ve gerçek muhtaç kategorilerinin bulanıklaştığı, kimin gerçek ihtiyaç sahibi olduğuna dair bir norm ve referans noktasının kalmadığı görüldü. Yardım isteyenin yardımı hak edip etmediğine dair şüphenin büyüdüğü, ne kurumların “gerçek” muhtaçlara hitap ettiğine inancın ne de ihtiyaç sahibi olduğunu iddia edenlere güvenin kalmadığı pek çok kişi tarafından dile getirildi. Görüşülen kimse sosyal yardımların gitmesi gerektiği yere gittiğini düşünmüyordu. Ayrıca, mevcut durumda ihtiyaç sahibi değilim diyebilecek kimsenin kalmadığı düşünülüyordu. Dolayısıyla kimin destekleneceğine dair ciddi bir kafa karışıklığı bulunuyordu.

“ Nereden bileceğim yüzsüzlük mü yapıyor yoksa gerçekten ihtiyacı mı var? Kimin ihtiyacı yok ki şu dönemde?

Kasap, Sultangazi

“ Yani, sofrasını görüyorum, gerçekten yoksul. Gerçekten ne yediğini görüyorum. Yoksul olmayan o şekilde yaşamaz. Ama bir yandan bakıyorsunuz araba kredisi çekmiş. Araba kapının önünde duruyor, içine benzin koymaya bile para kalmamış. Ama o arabayı yemeyip içmeyi borçlanıp almış. Anlam veremiyorsun. Pandemide mi yoksullaştı, yoksa yoksul kafasıyla yatırım mı yapmaya çalıştı, daha önce durumu vardı da şimdi mi böyle oldu, yoksa bizi mi kandırıyor anlayamıyorsun. Gördüğüne göre kanaat kullanıyorsun, başka türlü işin içinden çıkamazsın.

SEDEP Personeli, Bağcılar

Hemen hemen herkesin gerçek muhtaç olarak tanımladığı iki grup olduğu görüldü: **Yalnız yaşayan yaşlı erkekler ve yalnız anneler.** Ziyaret edilen mahallelerde yalnız yaşayan yaşlı erkekler hem ekonomik olarak mahalle ortalamasının altında yaşam sürüyordu hem de mahalleli tarafından erkek olmaları sebebiyle hayatta kalma becerilerine sahip olmadıkları düşünülüyor, sahipleniliyordu. Hem ekonomik olarak hem de sosyal ve ailevi ilişkiler bakımından yoksun bulunan bu profilin muhtaçlığından şüphe duyulmuyordu:

“ Allah razı olsun, komşular yemek getirir, esnaf yemek getirir. Kapının önüne çıkarım bazen, hava alırım. Bir şey ihtiyacın var mı derler, öylesine de olsa sorarlar bunu. Temizliğini yapabiliyor musun derler. Alışverişimi yaparlar bazen. Mahallelimden, komşumdan memnunum. Bu bir iki yıl çok alakalarını gördüm.

Erkek (70), Eyüp

“ Mahallemizde eşi ölmüş amcalarımız var. Yemeği artan ona götürür. Fazladan ekmeğe alır, onun kapısına asarlar. O insanlara çok yazık bu süreçte. Bir emekli maaşıyla, hanımı yok evde işini gücünü yapsın, temizliğini yemeğini yapsın. İnsan acıyor görünce hâlini. Tek başına yaşlı bir adam ne yapabilir ki? O ev ne hâlde kim bilir. Dolabında yemek olsa ısıtıp yiyebilir mi? Allah bilir.

Cami Derneği Mensubu, Küçükçekmece

Krizde muhtaçlığından şüphe duyulmayan bir diğer grup ise yalnız annelerdi. Yalnız annelerin iş-yaşam çatışmasını aşıp geçinebilmek için gösterdikleri çaba mahalleli tarafından takdirle karşılanıyor ve annelerin reisi olduğu bu hanelerde yaşayan çocuklar krizde en fazla korunması gereken grup olarak öne çıkıyor:

“Kocası olmayan kadınlar var mahallemizde. Bir yaşam mücadelesi veriyorlar pandemiden beri. Çocuklarını alıyorlar yanlarına işe gidiyorlar, geliyorlar komşu apartmanın merdivenini siliyorlar. Akşam pazarından çürük çarık da olsa toplayıp geliyorlar. Kendilerini de çocuklarını da bir şekilde rezil etmiyorlar. Çok takdir ediyorum ben o kadınları. Çok acıyorum o çocukların hâllerine. Bu dönemde devletin bu kadınlara destek olması lazım.”

Esnaf, Avcılar

Uçurumlu Mahalleler: Tanış Olmadan Birlikte Yaşamak, Dayanışmayı Uzakta Aramak

Saha ziyaretleri sırasında İstanbul'un en yoğun sosyal yardım başvurularının geldiği mahallelerinin bir kısmında sınıfsal farklılıkların çok belirgin olduğu açıkça görüldü. Bu gelir ve yaşam koşulları uçurumunun o mahallelerde yaşayan dar gelirli için kriz döneminde bir dayanışma imkânı sunup sunmadığını anlamak için mahallelerde yoksulluk alanında gönüllü faaliyet yürüten hayırseverlerle görüşüldü. Görünen o ki, hem pandemi hem ardından gelen ekonomik kriz pek çok insana dayanışma imkânlarını aratmış fakat genellikle anonimleşmiş bir dayanışma ilişkisi kurmak tercih edilmiş. Örneğin, sınıfsal asimetritelerin olduğu bir mahallede mahallesindeki gecekondulara veya baraka evlere destek vermektense güvendiği hayır kurumları, dernek, vakıf, cemaat ve diğer kanallarla bilmediği, tanımadığı ve tanımayacağı kişilere online destek ulaştırmayı tercih etmek oldukça yaygın bir dayanışma pratiği olarak öne çıktı. Hayırseverlik ilişkisinin pandemide fazlasıyla anonimleştiği ve elektronikleştiği dile getirildi:

“Aynı mahalle içerisinde bir lüks site var, bir de yoksul eski binalar var. Bize başış için ulaşıyor lüks sitedeki, diyor ki ihtiyaç sahibi birine şu kadar ulaştırmak istiyorum. Biz ondan alıyoruz, karşı binasındaki yoksul kardeşimize ulaştırıyoruz. Mutfağının camından baksa göreceği bir aileye biz o parayı ulaştırıyoruz. Böyle trajik durumlar yaşanıyor. Belki markette görünce kıyafetinden, hâliinden tavrından rahatsız olacağı kişiye biz onun yardım parasını ulaştırıyoruz. Bu dönemde bir şeyler yapmak istiyor, birilerine hayrı dokunsun istiyor ama gözünü açıp da kimler bu harap evlerde yaşayanlar acaba demiyor. Tabii eskiden nasıldı bilmem ama pandemide çok alıştı insanlar evlerine kapanmaya, yardımı bile telefondan otomatik yapıp kendilerini rahatlatmaya. Oturup tanışmak, sohbet etmek istemez yardım ettiğiyle.”

Mahalli yardım kuruluşu gönüllüsü, Bağcılar

Kentsel dönüşümün ve soylulaştırma politikalarının mahallelerdeki ilişkisellikleri de belirlediği çok net bir şekilde görünüyordu. Yoksul bir mahallenin görece lüks sitesine taşınan orta direklerin yanı başlarında sefalet sürenlere dair merak ve ilgisinin olmadığı, mahallelerde mekânsal olarak dip dibe fakat sosyal ve duygusal olarak çok uzak yaşamların sürüldüğü, sınıfsal asimetritelerin dayanışma fırsatlarına dönüşemediği, dayanışmanın dışarıda arandığı gözlemlendi. Mutfak camından kafasını uzatsa göz göze geleceği insanlara ulaşabileceğini tahayyül etme ve doğrudan, anonimleşmemiş, aracısız bir dayanışma ilişkisi kurmaya cüret etme bugünün sorunu olmasa da; bugünkü kriz döneminde böylesi bir uzaklaşmanın maliyeti tartışılmaya değer.

Aile İçi Dayanışmaların Çözülmesi: Aile Apartmanında Kira Ödemek, Evlenip Geçim Derdine Düşen Çocuklar

Görüşülen ev kadınlarının %57'si son 6 ay içerisinde ekonomik olarak zora düştüklerinde ailelerinden, %35'i ise akrabalarından destek gördüğünü belirtti. Yapılan saha çalışmasında da ailelerin evli çocuklarına bebek bezi ve bebek maması başta olmak üzere kritik gider

kalemlerinde destek olduğu, genç çiftlerin kendilerine aldıkları bulaşık makinesi tableti, kahvaltılık ürünler ve meyve-sebze gibi kriz döneminde önem kazanmış ürünlerin bir kısmını ayırıp aileleri ile paylaştığı aktarıldı. Ancak, küçük ölçekli bu paylaşımlar dışında ailelerin de birbirine gerçek bir destek sunamadığı görüldü. Evlenip kendi hanesine geçen, aile evinden ayrılan gençlerin kendi geçim dertlerine düştüğü, bu nedenle kriz döneminde ailelerine destek olabilecek imkânlarının olmadığı; ailelerin ise en iyi ihtimalle emekli maaşları ile geçindiği ve bu dönemde maaşların erimesiyle çocuklarına sınırlı destek sunabildiği pek çok kişi tarafından dile getirildi.

“Çocukların da durumu kötü. Kokoreççi biri. Mal pahalı diyor, çıkamıyor tezgâha. Temizlikçide çalışıyor biri de. Kendilerine bakamıyorlar. Tavuk ciğeri alıp götürüyorum onlara. Engelli torun var. Dokuz torun var.

Erkek (74), Eyüp

Aileler de “kimsenin kimseyi gözetecek hâli kalmadığı” bu süreçte kendi dertlerine düşmüş görünüyor. Öyle ki, aile apartmanlarında kira ödemek oldukça yaygınlaşmış:

“Ben ilk başta inanmıyordum. Kayınbabama kira ödüyorduk, babama kira ödüyorduk gibi şeyler duyardım. Büyük ihtimalle başvurusu onaylanmaz diye korktuğundan böyle söylüyor diyordum. Sonra gördük ki gerçekten aileler bu raddeye gelmiş. Çocuklarından, torunlarından kira isteyecek duruma gelmiş. Geçinmiyorlar, onlar da zor durumda, bir emekli maaşı var, her şey çok pahalılaşmış vesaire diyor çocuklar da. Kızıyorlar bu duruma yine. Biz de artık çok görmeye başladık, yadırgamıyoruz.

SEDEP Personeli, Sultangazi

Emekliliğin ve yaşlılığın da artık bir yoksulluk kategorisi olduğu, evlenip kendi kurduğu ailenin geçim derdine düşen çocukların ise bu yoksulluğu hafifletecek bir dayanışma gösteremediği çok net bir şekilde görünüyor.

“Allah'tan başka kimsem yok. Hele maddi yönden. Çocuklar bile tanımıyor yeri geldi mi. Annelerinden ayırım ama çocuklarımla görüşüyoruz. Çeyiz alacaklar diye yıllarca aman ben yük olmam dedim. Şimdi evlendiler evi döndürmeye çalışıyorlar ikisi bir çalışıp. Kendilerini geçindirsinler bir şey istemem. Daha bana destek olacak hâli mi kalır?”

Erkek (70), Fatih

“Ev sahibi beni sıkıştırıyor, ben de çocuğu. Ama elde olmayınca ne yaparsın?”

Kadın (66), Eyüp

Mahalle İçi Dayanışmanın Çözülmesi: Veresiye Alamamak, Komşudan Gıda Borçlanmak ve Parçalı Dayanışmalar

“Mahallede kimse kimseye destek olmuyor. Hatta birileri duysun istemiyorlar sosyal yardım aldıklarını çünkü ona verildi bana verilmedi gibi bir rekabet oluyor. Mahalle içinde başkasına destek olunması sorun yaratıyor.

Cami Derneği Mensubu, Bağcılar

Görüşülen ev kadınlarının yalnızca %19'u son 6 ay içerisinde bakkaldan veresiye ürün aldığını belirtti. En yaygın informal destek mekanizmalarından biri olan veresiye alışveriş sisteminin son fiyat artışlarıyla birlikte mahalle içerisindeki işlevini büyük oranda kaybettiği görüldü. Krizde maaşların gün be gün erimesi sebebiyle alınan borçların geri ödenmesinin giderek zorlaşması veresiyenin yalnızca “tanıdıklara”, dolayısıyla geri ödeme yapacağı öngörülenlere verilmesine sebep oluyor. Muhtaçlık durumunun değil geri ödeme gücünün referans alınması veresiye sisteminin krizdeki işlevini değiştiriyor.

“Sadece tanıdıklara veriyorum ama mesela gelecek ay ödeyeceğini söyleyen birinden bu ay para alamadım. Yetmedi, bir ay daha erteleyebilir misin diyor. Rica ediyor. Geri ödeyeceğini bildiğime veriyorum bir tek artık. Yoksa bu mahallede elini versen kolunu kaptırırsın.

Kasap, Gaziosmanpaşa

“ Veresiye isteyen çok ama artık vermiyoruz. Verdiğin veresiyenin, borcun parasını sonra alsan zaten zarardasın. Bugünün 50 lirasıyla aldığın şeyi 2 ay sonra 100 lira alabiliyorsun.

Bakkal, Bağcılar

Hâlâ muhtaçlık durumunu referans olarak veresiye ürün verme motivasyonu olan esnaf ise kendi ekonomik sürdürülebilirliğinin de tehdit altına girmesiyle bu desteği krize rağmen canlı tutmakta zorlanıyor:

“ Eşime, çocuğuma hep derim, adam 2 ekmek almıştır, su almıştır, onu zaten veresiyeye yazmayın. O 10 lira bize bir şey etmez, yazmayın, ikram edin gitsin diyorum. Onun dışında verdiklerimiz de cabası. Ama nereye kadar?

Bakkal, Avcılar

Krizin hane ekonomilerini ne düzeyde sıkıştırdığına dair tahayyüllerin çok fazla genişlemesi sebebiyle bugüne kadar normal olan komşudan ufak isteklerde bulunma pratiğinin de sönümlendiği pek çok kişi tarafından anlatıldı:

“ Bir tuz istemeye çekiniyorum artık. Ya yoksa diyorum. Ya zor bela aldıysa. Boş ver diyorum. Bilmiyoruz ki insanlar ne yaşıyor şu süreçte. Komşundan bir tuz, bir şeker isterken bile iki kez düşünüyorsun artık. Almış başını gitmiş her şey. Ben kimsenin günahına giremem.

Kadın (54), Kâğıthane

Mahallelerde dayanışma büyük oranda çözülmüş görünse de cemaatler, cemevleri ve hemşeri dernekleri kanalıyla parçalı dayanışma ilişkilerinin kurulduğu gözlemlendi. Ancak, bu durum dayanışmanın da bir tür dışlama mekanizması olarak çalışmaya başladığını gösteriyor:

“ Herkes kendi tarafına sahip çıkıyor. Herkes kendi tuttuğuna el uzatıyor. Mahallede Süleymanlılar var, İsmailoğacılar var. Bu mahallede dayanışma yok diyemem. Ama Bitlisliler Derneği, Siitliler Derneği, Giresunlular Derneği, cemevi, cemaat şeyi... Ona göre oluyor.

Kasap, Gaziosmanpaşa

Kır-Kent Dayanışması ve “Memleketten Gelen Ürünler”

“ Bu tür durumlarda Türkiye’de geleneksel olarak geliştirilen en önemli dayanışma stratejilerden bir tanesi kırsala, köye dönmektir. Köye dönmek fiziki olarak mümkün olmayabilir, ancak köyden gelen maddi destekleri almak, oradaki ailelerin desteğini almak büyük bir olanaktır. Türkiye’nin son 10 yılda geçirdiği büyük demografik değişimler sebebiyle bu neredeyse imkânsız hale geldi. Türkiye’de başta yaşlılar olmak üzere birçok kesimin kriz dönemlerinde kırsal kesimden gelen desteklerle ayakta kalma şansları neredeyse yok çünkü kırsal kesim çok büyük bir erozyona uğradı ve o fırsat penceresi kapandı.

65+ Yaşlı Hakleri Derneği

Memleketten gelen gıda ürünlerinin dar gelirli haneler için her zaman önemli bir işlevi vardı fakat krizle birlikte bu ürünlerin hem daha az geldiği hem de ürünleri nakde çevirme eğiliminin ortaya çıktığı görüldü. Görüşülen ev kadınlarının yalnızca %27’si köyden erzak getirtiyordu. Ziyaret edilen mahallelerde tarhana, un ve birkaç bakliyat çeşidi dışında artık köyden ürün gelmediği, köylerde üretim yapan akrabaların üretim ve geçimin maliyetinin artmasıyla yalnızca kendileri için üretir olduğu aktarıldı. Diğer yandan, kira, faturalar, ulaşım masrafları, sağlık giderleri ve temel gıda gibi köyden gelen birkaç çuval tarhana ve bulgurla ikame edilemeyecek nitelik ve ölçekteki harcamaların çok büyük bir külfete dönüşmesi kır-kent dayanışmasını bir geçim stratejisi olmaktan çıkarmışa benziyor. Kredi ödediği için sofrasına yalnızca memleketten gelen tarhanayı koyarak öğün atlayanlardan bahsedildiği gibi, elindeki tarhanayı nakde çevirme veya erişimi daha zor ürünlerle takas etme eğiliminin olduğu da anlatılıyor:

“ Trabzon, Sivas, Adıyaman, Erzincan. Oralardan gelen çok fazla. Memleketten az da olsa geliyor ürün yine de hâlâ. Ama mesela satıyor tarhanayı, doğal ürün diyor satıyor pazarda. Bıkmış zaten tarhanadan, çocuğuna kıyafet almak istiyor, doğalgazını ödeyebilmek için satıyor.

Sultangazi ————— ”

“ Memleketten getiriyor komşum, biz de satın alıyoruz. Bizim köyden bir şey gelmiyor artık. Hepsini tarlasını hayvanını bırakmış maaşlı işe girmiş. Ondan satın alıyoruz.

Gaziosmanpaşa ————— ”

Köylerden gelen ürünler özellikle dar gelirliler için kent içerisinde bir dayanışma imkânı da doğurmuş. Mahallelerindeki hayır kuruluşlarına, kermeslere memleketten gelen fazla ürünleri bağış eden kadın sayısının oldukça arttığı söyleniyor. Verecek başka bir şeyi olmayan yoksullar için ancak ücretsiz gelen bu ürünleri karşılıksız paylaşmak mümkün oluyor. Ancak, kentte asil erişim problemleri başka ürünlerde yoğunlaştığı için bu ürünlerin dayanışma kurmaya büyük bir etkisi olmuyor:

“ Kermesimize çok fazla tarhana, bulgur, yarma, un başlayan oldu. Senede birkaç defa erzak getiriyor annesi komşumuzun mesela, onlardan veriyor. Elimden bu geliyor diyor. Nakit verse veremez, kıyafet zaten kıt kanaat almış veremez. Alıyoruz bu ürünleri ama geçen kimse almadı mesela. Herkes dedi ki bana da geliyor köyden tarhana. Ama çocuk kıyafeti pahalı diye kermesten almak istiyorlar özellikle. Böyle başka şekilde mağazadan falan almayacakları şeyleri almak istiyorlar kermeslerden.

Gaziosmanpaşa ————— ”

Ayrıca, tarım politikaları uzmanı Doç. Dr. Murat Öztürk'ün öngörülerine göre, kırdaki üretimini sürdüremeyen ve hayatta kalamayan yoksullar için artık dayanışmanın yönünün değişmesi de mümkün:

“ Emeklilik geliri, yeterli tarım yapma imkânı, hanede çalışacak bireyi, tarım varlıkları, servetleri ve dayanışma, yardım alma imkânları yetersiz olan kır yoksulları, engellileri ve yaşlılarını zor günler beklemektedir. Kırsaldaki yoksullar hayatlarını sürdürebilmek için varsa varlıklarını satacak, borçlanacak, bulabilirlerse tarım dışı işlerde ya da tarımda ücret karşılığı çalışacak, sosyal yardımlara başvuracaktır. Bunu başaramayanları daha ağır bir yoksulluk ve sıkıntılı günler beklemektedir. Görece iyi hâllî çiftçiler, şehirdeki ve yurt dışındaki akrabaların desteğine de bu dönemde daha çok ihtiyaç duyacaklardır. — ”

Nitekim, görüşülen SEDEP personelleri de yaptıkları ev ziyaretlerinde 1-5 yıldır İstanbul'da yaşayan, İstanbul'da konfeksiyon veya inşaat gibi informal çalışmanın yaygın olduğu sektörlerde “tutunmuş” akrabaları tarafından memleketten getirilmiş, kırsalda üretip hayatta kalamadığı için İstanbul'a işçileşmeye ve güvencesizleşmeye çağırılmış, burada akraba desteği ile para biriktirmeye çalışan ailelere çok sık rastlamaya başladıklarını ifade ettiler.

12. Toplumsal Çözümle

“ Birtakım dayanışma mekanizmaları artık oluşmuyor, bir kısmının da gelişmesine var olan siyasi yapı izin vermiyor. Hemen hemen her türlü sosyal girişim, inisiyatif bir şekilde, anında engelleniyor. Bu da toplumun sorun çözme kapasitesini geliştirmesi açısından çok ciddi bir problem, pandemi sorununun çözümü sürecinde bunu sıklıkla gördük. Mesela, 'vefa grupları' adı altında birtakım destek grupları oluşturulduğu söylendi, ama kimse bu grupların nasıl çalıştığını, ne faaliyet gösterdiğini bilmiyor, onlara katılma fırsatını istese bile bulamıyor. Öte yandan, bazı yardım çalışmaları o kadar kriminalize edildi ki insanlar yalnız başına/kendi kendilerine böyle şeyler yapmaya çekinir oldu. Zaman zaman belediyelerin çeşitli girişimleri olduğunu görüyoruz ki bunlar çok önemli, ama o girişimlerin de çok sıklıkla kesintiye uğratıldığını, engellenmeye çalışıldığını, mümkün olduğunca dar sınırlara hapsedilmeye çalışıldığını görüyoruz. Toplumun kendi destek mekanizmalarını oluşturması, çözüm arayışları içerisinde olması bir tehdit olarak görülüyor.

Ferhat Boratav ————— ”

Eric Fromm kapitalist toplumlarda insanların bir yandan geçim kaynakları ve mekânsal hareketlilik bakımından çok daha bağımsız olduğunu, yalnızca kendinden sorumlu hâle gelerek özgürleştiğini; diğer yandan yalnızlık, korku ve yabancılaşmaya daha fazla maruz kaldığını söyler.⁴⁷ Ekonomik kriz dönemleri bu yalnızlaşma, yabancılaşma ve korkunun fotoğrafının çok daha berrak çekilebildiği süreçlerdir. Neoliberal politikaların toplumu ve dayanışmayı çözeceği eleştirileri karşısında Thatcher'ın "Toplum yoktur, sadece bireyler ve onların aileleri vardır" dediği noktadan bugüne baktığımızda görünen o ki aileler de çözülüyor, geriye sadece birey kalıyor. Sahada sık sık duyduğumuz "herkes kendi derdine düştü" sözü dayanışmanın yalnızca etik bir karar olmadığını, çoğu zaman bir tercih konusu dahi olmadığını, herkesin yoksulluk sınırına çekildiği bir toplumda tam anlamıyla imkânsız hâle geldiğini anlatıyor. Birbirine de kurumlara da güvenmeyen, eşitsizliklerin derinleştiğine ve yoksulluk sebepli intiharlara canlı canlı şahitlik eden, geçim derdinden kurtulacağına dair umudu olmayan, ucu ucuna yaşamının stresiyle baş edebilmek için antidepresanlara sarılmış bir toplumu çözülmekten korumak hem ekonomik hem politik bir sorun olarak masada duruyor.

Krizin "Teğet" Geçtikleri, Eşitsizlikler ve Krizi "Başkası" Üzerinden Konuşmak

Yapılan görüşmelerde orta direğin de yoksulluk sınırına çekilmesiyle birlikte yoksulluğun anaakımlaştığı, dolayısıyla herkes için bir kriz yaşandığından bahsedilebileceği görüşü öne çıksa da; krizin bazılarını "teğet" geçtiğini düşünenler de vardı:

“ Hani kriz yavrum? Kriz sana, bana var. Emekliye var. Buralarda var. Öte tarafa (Ataköy sınırını gösteriyor) var mı? Onların çocuklarına bak, bizim çocuklarımıza bak. Mahallelinin hâline bak. Onlar arabalarına biniyor, lokantalarda yemeklerini yiyorlar, çocuklarına lüks kıyafet alıyorlar. Onlara bir şey olmadı. Olan bize oldu.

Emekli, Küçükçekmece

Herkesin kendi durumunu bir başkasını referans olarak anlamlandırmaya çalıştığı çok açık bir şekilde görülüyordu. Hayatın bazıları için olağan hâliyle akması, tüketim alanlarındaki hareketlilik ve krizle birlikte daha da göze çarpan eşitsizlikler mahallelerde sıcak bir gündem olarak tartışılıp duruyordu. Krizin belirginleştirdiği eşitsizlikler krizin "teğet" geçtiklerine yönelik bir öfkeye sebep olmaksızın daha soyut ve kanıksanmış bir şekilde adalet duygusunun ve umudun kırılmasına yol açıyor görünüyordu:

“ Ben bugün 5 liraya iki ekmek alamıyorum ya. İki ekmek diyorum sana. Beş lira benim bir müşteriden aldığı para. Bir müşteri gelecek de, ayakkabısını boyatacak da, alacağım ondan 5 lira. Gidip iki ekmek alamıyorum o paraya şu an. Hiçbir şey yapamıyorum. Çöp gibi bir şey oldu o para. Bakıyorsun millet hâlâ alışveriş merkezlerinde. Keyifleri yerinde. Demek ki diyorum bu dünya böyle. Bu dünyada adalet yok.

Erkek (65), Eyüp

Ziyaret edilen bir cami derneği mahallelinin yaşlıları tarafından kahvehane olarak da kullanılıyordu. Bu dernekte şu an bir ekonomik krizin yaşanıp yaşanmadığına dair uzlaşma yoktu, bazısına göre bir "çöküş" yaşanırken bir kısım yaşlılar "kafelerin doluluğu" ve "evlerin önündeki arabalar" dan yola çıkarak bir krizden bahsedilemeyeceğini söylüyordu. Krizin varlığından yana görüş bildirmek hükümeti eleştirmekle ilişkilendirildiği için kriz başkalarının yaşadığı "lüks" hayat üzerinden reddediliyordu. Ancak, bir kriz yaşanmadığını savunan yaşlılardan kendi geçim durumlarından söz etmeleri istendiğinde esasen onların evindeki gündemin de yükselen gıda fiyatları, kira ve faturalardaki artış olduğu görüldü. Krizi başkası, özellikle de krizden etkilenmeyenler üzerinden konuşmak, yoksulluğa dair bugün "yeni" bir şey yaşandığını değil her zamanki kanıksanmış eşitsizliklerin "abartıldığını" savunmak özellikle hükümete güven duyan dar gelirli için önemli bir baş

⁴⁷ Fromm, Erich (1941), *Escape From Freedom*, New York: Owl Books.

etme stratejisi. Görüşülen mahallelilerin bir kısmına göre eşitsizlikler ve yoksullar hep vardı, bugün "yeni" bir şey yaşanmıyor ve fiyatlar ne kadar yükselse de birileri hâlâ o fiyatlara güç yettirebiliyor. Gücü yetmeyenler ise "her zamanki" yoksullar.

“ Bütün krizler toplumdaki zenginliğin el değiştirdiği zamanlar oluyor. Topluca fakirleşmiyoruz. Fakirler daha fakir, zenginler daha zengin oluyor. Elinde doları, altını, bitcöini olan insanlar şu aralar aşırı zenginleşiyor. Bir günde kalkıyorsunuz bütün varlığınız 1,5 katına çıkmış. Enflasyon da artıyor tabii ama ondan bir süre sonra artıyor. Dolayısıyla ülke fakirleşiyor gibi bir şey söz konusu değil. Tabii ki en yoksullar ve orta sınıfın gittikçe alt sınıflaştığı bir durum söz konusu.

Doç. Dr. Erdem Yörük

Sınıfsal Mobilizasyon Umudunun Yitirilmesi

Yapılan görüşmelerde özellikle gençlerin sınıfsal mobilizasyon umudunun azaldığı görüldü. Eğitim olsa da, iş bulsa da, aynı anda pek çok işte çalışsa da yokluktan ve geçim derdinden kurtulamayacağını, emekli olamayacağını ve yaşamı boyunca çalışmadan hayatta kalamayacağını düşünen gençler için ne eğitimin ne de istihdamın pozitif bir çağırışımı vardı.

“ Mahallemizde çok üniversiteli gencimiz var ama iş yok, umut yok, gençlik enerjisi yok. "Yüksek lisans yapacağım" diyordu okurken, bundan birkaç yıl önce. Şimdi görseniz, bu nasıl genç dersiniz. Hiçbir şeye hevesi kalmadı gençlerimiz.

Mahalli yardım kuruluşu gönüllüsü,
Gaziosmanpaşa

Türkiye'de liyakate olan inancın yitirilmesi ve sosyal sınıf mobilizasyonuna dair tahayyüllerin daralması yalnızca bugüne dair bir sorun değil. SODEV'in "Türkiye'nin Gençliği" araştırması ve İSTANPOL'un "Türki-

ye'de Gençlerin Güvencesizliği: Çalışma, Geçim ve Yaşam Algısı" raporu da⁴⁸ benzer bir şekilde gençlerin ne emekleriyle ne yetenekleriyle bir yere gelebileceklerine dair umudu olduğunu söylemişti. Henüz pandemi ve ekonomik krizle işgücü piyasaları sarsılmamışken yapılmış kapsamlı bir yoksulluk çalışmasında da İstanbul'daki dar gelirli ailelerin üniversiteyi çocukları için tek "kurtuluş" olarak gördüğü fakat bu kurtuluşun bir "sınıf atlama" umuduna değil istihdam güvencesine tekabül ettiği ortaya konmuştu:

“ Mülakatlardaki bazı ifadeler çocukların okumasına verilen önemin biraz da çaresizlikten olduğunu düşündürüyor. Bu çaresizliğin arkasında kente gelip tutunmanın mümkün olduğu dönemin artık sona erdiğine ilişkin bilinç ve deneyim bulunuyor.

Erdoğan, 2016

Bugün ise her beş üniversiteliden biri işsiz (Genç İşsizler Platformu, 2020). İş bulabilenler de istihdama giriş yapabilmeyi genellikle asgari ücret karşılığında başarakabiliyor.

"Fırsatçılık" Algısı, "İş Beğenmeyenler" ve Krizin Gündelik Sorumluları

Yaşanan ekonomik çöküşe ve markette, kasapta, eczanede, restoranda, AVM'de, pazarda, mağazada, emlakçide, benzin istasyonunda, eve gelen faturada, kısacası gündelik yaşamın olağan tüketim alanlarının tümünde çarpıcı bir şekilde görünen hayat pahalılığına anlam vermek sıradan vatandaş için çok kolay olmuyor. Bunun için sıkça Akınerdem ve Sirman'ın Yeni Türkiye'nin her türlü krizden sorumlu aktörleri hâline gelmiş "araçlar" olarak tarif ettiği dolaylı aktörlere başvuruluyor.⁴⁹ Krizin sebeplerine dair algı büyük oranda medya kanalıyla oluşuyor, hangi kanalın takip edileceğini ise kişinin siyasi aidiyeti belirliyor. Dolayısıyla, bugün yaşananlara nasıl anlam verileceğini en temelde kişinin makro ve polarize siyasette nerede durduğunun belirlediği görüldü:istihdamın pozitif bir çağırışımı vardı.

⁴⁸ Erdoğan, N. (2016), "Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri".

⁴⁹ Gazeteduvar (Temmuz 2019), "Yeni Türkiye'nin muhayyel aktörleri: Araçlar"; <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2019/07/09/yeni-turkiyenin-muhayyel-aktörleri-aracilar> (15.01.2022)

“*Tabii görüyoruz fiyatları. Kör değiliz. Millet fırsatçı. Haberlerde görüyoruz, stok yapıyorlar, fiyat yükseltiyorlar. Ben devletimizle ilgili bir şey olduğunu görmüyorum. Devletimiz elinden geleni yapıyor. Her zamanki gibi algı yapılıyor.*

Erkek (65), Eyüp

Görüşmelerde görüldü ki kriz dönemlerinde ortaya çıkan bir takım “fırsatçılar” olduğu kanısı oldukça yaygın. **Taksiciler, ev sahipleri ve esnafın kriz dönemlerinin öne çıkan “fırsatçıları” olduğu yaygın bir şekilde kabul görüyor.** Bu kişilerle gündelik karşılaşmaların tansiyonu zaman zaman yükselebiliyor çünkü bazen fiyatı bizzat arttıran, bazen de meydana gelen artıştan faydalanan oluyorlar. Doğal afetlerde, terör olaylarında ve ekonomik kriz dönemlerinde ortaya çıkan “fırsatçıların” krizi derinleştirdiği düşünülüyor:

“*Deprem olur, kimse kimseye acımaz. 100 liralık kira bir anda 500 liraya çıkar. Ev sahipleri fırsatçı. Havalimanında patlama olur, taksici beş katı taksimetre yazar. Taksiciler fırsatçı. Marketçiler stok yapıyor diyorlar. Fiyat artsın da öyle satalım diye bekletiyorlar ürünleri. Bu millet uslanmaz. Krizi bunlar bu hâle getiriyor.*

Kadın (54), Kâğıthane

Stokçuluk yoluyla fiyat yükselttiği iddia edilen perakendeciler adına İstanbul Perakendeciler Derneği başkanı Faruk Güzeldere, yükselen fiyatların “sebebi değil mağduru” olduklarını açıkladı.⁵⁰ Krizin makro ekonomik ve yönetsel bir sorun değil sıradan vatandaşların bir takım yanlış eğilimlerinin ürünü olduğunu düşünenlerin yanı sıra “iş beğenmeyenler”in de ülkede bir kriz olduğu “yanılsamasına” sebep olduğu savunuluyor. Piyasada herkese yetecek kadar iş olduğu fakat rahat iş isteyen, çalışmak istemeyen, ücret beğenmeyen, zora gelemeyenlerin boşta gezerek aşırı yoksulluğa düştüğü,

bu kişilerin yükselen fiyatlar karşısında şimdi de açık sınırına düştüğü ve sosyal yardımlara bağımlı bir yaşam sürdüğü yaygın bir kanı. Fiyatların yükselmesine dair tartışma ile “rahatına düşkün” olan işsizlerin bu krizden en çok etkilenenler olması birbirinden ayrı görülüyor. Çalışan yoksulluğu ise hemen hemen herkesin ortaklaştığı bir sorun ve konu çalışan yoksullar olunca “mağdur suçlayıcılığı”na o kadar kolay başvurulmuyor.

İntiharlar, Stres, Evi Terk Eden Erkekler ve Gündelik Çarpışmalar: “Tencerenin Kaynamadığı Yerde Huzur Kalır mı?”

Ziyaret edilen mahallelerin hemen hemen hepsinde krizle birlikte insanlardaki stresin arttığı, gündelik olaylarda tansiyonun yükselmesinin çok kolaylaştığı anlatıldı. Ziyaret edilen **11 mahallenin üçünde** son 6 ay içerisinde ekonomik sebeplerle intihar vakalarının yaşandığı aktarıldı. Önde gelen etkin bir yardım kuruluşunun mahallelerde erzak dağıtımı ve ev ziyaretleri yapan bir çalışanı “artık bazı insanların gözünde intihar eğilimini gördüğünü” söyledi. Bazı muhtarlar son zamanlarda kadına yönelik şiddet temelli uzaklaştırma kararlarına daha çok rastladığını belirtti. Bir diğer mahalli yardım kuruluşu gönüllüsü, faaliyet gösterdiği bölgede ekonomik sebeplerle “depresyona girip evi terk eden erkeklere” rastlamaya başladığını anlattı. Krizin şiddet, kavga, intihar, evden kaçma gibi pek çok çözülmeye sebep olduğu bazı mahallelerde kulaktan kulağa, bazı mahallelerde ise kahvehanelerde, bakkalda, camide, cemevinde, pazarda, sokak karşılaşmalarında açtıktan konuşuluyor.

“*Günü kurtaralım deniyor artık. Gelecekle ilgili bir plan yok hiç kimsede. Böyle bir ortamda ne planı? Sanki topluma afyon verilmiş gibi, ben bunu anlamıyorum.*

Bakkal, Sultangazi

⁵⁰ Aydınlik (Ocak 2021), “Perakendeciler Federasyonu: ‘Zamların sorumlusu değil mağduruz’”; <https://aydinlik.com.tr/perakendeciler-federasyonu-zamlarin-sorumlusu-degil-magduruz-231226> [15.01.2022]

“Kriz yok mu? Duymadın mı intihar eden genci?
Pazarıcı, Arnavutköy”

“Erkekler çok sinirli. Çalıştığının karşılığını alamıyor, ay sonunu getiremiyor. Suratlar beş karış. Kime dokunsan bin ah işitiyorsun.
Cemevi Yetkilisi, Maltepe”

“Gencimiz intihar etti diye duyduk. Depresyona girmiş. İş bulamamış.
Mahalli yardım kuruluşu gönüllüsü, Bağcılar”

“Pandemiden beri ekonomik bunalım ve işsizlik çekiyor aileler. Mental yorgunluk yaşayan, evini terk eden babalar gördü bu gözler. Bir evde tencere kaynamadığında huzur olması mümkün değil.
Mahalli yardım kuruluşu gönüllüsü, Gaziosmanpaşa”

“Bağırış çağırış duyuyoruz bazen. Bakmıyorum da hangi evden geliyor diye. Kavga ben geçinemiyorum, yoruldum diye çıkmıyor tabii ki. Adam doluyor artık, borca batmış, kira gelmiş, faturaya yetişememiş, aldığı para bir haftada tükenmiş. Adam saracak yer arıyor.
Cami Derneği Mensubu, Küçükçekmece”

Ucu ucuna Yaşam ve Geçim Stresi: “Antidepresanla Hayatta Kalmak”

Çok temel bir stres faktörü olarak sıkça anılan “ucu ucuna yaşamak” krizde antidepresanların önemini arttırmış gibi görünüyor. 20-25 Aralık tarihlerinde 480 eczacı ile İstatistik Ofisi tarafından yapılan telefon destekli anketin sonuçlarına göre görüşülen eczacıların %43’ü son dönemde ilaç talebinde en fazla artış görülen hastalıkların ruh ve sinir hastalıkları olduğunu belirtti. Mahallelerde görüşülen eczacıların da büyük bir kısmı son 6 ay içerisinde antidepresan taleplerinin arttığını, çoğu zaman reçetesiz bir şekilde ilaç talep

edildiği için kişileri sağlık kurumlarına yönlendirmek durumunda kaldıklarını ifade ettiler. Vatandaşlar pandemiyle üst üste binen ekonomik krizin uzun vadede çok daha net bir şekilde görülebilecek sağlık çıktıları olacağını düşünüyor.

“Hâlimize şükredelim ama hayatımızdan ciddi manada ödün vererek yapıyoruz. Bunların hepsi yarın bizlerden hastalık olarak çıkacak. Çünkü rahatça hiçbir şey yapamıyoruz.
Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultangazi”

Diğer yandan, Prof. Kayıhan Pala’nın gözlemlerine göre krizden psikolojik olarak en çok etkilenenler yoksullar değil orta ve üst sınıflar oldu çünkü bu gruplar için göreceli yoksunluk çok daha keskin bir biçimde arttı:

“En yoksul kesim ruh sağlığı açısından çok fazla etkilenmiyor çünkü zaten onlar yoksulluğu zaten yaşıyorlardı. Ama orta ve üst kesim gelirlerinin birden erimesi ve gelecek kaygılarının artması nedeniyle kendilerini çok daha kötü hissetmeye başladılar. Ama bu ruh sağlığı sorunlarını tek başına ilaç kullanma üzerinden değerlendirmememiz gerekiyor.”

Asgari Ücret Zammı ve “Norm” Belli Olana Dek İşgücü Talebini Askıya Almak

Kriz ve geçiş dönemlerinin pek çok şey gibi normları ve referans noktalarını da ters yüz ettiği düşüncesi pek çok sosyal teoriye dayanak oldu. Durkheim’dan bu yana tartışılmaya devam eden “Bir toplumu bir arada tutan şey nedir?” sorusu biraz da toplumun içinde yaşayan bireylerin toplamından farklı bir şey olduğu kabulüne dayanıyordu. Bu çerçeveye tercüme etmek gerekirse, İstanbul 16 milyon insanın bir araya gelmesinden farklı bir yapı ve bu yapıyı bir arada tutan toplumsal dayanışma da diğer sosyal pratikler gibi belirli normlara dayanıyor. Yapılan araştırma ile 16 Aralık’ta açıklanan asgari ücret zammının istihdam alanındaki normları bir süreliğine askıya aldığı görüldü. Piyasaya “beklenmedik” bir zam oranının düşmesi ile firmaların yeni işçi alımını bir süre durdurduğu, diğer firmaların alacağı kararları ve izleyeceği stratejileri bekleyişe geçtiği, bir nevi norm oluşana

dek tetikte kaldığı Bölgesel İstihdam Ofisleri tarafından çok açık bir şekilde ortaya kondu:

“*Asgari ücretlerin artmasıyla bordrolarda bir değişiklik oldu. Firmalardan işe alımlarda askıya alımlar oldu. Piyasaya bakmak istiyoruz, şimdilik işçi almaya açacağız diyenler oldu. Piyasadaki eğilimin ne olacağını görmek istiyorlar.*

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Kartal — ”

“*Asgari ücret açıklandığından beri firmalar işgücü taleplerini durdurmuş durumdalar.*

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Avcılar — ”

“*Firmalardan randevu almaya çalışıyoruz ama asgari ücret zammı süreci aksattı. Bundan önce firmalar bizden randevu almaya çalışırdı.*

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Sancaktepe — ”

“*Yeni asgari ücret uygulaması sonrası vasıflı vasıfsız konusunda nasıl bir yol izleyeceğini işveren de bilmiyor.*

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Bağcılar — ”

13. Görünmez Eli Görmek: Krizde "Sahipsiz" Hissetmek

Sosyal Devlete Çağrı: "Devlet Bu Duruma Neden El Atmıyor?"

Anket yoluyla ulaşılan yoksul ev kadınlarına son 6 ay içerisinde ekonomik olarak sıkıştıklarında kimin kapısını çaldıkları sorulduğunda, yalnızca beş kadından biri (%21) belediyelerden destek aldığını söyledi ve devletten destek aldığını söyleyenlerin oranı %13 oldu. Mahallelerde yapılan görüşmelerde ise şu an bir kriz yaşanıp yaşanmadığı ve krizin sebeplerine dair farklı düşünceler öne sürülse de, devlet tarafından müdahale edilmesi gereken bir süreç yaşandığı konusunda herkes mutabıktı. Fiyatların nereye kadar yükselmeye

devam edeceği kestirilemiyor ve piyasanın böylesi "başıboş" bırakılması bir yönetim açığı olarak görülüyor. Devletin bilhassa denetleme fonksiyonu kriz dönemindeki kontrolsüz fiyat artışlarını, "fırsatçıları" ve istikrar-sızlığı önlemenin yegâne aracı olarak geri çağırılıyor.

“*5 liralık ithal mercimek istiyor insanlar, işte bu çok acı bir şey. Kötü olan bu! 1 kilo istemiyor, 5 liralık istiyor. Cebinde o kadar parası var, o kadar alabiliyor. Bazı yerlerde fiyatlara bakıyorum, ahlaksızlık insanların kanına işlemiş. Devlet dediğiniz şey gelip denetler. Benim hakkım %25'tir ama ben buna rağmen daha altında satıyorum diyor. Her şeye %25 koyarsam fiyattan geçemezsin burada.*

Bakkal, Sultangazi — ”

Denetlemenin krizi hafifleteceği düşünülmeyle birlikte, eğer bu kriz "kaçınılmaz" bir şekilde yaşanacaksa dahi krizin yıkıcı etkileri karşısında en azından temel ihtiyaçlara erişimin garanti altına alınması devletten kriz yönetirken gözetmesi beklenen önceliklerin başında geliyor.

“*Ama durumlar hiç iyi değil, iyiye de gitmiyor. Yaşamak için yağ, yumurta, süt, ekmeğe, yumurta lazım. Bugün elektrik lüks değil, şehirdesin. Yaşam tarzını yürütmek için lazım. Doğalgaz, ısınman için lazım. Arkadaşım, bunu şu süreçte devlet niye bana parayla satıyor? Bana kola, çips ver demiyorum. Hayatımı sürdürmem için lazım olan ekmeği, suyu istiyorum. Çöpten ekmeğe çıkarana görüyorum, insanlığımdan utanıyorum.*

Bakkal, Avcılar — ”

“*Devlete 'devlet baba' diyoruz değil mi? Ben de bu devletin evladiysam, hiç kusura bakmasın o babam bana bakacak, beni aç bırakmayacak. Benim derdim niye borç olsun ya? Elektrik borcumu yüksek vergiler yüzünden ödeyemiyorum, Devletin koyduğu vergi yüzünden ödeyemiyorsam gelip elektriğimi de kesemez. Benim doğalgazımı, elektriğimi kesiyor ama çözüm yolu göstermiyor. Paran var da ödemiyorsan dese haklı, ama yok, benim bir yanlışım yok.*

Bakkal, Bağcılar — ”

“ İnsanlardan bir şey istemekten bıktım. Dilenci gibi görünüyorum. Ben sadece kendime yetmek istiyorum. Kimseden bir şey dilenmek istemiyorum. Devletten yardım bekliyorum.

Kadın (67), Avcılar

Pandemiden bu yana hızla artan toplumsal dayanışma çağrıları ve bağış kampanyaları kriz dönemlerinde toplum olmayı yeniden hatırlatsa da, bu dayanışma ve hayırseverlik çağrılarının sosyal devletin sorumluluklarını yerine getirmesine yönelik talepleri gölgelememesi gerektiği bağış kampanyalarının en yaygın öznesi olan engelliler tarafından şöyle tartışılıyor:

“ Ahbap diye tanınan bilinen Haluk Levent'in başında olduğu dernek SMA'lı hastaların SGK tarafından karşılanmayan ilaçları için bağış kampanyası yapıyor. Geçenlerde bir anne çocuğuna bu ilacı alamadığı için girdiği buhran ve bunalım nedeniyle intihar etti. Hele ki sadece solunum cihazıyla nefes alıp veren ve size sonuna kadar ihtiyacı olduğundan şüphe duymadığı bir çocuğunu geride bırakarak bu kararı aldı ve uyguladı. Dolayısıyla Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları da hak arama yerine bu ve işe yarayan sandalyeleri medikal araç ve gereçleri halktan toplayarak büyük bir kampanya ve duyurularla ihtiyacı olan kişilere veriyor hâlbuki bu sivil alanda çalışan kişilerin yapması gereken şey devletin bu yükümlülüklerini hatırlatmak ve hatta zorlamaktır.

Hakan Özgül

Refah Devletinin Ensesinde: Kadınlar ve Sosyal Yardımlar

Krizde kamunun sağladığı sosyal yardımların yeterli gelmesi de önemli bir tutamaç olduğu yapılan pek çok görüşmede ortaya kondu. Sosyal yardımlara dair bilgiyi öğrenmek, başvuru süreçlerini yürütmek, mahallede kimin nereden ne yardım aldığını takip etmek genellikle kadınların yüklendiği bir kriz sorumluluğu olarak karşımıza çıktı. Kamunun diğer tüm fonksiyonlarının bir süreliğine unutulduğu ve bilinen tüm kurumların bir sosyal yardım uğrağı olduğu çok net bir şekilde görüldü. Kadınların evdeki krizi yalnızca eve iş olarak, merdiven

silerek, tasarrufu yöneterek, ikinci el eşyalara başvuru olarak değil kurumlarla ilişkilenerken ve sosyal yardım süreçlerinin peşini bırakmayarak da yönettiği, bunu yoksulluk durumunda çok temel bir “korunma” hakkı olarak gördüğü şöyle anlatıldı:

“ Bu mahallede kimin evinin önünde hangi belediyenin aracı durdu hemen dikkat çeker. Kadınlar birbirine sorar, sen nereden alıyorsun der. Ben de başvurayım der. Gider gelirler kurumdan kuruma. Bırakmazlar ha peşini hiç. Reddedilir, tekrar başvurur. Belediyeyi arar. Ulaşamazsa gider yerine, neden yatmadı bana yardım der. İnatçıdır kadınlarımız. Ne yapısın? Çocuklarının hakkı gibi düşünüyor. Elin-den o geliyor.

Erkek (67), Eyüp

Sosyal yardımlar kadınlar kadar engellilerin de gündeminde ve pek çok engelli için sosyal yardımlar kriz döneminde erişilebilen tek gelir kaynağı. Ancak, engelliler asgari ücret zammına kıyasla kendilerine yapılan desteğin krizin şiddetiyle mücadele etmeyi kolaylaştırma-
dığını söylüyor:

“ Asgari ücrete %50, memurlara %30 zam yapılırken; engellilere, evde bakım aylığı alanlara ve emeklilere %25 zam yapıldı. Yönetimlerin ilk vazgeçtiği kesim tarihsel olarak da böyledir. İlk vazgeçilenler daha dezavantajlı olanlar, başta engelliler olur.

Hakan Özgül

Krizden ve Şehirde Kaçış: Bir İmkân Olarak “Memlekete Dönmek”

Görüşülenler arasında ekonomik kriz bu şiddette ilerlese ve geçinmek imkânsız hâle gelirse çıkış yolunu köye dönmekte arayacağını söyleyenler oldu. Köyde yaşamın somut olarak daha yorucu olmasına ve kırsalın kendine has zorluklarına rağmen kent dışında geçinmenin görece kolay olduğu düşünülüyor. Tarım ve hayvancılıkla ilgilenmek hem bir gelir kaynağı hem de çıkacak ürünlerle temel ihtiyaçların da karşılanacağı bir fırsat penceresi olarak tahayyül ediliyor. Ancak, çocukların eğitiminin ne olacağı sorusu köye dönmek için

büyük handikabı olarak masada duruyor. Bir yandan yaşam maliyetinin gün be gün artmasıyla şehirde geçinmenin imkânsız hâle gelmesi, diğer yandan çocukların geleceğine dair duyulan kaygı yoksul haneleri daha da çıkmaza sürüklüyor. Yine de, pandemiyle başlayan kriz sürecinde açlık sınırına çekilenler adına "devletin duruma el atmadığı" her senaryoda, kentten kaçış dönüp de doyabileceği bir memleketi olanlar için önemli bir geçim stratejisi oluyor:

“ Ben memleketime döneceğim, burada geçinemedik, eşim iş bulamadı, o yüzden kaydımı silin diyen kadınlar oluyor.

İSADEM Personeli, Sancaktepe

“ Bu bir yıl içerisinde geçim sıkıntısından dolayı memleketine dönenler çok fazla. Kaydını sildiyor, memlekete dönüyorum diyor. Artık burada iş aramıyorum diyor.

Bölgesel İstihdam Ofisi Personeli, Bağcılar

Krizin Sorumlularını Aramak: "Dış Güçler"

Devletin böylesi bir kriz durumunda piyasayı bu denli "başıboş", yoksulları da yükselen fiyatlar karşısında "korunmasız" bırakmayacağını düşünenler için mevcut durumun kontrolsüzlüğünü açıklamanın yollarından biri de ülke ekonomisinin "dış güçler" tarafından baltalandığı düşüncesi oluyor. Devleti piyasaya müdahale eden, kriz karşısında önlem alan, kriz durumunda denetleyen ve koruyan bir mekanizma olarak tahayyül eden, tam da bu nedenle bugün yaşanan istikrarsızlık, kontrolsüzlük ve korunmasızlık durumunun devletin muradı ve inisiyatifi dışında gerçekleştiğini düşünen vatandaşların sayısı hiç de az değil. Yaşanan krizin sorumlusunu "dış güçler" olarak tanımlayan vatandaşlar devletin "elinden geleni yaptığını" düşünüyorlar çünkü devleti böyle bir alt üst oluş hâli karşısında "elinden

geleni ardına koymayacak" bir otorite olarak görüyorlar. Krizi yaratan, derinleştiren ve devletin "elini kolunu bağlayan" dış güçler düşüncesi devletin hâlâ yoksuldan yana ve "kimsesizlerin kimi" olduğu inancını canlı tutmaya yarıyor.

“ Aslında bu kriz yeni değil, uzun zamandır konuşulan, gözlemlenen, yaşanan bir kriz. Bu krizi son üç aylık dönemde para piyasalarında yaşanan manipülasyonlar, spekülâtif yatırım tercihleri ya da dış mihraklarla açıklamak gerçekçi değil. Türkiye kırk yıldır neoliberal ekonomi politikalarına, serbest piyasaya, özelleştirmelere, sözde devlet müdahalesi olmayan bir ekonomiye bel bağlamış durumda. Bu kırk yılın yirmi yılında hükümet yaşanan üç büyük krizin ve bunun toplumsal sonuçlarının bilgisine sahip olmasına rağmen liberal ekonomi politikalarından, büyüme hedeflerinden ve özellikle tüketim endeksli bir büyüme çizgisinden vazgeçmedi. Bir taraftan piyasaya kredi ve para vererek tüketimi besledi bir orta sınıf illüzyonu yarattı, diğer taraftan yol, köprü, enerji santralleri ve benzeri altyapı projeleriyle kendine yakın sermaye gruplarına yatırım alanı yarattı ve bununla da bir sermaye birikimi illüzyonu yarattı. Gerçekteyse üretmeden tüketen, bölüşmeden büyüyen, devlet mekanizmasının birikimlerini ve yetkilerini öngörüsüz bir biçimde kullanan bir yapı inşa etti. Şimdi ne alt sınıfların sadakatini sağlayacak kaynak ne de yatırımcıyı çekebilecek güven kaldı.

Prof. Aslıhan Aykaç Yanardağ

14. Krizde Öne Çıkan Dayanışmalar

Araştırma süresince dayanışma kanallarının ve pratiklerinin çeşitli sebeplerle büyük oranda çözüldüğü görülmüş olsa da, bir yandan da yeni dayanışma stratejilerinin geliştirildiği ve bazı bilindik dayanışma pratiklerinin dar gelirli krizle mücadelesinde öne çıktığı söylenebilir.

“ Kaynakların azaldığı ve kırılganlığın arttığı bu dönemlerde dayanışma stratejileri giderek daha fazla önem kazanıyor. Kırsalda daha çok hane ekonomisini güçlendirmeye yönelik bir üretim ve geleneksel dayanışma pratikleri öne çıkarken, kentlerde öne çıkan ihtiyaçlar ve var olan imkânlar dâhilinde yeni dayanışma biçimleri geliştirilebiliyor. Türkiye ne yazık ki örgütsel çeşitlilik konusunda biraz daha kısır. Dünyada dayanışma pratikleri yerel para birimlerinden mahalle mutfaklarına, takas pazarlarından zaman bankalarına kadar çeşitlilik gösteriyor. Bizde daha küçük ölçekte tüketim toplulukları, ortak üretim pratikleri öne çıkıyor. Zaman zaman ikinci el pazarlar ya da takas pazarları, sosyal medyada örgütlenen dayanışma toplulukları ve paylaşım grupları öne çıkıyor. Bütün bunlar bize toplumda dayanışma yönünde bir arayışın ve yükselen bir talebin olduğunu gösteriyor. Bulunduğu durumdan memnun olmayan ve bir çıkış arayanların sayısı giderek artıyor.

Prof. Aslıhan Aykaç Yanardağ

Bir Hanede Pek Çok Aile: Evleri Birleştirmek

Gençlerin aile yanına dönmesi bir yana, ailelerin birleşmesinin oldukça yaygın bir geçim ve dayanışma stratejisi olduğu görüldü. Kayınvalide ve kayınpederin evine taşınmak bunun en tipik örneğiydi. Haneler bilhassa kira ve faturaların şişmesiyle sürdürülemez olduğunda, yeni taşınılan evin gündelik yaşamı zorlaştırması dahi göğüsleniyor:

“ Mesela kiradan çıkmak için kayınvalidemin evinde yaşamaya, buraya taşındık. O kadar ters bir yer ki. İşime ters. Çocuğun okula ters. Gidip gelene kadar perişan oluyorum. Eşimle konuştuk mesela, birkaç ay içinde tekrar kiraya çıkalım diye. Bakıyorsun, ev yok, kiralara uçmuş.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

Görüşülen sivil toplum kuruluşları, cami dernekleri ve cemevleri özellikle son bir yıl içerisinde baş edilemeyen kira zamları sebebiyle taşınmaların çok fazla olduğu

nu, Avcılar ve Arnavutköy gibi kiralara görece düşük olduğu ilçelere doğru hareketlilik yaşandığını dile getirdi. Özellikle şiddetten kaçmış, çocuklarıyla yeni bir hayat kurmuş kadınların ve göçmenlerin kiralara görece düşük olduğu bu ilçeleri tercih ettiği fakat buralardaki ev sahiplerinin de görülen talep karşısında kiralara giderek arttırdığı anlatıldı:

“ Ben bir firmada temizlik elemanı olarak işe girdim, eşim de günlük nerede iş bulduysa oraya gitti. Pandemi çok uzun süre işsiz kaldı. Seyyar satıcılık yapıp zabıtalardan kaçtığı günler bile oldu. Çocuklar aç kalınca mecburen o işi de yaptı. Eski iş yeri çağırınca, kiralara da burada daha ucuz olunca buraya geldik. Ama şimdi burada da artıyor yavaş yavaş.

Asgari Ücretli Çalışan Anne, Sultanbeyli

Evler birleştirileceği zaman genellikle kayınvalide ve kayınpederin yaşadığı eve taşınılmasının bir sebebi de emekli maaşlarının kriz koşullarında çoğu zaman hanelere giren tek düzenli gelir olması. Ayrıca, taşınmaların artmasıyla kişilerin yararlandığı hizmet mekânı ile birlikte tüm sosyal ve mekânsal bağlarının da askıya alındığını tahmin etmek zor değil. Ekonomik krizle yerinden olmanın hizmetlere erişim bakımından nasıl sonuçları olduğunu anlamaya yönelik daha fazla araştırma yapılması gerekiyor.

“ Hane ziyaretlerinde ailelerin birleşmeye başladığını görüyoruz. Geçinemedik, abimin yanına taşındık durumu düzeltene kadar diyorlar.

SEDEP Personeli, Gaziosmanpaşa

“ Adres güncelleme çalışması yaparken “Kayınvalideme taşındım”, “Biz bir süre elimle yaşayacağız” gibi geribildirimler alıyoruz. Artık buradan hizmet alamıyor, taşındığı yerde tekrar bir arayışa girmesi gerekecek.

İSADEM Personeli, Kartal

Dayanışmaya Mecbur Kalmak: "Veresiye Vermezsen Alan Olmuyor, Bozuluyor"

Artan fiyatlar sebebiyle ürünlerin ellerinde kalmasından endişe eden esnaf özellikle kolay bozulacak gıda ürünlerini indirimli, hatta ücretsiz vermeye yönelebiliyor. Kendi sıkışıklığı içerisinde ücretsiz veya indirimli ürün isteyen ihtiyaç sahiplerine destek olma fırsatı bulamayan fakat mahallesindeki yoksulu gözetmek isteyen esnaf için zaten satılamayacağı öngörülen ürünler bir dayanışma fırsatı oluyor:

“ Son dönemde kartla satış arttı, ondan da vergi kesildiği için fiyat artıyor. Veresiye hep vardı ama son dönemde artış var. Özellikle tavuklar daha çabuk bozulduğu için isteyene veresiye veriyorum. İndirim de yapıyorum. Çöpe gideceğine insanlara bir yardım olsun.

Kasap, Maltepe

Temel Gıda Dayanışması: "Askıda Ekmek"

Yoksul mahallelerde krizle birlikte en görünür olan dayanışma mekanizmalarından biri Halk Ekmek Büfeleri aracılığıyla hayata geçen "Askıda Ekmek" sistemi. Pandemi sosyal ilişkileri çözdüğünde ve krizle birlikte "gerçek muhtaç" kategorisi bulanıklaştığında, mahallenin içerisinde ve bizzat yoksulların kamusal alanı hâline gelmiş ekmek kuyruklarının ortasında temel gıda üzerinden kurulan bir dayanışma hayırseverler tarafından en erişilebilir ve en şeffaf yöntem olarak kabul görüyor. Öyle ki, taşındığı mahallesine pandemiden bu yana yalnızca ekmek bağışi yapmak için uğrayanlar oluyor:

“ Mahalle dışından, daha önceleri civarda oturan, geçim sıkıntısı çeken kişilerin şimdi mahalleye gelip yardım yapma örnekleri var. Halk Ekmek'in bir günlük ekmek parasını verip bedava ekmek dağıtımını yaptırın hayırseverlerimiz oluyor.

Halk Ekmek Büfe işletmecisi, Pendik

“ Valla bak ben biraz önce hayır ekmeği dağıttım. İnsanlar, durumu iyi olanlar buraya gelip böyle hayır ekmeği dağıtmak istiyorlar bizden. İnsanlar bıraktığı sürece biz de vermeye çalışıyoruz zaten. Biraz önce 50 tane ekmek dağıttım, hayır ekmeği. Dağıttığımızı görüp bir kişi daha geldi hatta. Bir 25 tane de benim adıma dağıtır mısınız abla diye.

Halk Ekmek Büfe İşletmecisi,
Küçükçekmece

“ Karşıdaki inşaat firmasının sahibi 100'den fazla kişiye ekmek dağıttırdı. Sıraya girenler ekmeğin bedava olduğunu bilmiyordu. Sıra kendilerine gelince öğrendiler. Esnaf çekiniyor çok yoğun talep olmasından.

Halk Ekmek Büfe İşletmecisi,
Güvercintepe

Mahalle WhatsApp Grupları ve Bir "Yara Bandı" Olarak Hayırseverlik

Pandemiden itibaren dayanışma amaçlı WhatsApp gruplarının hayatın önemli bir parçası hâline geldiği görüldü. Muhtarların, esnafın, kadınların, mahallelinin, dini grupların kendi içlerinde kurdukları bir dizi WhatsApp grubunda krizin yükünü hafifletecek çeşitli ilanlar ve duyurular paylaşılıyor. Gruplarda genellikle iş ilanları, ikinci el eşya paylaşımı, yeni evlenecek gençler için çeyiz dayanışması, yoksul ailelerin çocuklarının üniversite harçlarına destek olmak için bağış kampanyaları, yeni doğum yapmış göçmen kadınların ihtiyaçları için ikinci el ürün çağrılarını dönüyor. Ayrıca, evlere parça başı iş duyuruları, ilçede yeni açılan hizmet noktalarının tanıtımı ve kurumların sağladığı sosyal yardımlara yönelik bilgilendirmeler de bu gruplarda sıkça yer alıyor.

“ Biri paylaşıyor mesela, şu ilçede bir kadın evine temizlikçi arıyor diye. Ya da şu mahallemizde bir Suriyeli kadın yeni doğum yaptı, çocuğu sarılık oldu bebek maması gerekiyor olayı çok fazla yaşıyor. Hemen aramızda destek topluyoruz. Mahallemizden bir gencin üniversite harcına destek olduk mesela. Onun dışında küçük küçük şeyler de oluyor. İşte çocuk kıyafetidir, ev eşyasıdır. Kolay oluyor WhatsApp.

Kadın, Arnavutköy

Mahalle ölçeğinde kurulan WhatsApp grupları yerelde ortaya çıkan akut ihtiyaçlara hızlı cevap verilmesini sağlasa da bizzat hayırseverlerin kendi ifadelerine göre krizin etkileri dayanışma ile anlatılamayacak bir seviyeye ulaşmış durumda. Tam da bu nedenle kendilerini “yara bandı” olarak tanımlayan hayırseverler krizle baş etmenin dayanışmadan öte makro bir müdahale ile mümkün olduğunu düşünüyorlar.

“ Ameliyat yapamıyoruz ama yara bandını takıyoruz, kanı durduruyoruz.

Erkek, Arnavutköy

Her Yerde “Bağış Kutuları”: “Yoksul Mahallede Kim Olursan Ol Hayır Kurumu Olarak Çalışırsın”

Topluma ve kurumlara güveni azalan herkes bir bağış kutusu oluşturup kendi hayırseverlik faaliyetini yürütmeye koyuluyor. Dayanışmanın en erişilebilir ve güvenilir yollarından biri olarak görülen bağış kutularına kâh muhtarlıkta, kâh bakkalda, kasapta, camide, cemevinde, terzide, eczanede, hatta bazen bizzat kamu kurumlarının içerisinde rastlanabiliyor. Mahalle içerisinde bilhassa esnafın bağımsız bağış toplayan aktörlere dönüşmesi pek çok ilçede gözlemleniyor. Diğer yandan, zaten bağış toplama pratiği olan cami dernekleri ve cemevlerine ise pandemiden bu yana giderek daha az bağış yapıldığı görüldü. Bağışlar azalırken yardım talep edenlerin artması bu kurumların hayırseverlik kapasitesini zorluyor. Bazı cemevleri bağışların yanı sıra aşevi olarak da işlev görüyor ve özellikle mahalledeki yalnız yaşayan yaşlı erkekler için cemevleri kriz döneminde uğrak noktasına dönüşmüş durumda:

“ Bundan bir yıl önce 50 kişi geliyorsa şimdi 150 kişi geliyor. Gün içinde tek bir sıcak yemek yiyor, doğru düzgün bir öğün yemek yiyor belki, o da burada yediği. Yalnız yaşayan, eşi vefat etmiş adamlar daha çok geliyor. Artık aileler de geliyor gerçi.

Cemevi Yetkilisi, Bahçelievler

Krizin yoksul mahallelerdeki yerel aktörlere kamunun üstünü tamamlama sorumluluğu yüklediği hem esnafı hem dini gruplarla yapılan görüşmelerde çok net bir şekilde görülüyor. Temel gıda düzeyinde seyreden kriz karşısında kamunun korunaksız bıraktıkları için mahallelerde geliştirilen bağış refleksini görüşülen bir cami imamı şöyle açıklıyor:

“ Köy dernekleri hayır kurumu olarak çalışıyor. Yoksul mahallede ne kurumu olursan ol hayır kurumu olarak çalışırsın. Devlet personelleri arasında para toplar sosyal yardım alamayanlara kendi aralarında yardım eder. Cami dernekleri de çalışıyor. Bu süreçte herkes gözünün gördüğüne, elinin yettiğine yönelmiş durumda.

İlçe Anne Grupları

Ziyaret edilen mahallelerin büyük bir kısmında “ilçe anneleri” mahallenin en organik öznelerinden biri olarak karşımıza çıktı. İlçe temelli organize olan, kurumsal kimliği olmayan, ajandası ilçedeki annelerin ve kadınların ihtiyaçları üzerinden şekillenen bu gruplar büyük oranda sosyal medyada bir araya geliyor. Grupların başkanları genellikle ilçenin orta üst sınıf kadınları olsa da ilçe anne gruplarının hedef kitlesi ilçedeki yoksul fakat çocuğu için en uygun maliyetli oyun ve sosyalleşme imkânlarını öğrenmek isteyen, ilçedeki “iyi” çocuk doktorları, ev içi tasarruf stratejileri, indirimler, hizmetler, daha “iyi” anne olmak için bilgilendirici içerikler, farklı gelir elde etme yolları ve iş ilanları, “aile içi iletişim” ve “kişisel gelişim” odaklı eğitim duyurularına ulaşmak isteyen kadınlara hitap ediyor. Gruplar genellikle ev kadınlarından oluşuyor fakat pek çoğu kendi aralarında kozmetik ve hijyen ürünleri gibi yine kadınlara satış yapabilecekleri alanlarda piramit satış sistemlerinde yer alıyorlar. Grupların bir kısmı ilçe belediyeleriyle aktif işbirliği içerisinde etkinlikler düzenliyor, kadınları bir araya getiriyor. İlçe anne gruplarının bugünkü kriz koşullarında üç temel fonksiyonu öne çıkıyor:

1) İndirimlere dair bilgi akışını sağlamak ve kadınlar için maliyeti artan bazı kritik hizmetlere erişimi kolaylaştırmak için ilçedeki firmalarla anlaşmalı indirimler ayarlamak: Gruplarda zincir marketlerin haftalık promosyonları ve ilçede ulaşılabilecek diğer indirimli ürünlere dair hızlı bir bilgi akışı sağlanıyor. Ayrıca, grupların yöneticileri ilçedeki firmalarla görüşerek "ilçe anneleri" için kendi indirimlerini de yaratıyor. En yoğun talep gören indirimlerin halı yıkama firmaları ve çocuk giyim mağazaları ile yapılan anlaşmalar ile duyurulan, firmalara ilçe anne grubu üyesi olduğunu beyan etme karşılığı kazanılan indirimler olduğu görüldü. Ayrıca, indirimli diyetisyen duyuruları da pandemiden bu yana oldukça rağbet görüyor.

2) Kadınlar ve çocuklar için ücretsiz/uygun fiyatlı sosyalleşme imkânları sunmak: Gruplar sıkça ücretsiz kahvaltı ve oyun etkinlikleri düzenliyor. Grubun hedef kitlesi olan anneler ekonomik sermayesi olmayan fakat belirli bir sosyokültürel sermayeden haberdar olan kadınlardan oluştuğu için piyasadaki ücretli oyun gruplarına erişemeyen anneler çocuklara yönelik ücretsiz oyun ve eğitim gruplarına rağbet gösteriyor. Yine çocuklar için doğum günü kutlama mekân ve hizmetlerine yönelik indirim kuponları dağıtılıyor. Kahvaltılar ise kadınlar için hem nefes alma hem de bilgi alışverişi fırsatı yaratıyor. Ayrıca, kahvaltılara ve buluşmalara "yaşam koçu", "çocuk psikologu", "diyetisyen", "aile danışmanı" gibi yine annelik, kadınlık, kişisel gelişim ve aile içi iletişim odağında uzmanların eğitimleriyle eşlik ettiği de oluyor. Bu etkinlikler kriz döneminde kadınlar için bir nevi kamusal hayatı canlı tutmaya yarıyor.

3) İş ve gelir elde etme imkânlarının yaygınlaştırılması: Gruplarda ilçedeki iş ilanları sıkça paylaşıyor. Ayrıca, eve parça başı iş almak, evde yemek yapıp satmak, piramit satış sistemlerine girmek gibi daha informal geçim yollarına dair de duyuru akışı oluyor. Bakım yükü sebebiyle formal bir işte çalışamayan kadınların özellikle kriz döneminde ev eksenli gelir elde etme yollarına daha fazla ilgi gösterdiği söyleniyor.

Komşu İhbarları: "Komşuma Yardım Edin"

Mahallelerde görüşülen yerel aktörler kendisi adına değil komşusu adına yardım talebinde bulunanların gidecek arttığını söylüyor. Yalnız yaşayan yaşlılar, tek ebeveynli aileler, içinde engelli bulunan aileler ve göçmen aileler "komşu ihbarları"nın yoğunlaştığı gruplar olarak öne çıkıyor. Mahalle içerisinde yaşanan "sıradan" yoksulluktansa genellikle birden fazla dezavantajın üst üste geldiği haneler komşuları onlar adına yardım istemeye itiyor. Cami imamaları, cemevleri, kamu kurumları ve yoksulluk alanında çalışan sivil toplum kuruluşları pandemiden bu yana çok yoğun bir şekilde komşu ihbarı alıyor. Kişilerarası dayanışmanın çözemeyeceği derinlikte bir yoksulluk durumu karşısında mahalleli kamuyu ve diğer aktörleri mahallenin içerisindeki en kırılacağı görmeye, desteklemeye ve korumaya çağırıyor.

Kuşaklararası Kadın Dayanışması: Bakım Veren Büyükanneleler

Türkiye'nin bakım rejimi krizden önce de büyük oranda özel sektöre ve informal mekanizmalara dayanıyordu. Ancak, krizle birlikte bakım yükü de olan pek çok kadının bu koşullarda işgücü piyasasına çıkması bakım krizini daha da derinleştirdi. Erişilebilir bakım hizmetlerinin yetersizliği sebebiyle çocuklar büyükanne bakımına verildi, hatta bazıları kreşten alınıp büyükanneye devredildi. Araştırma kapsamında son iki yıl içerisinde gelininin/kızının çalışmaya başlamasıyla torununa bakmaya başlamış anneanneler/babaanneler ile görüşüldü. Görüşülen kadınların bir kısmı torunla birlikte yeniden hayatlarına giren bakım sürecinden önce ya ev kadını ya da emekli olduklarını, dolayısıyla hayatlarının zaten yine büyük oranda evde geçtiğini ilettiler. Ancak, diğerleri torunlarına bakabilmek için işlerinden ayrılmıştı. Genç çiftlerin yaşadığı bakım krizini aşabilmek için kendi işinden ayrılan kadınlar tekrar işgücü piyasasına girmedikleri takdirde emeklilik haklarının etkileneceğini aktardılar.

“ Kızım işe girdi tam bu süreçte. Üniversite mezunuydu, birkaç yıl da KPSS'ye hazırlandı ama giremeyince zaten çocuk da oldu. Şimdi çok zorlandılar bu süreçte tek maaşla, dedi anne çalışacağım ben de. Çalıştığım yerden istifa ettim. İki yılım kalmıştı emekli olmama. Allah kerim. Torunu bir elden çıkar-tayım, şu süreci atlatalım yine çalışırım diyorum. Orada devam edebilseydim tabii oradan emekli olabilseydim emekli maaşım daha yüksek olacaktı. Olsun, çocuk ortada mı kalsın? ”

Ayrıca, tam da kriz döneminde işten ayrılmış olmak kadınları ekonomik olarak da zorluyordu:

“ Yemek yapıyordum bir firmada, aşçı olarak. Asgari ücret alıyordum ama yine de ne kadar büyük nimetmiş diyorum aybaşı olunca maaş gelmesi. Ne kadar rahatmışım diyorum. O zaman kenara koyduğum birkaç altın vardı. Onları bozduruyorum ihtiyaç oldukça. Onları da iyi ki koymuşum çalışırken. ”

Daha önce de evde olan ve ücretli bir işte çalışmayan büyükanneler ise kendi çocuklarını büyütüp görece rahat bir evreye geçtikten sonra hayatlarında ikinci kez bakım yüküyle sınırlanmış olmayı şöyle anlattılar:

“ İnsan yaşlanınca kaldıramıyormuş. Gençken iyi büyütmişüm dört çocuğu. Şimdi çok zor geliyor. Kafam kaldırmıyor. Sabrım kalmamış bir şeye. Çocuk çok yaramaz bir şey değil Allah'tan ama insan yaşlanınca daha çabuk yoruluyor, dinlenmek istiyor. Bir de alışmışım pazarımı, temizliğimi kendime göre yapmaya. Şimdi bir hastaneye gideceğim hemen aklıma geliyor, çocuğu ne yapacağım? Çocukları büyütmüşsün, evlendirmişsin, tam rahat etmişsin derken. Olsun. Benden iyi bakacak kimi bulacaklardı? ”

Eczane Veresiyeleri

Diğer esnaflar krizde kendi sürdürülebilirliklerini korumak için veresiyeyi sınırlandırırken eczacıların ekonomik krizle birlikte veresiyeye daha fazla alan açtığı görüldü. Sağlık alanında ticaret yapıyor olmak eczacıların ekonomik krizin bir halk sağlığı krizine dönüşmemesi için daha fazla sorumluluk hissetmesine sebep olmuş görünüyor. Parası olmayan çay veya ayçiçeği yağı vermemek ile ilaç vermemek arasında çok net bir ayrım gözeten eczacılar son 6 ay içerisinde daha fazla veresiyeye alışveriş kabul ettiklerini belirttiler.

“ Sağlık alanında çalışıyoruz, başka bir şeye benzemez. Birine veresiye vermesem, yarın öbür gün onun kötü bir haberini alsam, bunun vicdani yükü ile başa çıkamam. ”

Bağcılar

“ Emanet ilaç sistemi var. Vatandaşlar emanet ilaç alıp, sonra reçeteye yazdırıp getiriyorlar. Bu son aylarda daha fazla arttı. ”

Sultangazi

“ Reçeteyi yazdırdıktan sonra satın almaları için 4 günlük bir süre bulunuyor. Paraları olmayınca sürenin geçmemesi için parayı eksik getirip sonradan tamamlayanlar var. Son güne kadar para ayarlamak için bekleyip son gün ilaçlarını alanlar var. ”

Küçükçekmece

SONUÇ

Bugün Yaşanan Kriz Toplumsal Dayanışma ve Sosyal Yardımlardan Fazlasını, Sosyal Devleti Çağırıyor!

Aile, hemşerilik, dinî aidiyetler etrafında dönen dayanışmalar ve asgariyetçi sosyal yardımlar kriz karşısında yoksulların tutamacı olamıyor. Gün be gün artan fiyatlar herkesin yakın markajına girmişken krizin adını koymak çok daha kolay oluyor ve asıl farklılaşma krizin sebeplerinin ne olduğu konusunda yaşanıyor. Pek çok insan için krizin stokçuluk yapan esnaf veya fırsatçılık yapan ev sahipleri gibi gündelik sorumluları bulunuyor. Krizin ülkenin yönetilme biçiminden kaynaklandığını düşünenler ise çoğunluğu oluşturuyor. Krizi bir yönetim sorunu olarak görsün ya da görmesin, herkesin ortaklaştığı tek bir nokta bulunuyor: Devletin bugün yaşanan ters yüz oluşa, istikrarsızlığa, öngörülmezliğe, kitleler hâlinde yoksullaşmaya, açlığa, işsizliğe, hayat pahalılığına ve tüm bunlar karşısında "korunmasız" kalanlar adına piyasaya müdahale etmesi gerektiği. Toplumsal dayanışma bir "yara bandı" olarak tanımlanıyor ve sosyal devlete ikame değil ilave bir mekanizma olarak öne çıkıyor. Başta eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim olmak üzere kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ve hizmetlerin erişilebilirliğinin artırılması, çalışma hakkının insana yakışır iş standartlarında garanti altına alınması, sosyal koruma ve vergi sisteminin mevcut eşitsizlikleri derinleştiren değil hafiftelen yeniden bölüşüm araçları olarak işlevlendirilmesi devletin öncelikli sorumlulukları olarak sıralanıyor.

Mikro Çıktılar

Pandemi ve bugün yaşanan ekonomik krizin sonuçları arasındaki sınır oldukça bulanık. Bugün işsizlik, yoksulluk, açlık ve pek çok erişim probleminin oluşturduğu tablonun pandemi ve ekonomik krizin üst üste binmesinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Ancak, yüksek enflasyon ve hayat pahalılığı sebebiyle görece güvenceli işlere ve ortalama maaşlara sahip olan, pandemiden çok da etkilenmeden çıkabilmiş orta direğin de geçim derdine ve yoksulluk sınırına çekilmesi bugün "yeni" ne yaşadığını ortaya koyuyor.

Pandemide işsizlik kaynaklı yoksulluk çok daha yaygın bir sorun hâline gelmişken, bugün ücretlerin erimesinden dolayı çalışan yoksulluğu en sıcak yoksulluk durumu olarak karşımıza çıkıyor!

Asgari ücrete yapılan %50 zam başlı başına hak kayıplarına, işten çıkartmalara veya işe alımların durmasına sebep olduğu gibi, artan yaşam maliyeti karşısında asgari ücretli çalışan olmak ne yoksulluktan ne açlıktan kurtarabiliyor. İstanbul yaşam maliyetinin bir yılda %50'nin üzerinde artış gösterdiği bir kent olarak ekonomik krizi çok şiddetli bir biçimde yaşıyor. Kiralar, faturalar, temel gıda ve ulaşım masraflarından müteşekkil sayabileceğimiz asgari geçim giderleri dar gelirli hanelerin neredeyse tüm gelirlerini yatırdığı kalem hâline gelince, diğer tüm ihtiyaçlar öteleniyor.

Gün be gün artan hayat pahalılığı karşısında hanelerin döndürülmesi banka kredilerine ve kadınların tasarruf emeğine bakıyor!

Kadınlar ucu ucuna yaşamı yönetebilmek için çok büyük bir tasarruf emeği harcadığı gibi krizde ilk önce kendilerinden vazgeçiyor, kendi ihtiyaçlarını öteliyorlar. Kadınlar, gençler, çocuklar, yaşlılar ve tüm dar gelirli dışarı çıkmanın maliyetinin artmasıyla evlere sıkışmış durumda ya da hayat ev ve iş arasında geçiyor. **Kadınlar, gençler, yaşlılar güvencesiz ve enformel işgücü piyasasına çekiliyor.** Bu süreçte bir bakım krizi yaşıyor ve hem toplumsal cinsiyet eşitliği hem de çocuk koruma temelinde büyük bir yarık açılıyor.

Mahallede, okulda, evde, dükkânda, camide, kuaförde, pazarda, kahvehanelerde, kısacası her yerde gün be gün artan fiyatlar ve hayat pahalılığı konuşuluyor. Kriz gündelik yaşama büyük bir sıkışmışlık, stres, kavga gü-rültü, şiddet, yüksek tansiyon olarak yansıyor, antidepresanlar bu dönemin tutamacı hâline geliyor, şiddet ve intihar vakaları mahallelerde daha çok görünüyor. Sağlık hizmetlerine ve ürünlerine erişim ekonomik krizden görece bağımsız bir şekilde krize dönüşmüşken, bugünkü yoksullaşma tek seçeneği devlet hastaneleri

ve devlet destekli ilaçlar olanlar, hayatını kolaylaştırmak için medikal malzemelere ihtiyacı olan engelliler ve yaşlılar için büyük bir erişim sorunu yaratıyor.

Herkesin yoksullaştığı bir toplumda gerçek ihtiyaç sahibinin kim olduğu bulanıklaşıyor ve dayanışma da yalnızca en diptekinin "hak ettiği" bir ilişkiye dönüşüyor!

Hemen hemen herkesin yoksullaşması ve kendi ekonomik sürdürülebilirliğinin derdine düşmesi toplumsal dayanışmanın çözülmesine sebep oluyor. Prof. Ayşe Buğra bundan 20 yıl önce, yine bir ekonomik krizin gölgesinde aile, hemşerilik ve cemaatlerle örülü, hem parçalı hem kırılğan toplumsal dayanışmaların tek sığınak olduğu bir toplumun esasında kimse için genel bir güven duygusu tahsis edemeyeceğini ve böylesi bir ayrışmanın toplumsal sürdürülebilirliğin altını oyduğunu söylemişti.⁵¹

“ İnsanların ekonomik hayatlarında karşılaştıkları risklerle baş etmeye çalışırken yanlarında tek dayanak olarak **aile ve cemaati** buldukları bir ortam, genelleştirilmiş bir güven ilişkisinin gelişmesine uygun bir ortam değildir. Ona karşılık, **vatandaşlık hakları temelinde sağlanan devlet desteği, vatandaşlık bilincinin gelişmesine ve buna bağlı olarak, güven ilişkilerinin toplumun bütününe kapsayacak biçimde yaygınlaşmasına yol açabilir.** Böyle bir **yaygın güven ortamında da, vatandaşlar arasındaki enformel yardımlaşmanın kişisel ilişki ağlarının ötesinde, daha anlamlı bir toplumsal rol oynaması beklenebilir. Yani enformel yardımlaşma, sosyal sorunların çözümünde devlet müdahalesine destek olabilir. Ama sadece destek olabilir ve onun arkasından gelerek destek olabilir.** Enformel dayanışmanın devlet müdahalesinin yerine ve devlet müdahalesinden bağımsız olarak var olmasını beklemek, bizi tekrar tanıdıklarla sınırlı güven ilişkilerinin dünyasına götürecektir. İnsanların sadece yakınlarına güvendikleri bu dünyanın, aynı zamanda insanların kendilerini yalnız yakınlarına karşı sorumlu hissettikleri, epeyce bencil ve epeyce acımasız bir dünya olması da beklenebilir. ”

⁵⁰ <https://m.bianet.org/biamag/toplum/1916-kriz-ve-geleneksel-refah-rejimi>

Makro Çıktılar

Hükümetin krizden çıkış planı para politikası ve mali politikalara sıkışıyor. Krizden çıkış aynı zamanda sosyal politikalardan, istihdam, eğitim ve tarım politikalarından, kamuda liyakat esaslı güçlü kadrolaşmadan geçiyor!

Araştırma kapsamında görüş alınan uzmanların tümü, krizden çıkışın devletin kısa, orta ve uzun vadeli makroekonomik hedeflerine bağlı olduğunu ortaya koyuyor. Ancak, hedeflerin yalnızca para politikası ve mali politika araçlarına sıkışması, sosyal politikalar, istihdam ve eğitim politikaları, kamuda güçlü ve yetkin kadrolaşma gibi kritik alanların krizle ilişkisinin göz ardı edilmesi gerçekçi bir kriz yönetimi yürütülmesinin önüne geçiyor.

“Krizden çıkabilmek için devletin kısa, orta ve uzun vadeli makroekonomik hedeflerinde gerçekçi ve tutarlı olması lazım. Bunun için yalnızca para politikası ve mali politika araçlarına odaklanmak yeterli değil, aynı zamanda sanayi ve istihdam politikalarında doğru girişimlerle sınıflar arası bir uzlaşma ve denge sağlanmalı. Bugün katma değer yaratan sektörler neler? Türkiye öz kaynaklarıyla hangi alanlarda katma değer yaratabilir? Devlet orta ve uzun vadede sanayi ve istihdam hedeflerini besleyecek eğitim politikalarını da hayata geçirmeli. Sırf rakamları şişirmek için kadro ve kaynak yoksunu üniversiteler açmak, bilimsel eğitimden uzak niteliksiz üniversite mezunları yaratmak yerine mesleki eğitime odaklanmalı, özellikle genç kadınları kapsayacak bilim ve teknoloji eğitimine yatırım yapmalı, ekonomiye dâhil olmayan kesimleri sisteme dâhil etmenin yollarını aramalı. Bütün bunları yapabilmek için devlet kurumlarının etkin olması, uzmanların liyakate göre seçilmesi, görüşten çok bilgiye dayalı eylem planlarının uygulanması, kaynakların etkin kullanılması gerek. Son olarak devletin, gelir eşitsizliğini ve kutuplaşmayı ortadan kaldıracak sosyal politika uygulamalarını hayata geçirmesi gerek. Bu yalnızca sosyal yardımlar ya da sosyal güvenlik ağlarından ibaret değil. Sosyal politika yalnızca ekonomik iyileştirme değil aynı zamanda sosyal güçlendirme ve bireylerin kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayacak temel destekleri de kapsıyor.

Prof. Aslihan Aykaç Yanardağ

Uzmanların merkezi hükümete şimdi ve burada attığı başlıca iki sorumluluk bulunuyor: 1) Kırsalın ve hem tarımsal hem sınıflar üretiminin çözülmesini önleyecek destekler ve programlar, 2) Temel gelir desteği gibi hane ekonomilerinin açık düzeyinde çözülmesini önlerken gelir eşitsizliklerini daraltacak programlar ve evrensel kamu hizmetleri.

“Bölgesel kalkınma sadece teşvik vermekle olmuyor. Oraya bizzat gidip eğitim, sağlık, ulaşım, yol, depo ve finans, kredi kurumları götürmek gerekiyor. Yatırımcıları orada yatırım yapmaya teşvik edecek devlet destekli mekanizmalara ihtiyacımız var. Gerktiğinde bizzat devletin üretici olduğu modellere ihtiyacımız var. Yoksa kırsalın çözülmesi kaçınılmaz. Bu kent yoksulluğunu daha da derinleştirecek. Devletin 1950-1960'larda şeker üretimini üstlenmesi gibi daha kamucu politikaları da hayal edebilmek gerekiyor. İstanbul'a köprüler, tüneller, havalimanları yapmanın yanında, bütün Türkiye kaynaklarını dar bir alana sıkıştırmak yerine yoksulluğu kökten çözecek politikalara alan açmak gerekiyor. Ayrıca, Türkiye çapında hayata geçecek bir vatandaşlık geliri sosyal refah devletin unsuru olarak gündeme alınmalı hem de bunun uygulanabilir olduğu, bir ütopya olmadığı herkese anlatılmalı.

Prof. Alp Erinç Yeldan

Krizleri kurumsal ve mali olarak dayanıksız karşılamak antidemokratikleşmeden, kamu kaynaklarının israfından, akıllıca olmayan ve sosyal adaleti dışarıda bırakan bütçe planlamasından bağımsız değil. Krizden çıkış formülünün de burada aranması gerektiği uzmanlar tarafından çok açık bir şekilde ifade ediliyor. İstihdam yaratan üretimin desteklenmesi, gelir adaletsizliğini azaltacak transferlere ve evrensel kamu hizmetlerine yatırım yapılması ülkenin kriz dayanıklılığını arttıracak politikalar olarak öne çıkıyor.

Kriz Dönemlerinde Yerel Yönetimlere Sorumluluk Devredilirken Sorumlulukla Orantılı Yetki ve Bütçe Devrediliyor!

Bugün içinden geçtiğimiz krizin devletin kurumsal ve mali kapasitesinin zayıflaması sebebiyle bu denli şiddetli ve eşitsiz yaşandığı tartışılmaz bir gerçeklik olarak masada duruyor. Devletin planlama, denetleme ve sosyal koruma gibi güçlü olması gereken alanlarda olabildiğince eğreti kalması, hak ve özgürlükler gibi küçülmesi gereken alanlarda ise müdahaleci rol üstlenmesi çok temel bir demokrasi ve rejim problemi ortaya çıkartıyor. Elbette bugün makroekonomik dönüşümlere ve güçlü bir sosyal devlete ihtiyacımız var fakat sosyal demokrat belediyeçiliğin de hem krizin yaralarını sarmak hem de dönüşümün fitilini yerelde oluşturduğu iyi örneklerle ateşlemek gibi bir gücü var. Yerel yönetimlerin gücü yerele yalnızca sorumluluk devredildiği, yetki ve bütçenin bölüşülmediği bir merkez-yerel ilişkisinde yeterince keşfedilemiyor, hayata geçemiyor.

“ Sosyal politika işlevlerinin yerel yönetimlere devredilmesi ancak ve ancak belli bir kaynak ve yetki paylaşımı ile mümkündür. Yerel yönetimlere yoksul ve kırılgan grupları desteklesin ama bütçeden aldıkları pay değişmesin, ya da faaliyetleri merkezi yönetimin denetiminde olsun, bu tür bürokratik açmazlar kurumların işleyişini, kurumlara olan güveni zedelediği gibi kırılgan kesimin desteklere ulaşmasını da engelliyor. Yerel yönetimler de kamu kurumudur, tüm kamu kurumlarınının siyaset üstü bir akılla, çatışmaya ve partizanlığa geçit vermeden halka hizmet götürebilmesi, halkın refahını gözetmesi gerekir. Devlet kurumları arasındaki iş bölümünü etkinleştirmek ve yetki dağılımında bir denge göz etmek hedeflenen politikaların hayata geçirilmesi için merkezi önem taşıyor.

Prof. Aslıhan Aykaç Yanardağ

“ Yerel yönetimler mevcut durumda krizin yaralarını sarabilir, hafifletebilir. Krizden topyekûn çıkış daha makroekonomik çözümler gerektiriyor. Yerel yönetimlerin bu dönemde yapabileceği iki temel şey var: Sosyal hizmetleri yaygınlaştırmak, yerel dayanışma ağlarınının kapasitelerini güçlendirmek, desteklemek.

Doç. Dr. Erdem Yörük

“ Bu süreçte yurttaşların ağır kriz altında ezilmesini olabildiğince hafifletmek, kentın sosyal, kültürel ve ticari hayatını olabildiğince canlı tutmak yerel yönetimlerin yapacağı işler arasında ilk sıradadır. Yine de merkezi iktidar tarafından yalnız bırakılan bir yerel yönetimin gücü sınırlıdır. Yoksulların kaynaklara ulaşamaması, toplumda çaresiz ve zayıf olmalarından kaynaklanan sosyalleşememe gibi çeşitli sorunların yerel yönetimlerce gündeme getirilmesi çok daha kolay. Yerel yönetimlerin yoksullukla mücadelede ön plana çıkması demokratikleşme, kamusal gücü halka yaklaştırma ve yönetim eğilimleri ile bağlantılıdır. Ancak belediyelerin yapmış olduğu yardım faaliyetleri kısa vadeli çözümler olup, yoksulluğu ortadan kaldıramamaktadır. Unutmayalım ki bu kriz, yerel yönetimlerin harcamalarını füze hızıyla artıran, ancak gelirlerini büyük ölçüde sınırlandıran, bizim ekonomide mükemmel fırtına olarak adlandırdığımız bir krizdir. Üstelik uzun ve yapışkan bir krizdir. Bu da yerel yönetimlerin gücünü aşmakta ve sınırlandırmaktadır.

Dr. Nesrin Nas

"ÖTEKİ" İSTANBUL İÇİN ÖNERİLER VE YEREL YÖNETİMLER

Uzmanlara göre İstanbul bilhassa üretimin ve tedarikin de etkilendiği ekonomik krizler karşısında Türkiye'nin kırılğanlığı en yüksek kenti.

“ İstanbul nüfusa göre dünyanın 15. Büyük şehri, Türkiye'de nüfusun beşte biri İstanbul'da yaşıyor. İstanbul aynı zamanda sanayi, ticaret ve istihdam hacmiyle ülke ekonomisinde başı çeken en önemli merkez. Ama bu göstergeler "İstanbul'un taşı toprağı altın" ifadesini doğrulamıyor. Şehir aynı zamanda çok keskin sosyoekonomik fay hatlarına sahip. En zengin ve en yoksul arasındaki makas belki başka hiçbir şehirde görülmeyecek kadar açılmış durumda. Burada yalnızca maddi varlıktan söz etmiyorum, maddi varlığın ötesinde sosyal imkânlarla ulaşmaktan, insana yakışır bir yaşam alanı kurmaktan, onurlu bir yaşam imkânını herkese sunabilmekten söz ediyorum. Bugün gözlemlediğimiz kutuplaşmış yapı mekânsal olarak da ayrılmış durumda, dolayısıyla İstanbul'u ayrışma ve çatışma yerine uzlaşın ve toplumsal barışın merkezi yapmak az önce saydığım politika seçeneklerinden biraz daha fazlasını gerektiriyor. İstanbul kendi içindeki **ayrışmaların üstesinden gelebilmek için kentsel mekânları yeniden organize etmeli**, farklı uçları ortaklaştırmanın yollarını aramalı.

Prof. Aslıhan Aykaç Yanardağ

Bugün yaşanan kriz bağlamında İstanbul'da derinleşen kent yoksulluğuna dair alınan uzman görüşlerine göre, İstanbul'da yoksullukla kalıcı bir mücadele için yerel yönetimler tarafından öncelikli olarak yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir:

- İstanbul'a dair verinin İstanbul'un ekonomisinin canlanması ve özellikle kent içinde ve çevresinde tedarik zincirinin kopmasının önlenmesi için kullanılması gerekiyor. Verilerin sadece büyükşehir düzeyinde değil ilçeler düzeyinde de detaylı olarak tutulması ve bu verinin İstanbul ve İstanbullu yararına ortaklaştırılarak kullanılması sağlanmalıdır.

- Kalabalık nüfusu nedeniyle en fazla ama en pahalı gıda tüketimi de İstanbul'da. Dolayısıyla, hem yoksulluğun hem de önümüzdeki ayların en önemli meselesi olacak gıda yoksunluğunun çözümü için kent içinde ve yakınında bostanların artırılmasına önem verilmelidir. Ayrıca ürünlerin doğrudan tüketiciye ulaştırılması için üretici pazarları uygulaması geliştirilmelidir. İstanbul çevresinin tarım imkânlarının sınırlı olması sebebiyle daha geniş kapsamlı gıda tedarik zinciri kurmak için diğer belediyeler, üretici kooperatifleri ve doğrudan üreticilerle sözleşmeli üretim yoluna gidilebilir.
- İstanbul'da barınma yoksullar için en büyük gider kalemidir. Dünya Bankası ve çeşitli uluslararası fonlar aracılığıyla kent merkezinde inşa edilecek, konut sahipliğinin belediyenin kendisinde kaldığı fakat çok ucuza kiralanabilecek sosyal konutlar üretilmelidir. Söz konusu ihtiyaç İstanbul Planlama Ajansı'nın "Konut Sorunu Araştırması: İstanbul'da Mevcut Durum ve Öneriler" raporunda da ortaya konmuştur.
- Öncelikle emekli nüfus olmak üzere, kentte kalıcı olarak istihdamın dışına düşmüş olanları, mesleki eğitim almış uygun mesleklerdeki gençleri kırsal tarım teşvikleri ile desteklemek hem kent yoksulluğunu hem kırın çözülmesini hem de kent nüfusundaki yoğunluğu hafifletecektir. Bu kişilere tarım yapma koşuluyla, yapacakları tarım türüne göre eğitim ve başlangıç yatırımları için aynı (tohum, hayvan gibi) ve nakdi destekler sağlanarak, ürettikleri ürünlere de satın alma garantileri verilerek sürdürülebilir bir kır-kent ilişkisi kurulabilir. Üstelik yerel birlikler ve gıda inisiyatifleri ile birlikte aracılık ve işlem maliyetleri düşürülebilir, hem nitelikli gıda üretimi teşvik edilebilir hem de yoksulların gıdaya erişimi desteklenebilir.

Yerel yönetimlerin yoksullukla mücadele potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri merkezi hükümet ve yerel yönetimler arasındaki yetki ve bütçe paylaşımı ile doğrudan ilişkilidir. Hem merkezi hükümet hem yerel yönetimler için araştırma bulguları ışığında bir "ödev" listesi çıkartılacak olsa, atılması gereken adımlar sosyal devlet olmanın ve sosyal belediyeciliğin başlıca sorumlulukları ile üst üste gelmektedir. Kadınların, gençlerin, yaşlıların, göçmenlerin, engellilerin, çocukların, işsizlerin, çalışanların, dar gelirli hanelerin, istihdamdan dışlananların, borca batmış esnafın, kırsaldaki üreticinin ve kriz karşısında ekonomik kırılganlığı yüksek olan tüm toplumsal grupların Türkiye'nin refah rejiminin sorunlarına gömülü olan ihtiyaçları yoksulluk alanında yapılmış pek çok araştırma ile ortaya konmuştur. Pandemi ve bugün yaşanan ekonomik kriz bugüne kadar keşfedilmemiş bir ihtiyacı ortaya çıkarmaktan ziyade, var olan politika boşluklarını derinleştirip görünür kılmıştır. Aşevleri, mahalle çamaşırhaneleri, kıyafet ve gıda bankaları, sosyal konutlar, istihdam ve üretim teşvikleri, erişilebilir bakım hizmetleri, geçici barınma merkezleri, ücretsiz psikolojik destekler, ulaşım destekleri, ücretsiz hijyenik ped ve kontraseptif ürün destekleri, ücretsiz okul gıdası ve eğitim destekleri gibi sosyal politika araçlarının ekonomik kriz dönemlerinde artan yoksulluk koşullarında önem kazanması yerel yönetimlerin krizin yaralarını sarma potansiyelini yeniden gündeme getirmektedir. Yoksulluğun hak ve hizmetlere erişimin önünde bir bariyer olmaması için yerel yönetimler eliyle kentte yaşamının maliyetinin düşürülmesi, ücretsiz, erişilebilir ve nitelikli sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması mümkün görünmektedir. Örneğin, yapılan araştırma Anne Kart'ın, Askıda Ekmek ve Askıda Fatura platformlarının, Yuvamız İstanbul kreşlerinin, ilçe belediyelerinin hayata geçirdiği aşevlerinin ve kıyafet bankalarının daralan hane ekonomileri üzerinde böylesi bir etki yarattığını ortaya koymuştur.

EK1: Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler Profil Tablosu

Sektör/Profil	İlçe Mahalle	Yaş	Cinsiyet	Meslekte geçirdiği süre	Eğitim	Hane yapısı
P A Z A R C I L A R	Arnavutköy Anadolu Mahallesi	37	E	2 yıl	Lise	5 kişilik hane, 3 çocuk
	Sultangazi Esentepe Mahallesi	51	E	15	Lise	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Küçükçekmece Kanarya Mahallesi	32	E	20	İlkokul	4 kişilik hane, 2 kişi çalışıyor
	Maltepe Fındıklı Mahallesi	35	E	10	Ortaokul	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Pendik Kavakpınar Mahallesi	38	E	20	İlkokul	5 kişilik hane, 3 çocuk
	Bahçelievler Zafer Mahallesi	42	E	15	İlkokul	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi	40	E	20	İlkokul	5 kişilik hane, 3 çocuk
	Bağcılar Demirkapı Mahallesi	40	E	15	Ortaokul	6 kişilik aile, 2 kişi çalışıyor
	Çekmeköy Nişantepe Mahallesi	64	K	30	İlkokul	3 kişilik hane, 2 kişi çalışıyor
	Başakşehir Güvercintepe Mahallesi	42	E	30	İlkokul	6 kişilik hane, 4 çocuk
Avcılar Yeşilkent Mahallesi	37	E	25	Ortaokul		
S P O T Ç U L L A R	Ümraniye	45	E	6	Lisans	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Sultanbeyli	45	E	10	-	2 kişilik hane, çocuk yok
	İkitelli	30	E	3	Lisans	2 kişilik hane, çocuk yok
	Rami	60	E	Emekli	-	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Kağıthane	45	E	6	-	7 kişilik hane, 5 çocuk

K A S A P L A R	Pendik Kavakpınar Mahallesi	42	E	35	İlkokul	5 kişilik hane, 3 çocuk
	Bağcılar Demirkapı Mahallesi		E	8	Lise	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Bahçelievler Zafer Mahallesi	48	E	17		5 kişilik hane, 3 çocuk
	Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi	46	E	27	İlkokul	3 kişilik hane, 1 çocuk
	Avcılar Yeşilkent Mahallesi	30	E	10		
	Küçükçekmece Kanarya Mahallesi	49	K	32		
	Arnavutköy Anadolu Mahallesi	31	E	5	Ortaokul	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Sultangazi Esentepe Mahallesi	63	E	20	İlkokul	5 kişilik hane, 3 çocuk
	Başakşehir Güvercintepe Mahallesi	25	E	5	İlkokul terk	1 kişilik hane
	Maltepe Fındıklı Mahallesi	42	E	30	İlkokul terk	
HALK EKMEK BÜFE İŞLETMELERİ	Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi		E	11	Ortaokul	
	Bahçelievler Zafer Mahallesi	57	K	24	İlkokul	2 kişilik hane, 1 engelli
	Arnavutköy Anadolu Mahallesi	60	E	20	Lise	
	Sultangazi Esentepe Mahallesi	42	E	5	Ortaokul	
	Maltepe Fındıklı Mahallesi	47	E	8	Lise	
	Pendik Kavakpınar Mahallesi	50	E	4		
	Başakşehir Güvercintepe Mahallesi	42	E		İlkokul	5 kişilik hane, 3 çocuk
	Küçükçekmece Kanarya Mahallesi	50	K	5	İlkokul	
	Avcılar Yeşilkent Mahallesi	38	E	1	Lise	

K A N T İ N C İ L E R	Avcılar Yeşilkent Mahallesi	39	K	3	Lisans	5 kişilik hane, 3 çocuk
	Başakşehir Güvercintepe Mahallesi	40	E	14	Lise	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi	38	K	7	Lise	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Nişantepe Eczane	54	E	9	Lisans	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Kanarya Eczane	43	E	18	Lisans	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Maltepe Fındıklı Eczane	62	E	15	Lise	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Pendik Kavaktepe Mahallesi	60	E	35	Lise	
	Bahçelievler Zafer Mahallesi	39	E	5	Lisans	
	Bağcılar Demirkapı Mahallesi	42	E	9	Lisans	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Sultangazi Esentepe Mahallesi	38	K	5	Lise	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Arnavutköy Anadolu Mahallesi	42	K	8	Lise	
E C Z A C I L A R	Avcılar Yeşilkent Mahallesi	23	K	8	Lise	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Başakşehir Güvercintepe Mahallesi	34	K	4	LİSANS	Tek yaşıyor.
	Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi	28	K	4	Lise	3 kişilik hane, tek çocuk
	Nişantepe Eczane	32	K	6	Lisans	
	Kanarya Eczane	60+	K	40	Lisans	2 Kişi
	Maltepe Fındıklı Eczane	38	K	17	Lisans	3 kişi, tek çocuk
	Pendik Kavaktepe Mahallesi	39	K	19	Lisans	4 kişi, iki çocuk
	Bahçelievler Zafer Mahallesi	57	K	34	Lisans	2 kişi
	Bağcılar Demirkapı Mahallesi	42	E	20	Lisans	-
	Sultangazi Esentepe Mahallesi	45	K	20	Lisans	-
	Arnavutköy Anadolu Mahallesi	25	K	2	Lisans	Tek kişi

B A K K A L L A R	Arnavutköy Anadolu Mahallesi		E			
	Sultangazi Esentepe Mahallesi	50	E	4	Okuma Yazma var	6 kişilik hane, 4 çocuk
	Küçükçekmece Kanarya Mahallesi	66	E	35	Üniversite Terk (Sağ Sol Çatışmaları)	2 Kişilik hane, ailesi ile yaşıyor
	Maltepe Fındıklı Mahallesi	32	E	12	Açıköğretim Lise Devam	3 Kişilik hane, 1 çocuk
		60	E	22	Üniversite (Emekli Öğretmen)	3 kişilik hane, 1 çocuk
	Bahçelievler Zafer Mahallesi	46	E	11	İlkokul	6 Kişilik hane, 3 çocuk ve annesi
	Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi	32	E	14	Lise	7 Kişilik hane, bekar, ailesiyle yaşıyor
	Bağcılar Demirkapı Mahallesi	50	E	30	İlkokul	5 kişilik hane, 3
	Çekmeköy Nişantepe Mahallesi	35	E	3 yıldır ama dükkan 30 yıldır ailenin	Üniversite (İktisat)	2 Kişilik, Eşi ile
	Başakşehir Güvercintepe Mahallesi	40	E	30	Ortaokul	5 kişilik Hane
Avcılar Yeşilkent Mahallesi	-	3	4	Lise	4 kişilik hane, 2 çocuk	
ZİNCİR MARKET ÇALIŞANLARI	Arnavutköy Anadolu Mahallesi	19	K	1	Lise	8 kişilik hane, 5 çocuk
	Sultangazi Esentepe Mahallesi	26	E	6	Lisans (Fizyoterapi)	4 kişilik hane, 2 çocuk
	Küçükçekmece Kanarya Mahallesi	30	E	3	Lisans (Maliye)	5 kişilik hane, 3 çocuk
	Maltepe Fındıklı Mahallesi	33	E	6	Önlisans	4 Kişilik hane, 2 çocuk
	Pendik Kavakpınar Mahallesi	23	K	2	Lisans (Gıda Mühendisliği)	2 Kişilik hane, eşi ile
	Bahçelievler Zafer Mahallesi	21	K	1	Lise	8 kişilik hane, 3 çocuk+-gelin+torun
	Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi	25	E	2.5 sene	Lise	Tek yaşıyor
	Bağcılar Demirkapı Mahallesi	24	K	3.5 ay	Lise	6 kişilik hane, 4 çocuk
	Çekmeköy Nişantepe Mahallesi	40	E	12	Lise	5 Kişilik Hane, 3 Çocuk
	Başakşehir Güvercintepe Mahallesi	26	K	1	Lise	-
	Avcılar Yeşilkent Mahallesi	23	K	5	Lise	2 Kişilik Hane, çocuk yok

TEŞEKKÜR

SEDEP personelleri Büşra Acun, Deniz Köseli, Duygu Yıldırım, Esra Aslan, Esra Güneş Kaya, Gamze Yaylacı, Melike Kutu, Özge Oran, Semra Yılmaz, Sevim Korkmaz, Simay Yapabaş'a;

Bölgesel İstihdam Bürosu personelleri Aslı Özer, Bahar Çiçekdal, Hanifi Kayaner, Mete Han Aktürk, Onur Altay, Tuğba Zergül Ayaydın ve Vuslat Görgülü Yetkin'e;

İSADEM personelleri ve birim sorumluları Beyza Bayram Eski, Büşra Barış, Fulya Bilge, İmran Karahan, Kübra Baran, Kübra Hacı Bektaşoğlu, Meryem Durgun, Mustafa Onan, Tuğçe Esen ve Tuğçe Sancar'a; gözlem ve deneyimlerini paylaşarak araştırmaya katkı sundukları için teşekkür ediyoruz...

Fotoğraf: Can Kaplan

